

NEMZETBIZTONSÁGI SZEMLE

Kiemelt közlemények

PAPP DÁVID: *Hogyan látta az FBI-t az 1950-es évek eleji magyar rendőrség?*

BÁCS ZOLTÁN GYÖRGY: *Gondolatok az információ szerepéről – más, egyéni szemszögből*

11. évf. (2023)
3. szám

ISSN 2064-3756 (elektronikus)

LUDOVIKA
EGYETEMI KIADÓ

Impresszum

Nemzetbiztonsági Szemle

A Nemzeti Közszolgálati Egyetem Nemzetbiztonsági Intézetének elektronikus (online) megjelenésű tudományos folyóirata

HU ISSN 2064-3756 (elektronikus)

A szerkesztőbizottság elnöke

Dr. habil. Boda József, Nemzeti Közszolgálati Egyetem

A szerkesztőbizottság tagjai

Dr. Béres János

Dr. Botz László

Dr. habil. Dobák Imre

Dr. Philipp Fluri, Svájc

Dr. Hazai Lászlóné

Dr. Kobilka István

Dr. Kovács Zoltán András

Dr. Luděk Michálek, Csehország

Prof. Dr. Padányi József

Dr. Regényi Kund Miklós

Prof. Dr. Resperger István

Prof. Dr. Szakály Sándor

Dr. Takács Tibor

Dr. Vida Csaba

Főszerkesztő

Dr. habil. Dobák Imre, Nemzeti Közszolgálati Egyetem

Szerkesztőség

Nemzeti Közszolgálati Egyetem, Nemzetbiztonsági Intézet

Szerkesztő: Dr. Deák József

Szerkesztőségi titkár: Mezei József

Internetes elérhetőség: <https://folyoirat.ludovika.hu/index.php/nbsz>

Kiadó

Nemzeti Közszolgálati Egyetem | Ludovika Egyetemi Kiadó

Kapcsolat: www.ludovika.hu; kiadvanyok@uni-nke.hu

Székhely: 1083 Budapest, Ludovika tér 2.

A kiadásért felel: Deli Gergely rektor

Olvasószerkesztők: Nagy Judit, Resofszki Ágnes

Tördelőszerkesztő: Kőrösi László

Tartalom

RAKACZKI ISTVÁN	
Orosz és szovjet hírszerzés 1939-ig	3
PAPP DÁVID	
Hogyan látta az FBI-t az 1950-es évek eleji magyar rendőrség?	19
KATONA MAGDA NASRIN	
A tálib kormányzati válság	28
PUPOS CSABA	
A radikalizálódás okai	46
SOLTI ISTVÁN	
Szobalehallgatás és titkos kutatás az állambiztonsági szervek időszakában – Esettanulmány titkos operatív akciók végrehajtásáról és eredményeiről	69
BÁCS ZOLTÁN GYÖRGY	
Gondolatok az információ szerepéről – más, egyéni szemszögből.	83
MEZEI JÓZSEF	
Könyvismertető Jobst Ágnes <i>Hontalan hadsereg?</i> <i>Epizódok a hidegháborús hírszerzés történetéből</i> című művéről.	93

Rakaczki István¹

Orosz és szovjet hírszerzés 1939-ig

Russian and Soviet Intelligence until 1939

A cári Oroszország a 18. századtól dokumentáltan működtette titkosszolgálati rendszerét. Az 1917-es események során szétvert rendszer helyébe az Összoroszországi Rendkívüli Bizottság (VCSK), közismert nevén Cseka lépett, amely meghatározó szerepet töltött be a szovjet államvédelem működésében. Utódszervezetei a Cseka tevékenységi elvét folytatták. A szovjet államvédelmi szervezetek hatékony közreműködésével zajlott a holodomor, a hadseregben a tisztogatás, valamint Sztálin utasítására a Jezsov vezette nagy terror.

Kulcsszavak: cári titkosszolgálat, Cseka, Dzerzsinszkij, államvédelmi szervezet, Sztálin, nagy terror

Tsardom of Russia has had a documented intelligence services since the 18th century. The system, which had been dismantled due to the events of 1917, was replaced by the Cheka, which played a key role in the operating of Soviet state defence. Its successor organisations (GPU, OGPU) continued the Cheka's principle of activity. The Holodomor, the purge in the army and the Great Terror led by Yezhov on Stalin's orders, were all carried out with the effective collaboration of the Soviet state security organisations.

Keywords: tsarist secret service, Cheka, Dzerzhinsky, state security, Stalin, Great Terror

Cári titkosszolgálatok

A hírszerzés az ellenfél katonai, gazdasági vagy politikai titkainak megismerésére irányuló, szervezett titkosszolgálati tevékenység. Az ellenséges hírszerzés kivédésére az államok ugyancsak titkosszolgálati jellegű munkát, kémelhárítást folytatnak.

¹ Doktori hallgató, Nemzeti Közszolgálati Egyetem Hadtudományi Doktori Iskola, e-mail: irakaczky@gmail.com

Az országok – különösen, ha hadban álltak egymással – ősidők óta folytattak egymás ellen kémtevékenységet. Ez erőteljesen jelen volt az Orosz Birodalom életében is. Vannak információk arról, hogy II. Rákóczi Ferencsel kapcsolatban egyeztetett egymással az osztrák és I. Péter cár titkosszolgálat.

Írásos adatok az Orosz Birodalom 1721 és 1917 között létező különleges szolgálatairól találhatók. Az Orosz Birodalom különleges szolgálatai erősek és kíméletlenek voltak a Monarchia ellenfeleivel szemben.

A 20. század elejére az Orosz Birodalom létrehozta a különleges szolgálatok rendszerét, amely a Birodalom belső állambiztonságát szavatolta. E rendszer gerincét a Belügyminisztérium alkotta, amelynek központi feladata a forradalmi mozgalmak és a liberális ellenzék elleni küzdelem volt. Ezzel kifejezetten a Rendőrségi Osztály foglalkozott, amely Ó Cári Felsője Kancelláriája III. osztályának „utódja” volt.

A katonai osztály volt felelős az Orosz Birodalom külső biztonságának garantálásáért. A hadügyminisztérium különleges szolgálatai között központi helyet foglaltak el a katonai hírszerző szervek. Ezeket a 19. század elején hozta létre Barclay de Tolly orosz hadügyminiszter, és minden egyes katonai parancsnokság alapvető részét képezték. Így stratégiai szinten a külföldi hírszerzést a hadtudományi bizottság és a vezérkar ázsiai részlege végezte. A külföldi orosz diplomáciai képviselőket katonai attasék, valamint a katonai-tudományos expedíciók tagjai közvetlenül részt vettek a potenciális ellenfelek felderítésében. 1899-ben a világ 18 fővárosában voltak akkreditált orosz katonai küldöttek. Haditengerészeti ügynökök Franciaországban, Nagy-Britanniában, Németországban, Hollandiában, Dániában, Svédországban, Norvégiában, Törökországban, Japánban és az Amerikai Egyesült Államokban voltak.²

1903-ban, a katonai közigazgatás átszervezése után a katonai hírszerzés feladatait a vezérkari főhadiszállás II. számú főparancsnokság hivatala 1. osztályának 7. szekciója látta el. Az Orosz Birodalom Pénzügyi és Ipari Minisztériumának részeként külön szerveként működött a Határőrség. Az államhatár védelmén kívül hírszerzési és kémelhárítási tevékenységet is folytattak. Az orosz katonai elemzők, miután összegezték a háborúk tapasztalatait, a Belügyminisztérium Rendőrségi Főosztályának kémelhárítási műveleteit és az orosz hírszerzés adatait, arra a következtetésre jutottak, hogy szükség van egy speciális egység létrehozására a külföldi kémkedés elleni küzdelemre. 1903. január 21-én megalakult a Hírszerzési Osztály, az Orosz Birodalom titkos kémelhárító szolgálata.³

A hírszerzési osztály fő feladatai közé tartozott az Orosz Birodalommal szembeni katonai kémkedés elleni küzdelem, a katonai titkok őrzése és az azokat külföldieknek átadó személyek tevékenységének felderítése. Mivel a külföldi országok katonai attaséi, az országon belüli kémkedés fő központjai az orosz fővárosban voltak, Szentpétervárt és annak elővárosait határozták meg az új szerv fő tevékenységi területeként. A munka másik nehézsége az volt, hogy az ügynökök toborzásakor gondosan el kellett titkolni az osztály pusztaságát is. Ezt a helyzetet a fővárosi biztonsági szervek segítségével oldották meg. Az első újoncokat a helyi titkosrendőrség ajánlotta.

A hírszerzési részleg csak a személyek azon cselekedeteinek és kommunikációjának megfigyeléséért volt felelős, amelyeket külső ügynökök nem tudtak megfigyelni. A belső

² Lásd: <https://specsluzhby-all.ru/russia-imperia/>

³ Lásd: <https://specsluzhby-all.ru/russia-imperia/>

ügynököket az operatív megfigyelés tárgyának környezetéből (portások, udvarosok, inasok), valamint a vele állandó vagy időszakos kapcsolatban álló személyek (postai alkalmazottak, kézbesítők, pincérek, fuvarozók stb.) közül toborozták. Az utasításoknak megfelelően a külső ügynökök az utcán, míg a belső ügynökök lakásokban, intézményekben, szállodákban, éttermekben stb. tevékenykedtek. A belső ügynök feladatai közé tartozott a létesítmény postájának felügyelete is.⁴

Az új hírszerzési igazgatóság vezetője az orosz Belügyminisztérium politikai csendőrség kapitánya, a titkos állami felderítés szakértője Vlagyimir Lavrov lett, aki korábban a tbilisi Biztonsági Osztályt vezette. A hírszerzési egység kis létszámú volt, mindössze 21 fővel működött. 1903–1910 között Lavrov ezredesi rangban a Vezérkari Főigazgatóság hírszerzési (kémelhárítási) osztályát vezette. Lavrov korának kiemelkedő személyisége, akire jellemző volt a titkos munka terén a magas professzionalizmus, megfigyelés, aprólékosság, az emberek megértése és a legnehezebb helyzetekből való gyors kiutat találó képesség. 1911-ben Lavrov vezérőrnagyi rangban nyugállományba került és letelepedett Franciaországban, ahol ő vezette Nyugat-Európa első orosz hírszerző szervezetét, az úgynevezett 30. számú szervezetet, amely Németország ellen dolgozott.⁵ Rövid időn belül eltűnt, nem adott életjelet. Halálának helye és ideje ismeretlen.

Az 1917-es februári forradalom idején az orosz állam belső és külső biztonságát szavatoló összes biztonsági szolgálat demoralizálódott és tulajdonképpen megsemmisült. Ezzel egyidejűleg a forradalmárok a titkosszolgálatok archívumait is szétverték és megsemmisítették.

Az első szovjet titkosszolgálat

1917. december 18-án elfogták a korábbi ideiglenes kormány Minisztertanácsának táviratát, amelyben az összes tisztviselőt összorosországi szabotázsra szólították fel. A helyzetre való tekintettel a köztisztviselők 1917. december 19-i esetleges sztrájkjának kérdését a Népbiztosok Tanácsa elé terjesztették megvitatásra, amely utasította Dzerzsinszkijt, hogy „hozzon létre egy különbizottságot, amely kideríti, hogy milyen lehetőség van egy ilyen sztrájk ellen a leghatározottabb forradalmi intézkedésekkel fellépni, és milyen módon lehet a rosszindulatú szabotázst elfojtani”.

Az 1917. december 20-án tartott kormányülésen meghallgatták Dzerzsinszkijjelentését a bizottság szervezéséről és összetételéről. A bizottság tagjai a bolsevik párt prominens személyiségei voltak, élükön Dzerzsinszkijjel. E napon a Népbiztosok Tanácsának rendelete alapján létrejött az Összoroszországi Rendkívüli Bizottság (Всероссийская чрезвычайная комиссия, ВЧК), amelynek feladata az ellenforradalom és a szabotázs elleni küzdelem volt Szovjet-Oroszországban. A Népbiztosok Tanácsa úgy döntött, hogy az új állami struktúrát az Ellenforradalom és Szabotázs Elleni Népbiztosok Tanácsának alárendelt Összoroszországi Rendkívüli Bizottságnak (VCSK, közismert nevén Cseka) nevezi el.⁶

⁴ Lásd: <https://specsluzhby-all.ru/russia-imperia/razvedochnoe-otdelenie/>

⁵ Спецслужбы мира. Руководство Разведочного управления.

⁶ Lásd: <http://www.securitylab.ru/informer/240647.php>

Így a köztisztviselők megkísérelt összoroszországi sztrájkja adta meg a közvetlen lökést egy olyan különleges szerv gyors létrehozásához, amelynek feladata az új szovjet államrendszer védelmének ellátása volt. A bizonytalan belpolitikai körülmények előrevetítették, hogy a bolsevikoknak – hatalmuk megvédése érdekében – rövid időn belül létre kell hozniuk egy olyan szervet, amely ellátja a hírszerzés, az elhárítás és a politikai nyomozás funkcióit, amelyek a szovjethatalom létezéséhez elengedhetetlenül szükségesek voltak.

A közel négy és fél esztendőn keresztül létező (1917. december – 1922. február) bolsevik erőszakszervezet, a Cseka felépítése és tevékenysége évtizedekre meghatározta a Szovjetunió belső rendvédelmét.

Egy fiatal állam – mint Szovjet-Oroszország – fejlődése folyamatos reformokat és a hatalmi struktúrák újraosztását igényelte. Ezek lényege általában nem változott. Ezért az 1917-ben létrehozott Cseka, a Belügyi Népbiztosság, az Állami Politikai Hivatal, majd az NKVD egy- és ugyanazon feladatokkal foglalkozott: politikai nyomozás, hírszerzés és kémelhárítás. Az NKVD egy bizonyos ponttól kezdve jogot kapott arra is, hogy bírósági döntés nélkül hozzon ítéleteket.

Lehetetlen lett volna végrehajtani a folyamatos „tisztogatást” – pláne háborús körülmények között –, ha alkalmazták volna az „elavult” törvényszéki és jogi normákat. Ezért bevezették a törvényszéken kívüli bíráskodást. Ezt a „hálátlan munkát” önfeláldozó módon a Cseka vállalta – belőle lett a Forradalom Óra. Az emberiség történetében azon kevés büntető szervek egyike, amely egy kézben egyesítette a felügyeletet, a letartóztatást, a kivizsgálást, a vádat, a bíráskodást és az ítélet végrehajtását. Ehhez kapcsolódik, hogy 1922 előtt büntető törvénykönyv, de még rendszerbe foglalható szabályok sem léteztek, így csak a „forradalmi jogérzék” vezette a szervek munkáját. Végül a végrehajtó hatalomnak ez a felsőbbrendűsége az igazságszolgáltatás felett a véres elnyomás és a letartóztatási hullámok jól ismert korszakaihoz vezetett.⁷

Cseka

Az alapító csekisták között alig voltak oroszok. Vezetője a lengyel–litván származású Feliks Edmundovics Dzerzsinszkij⁸ volt, míg az elnök két helyettese közül az egyik szintén lengyel, Józef Unszlicht, a másik pedig, a fő ideológusuk, a lett Martin Latsis volt. De a 40 fővel megalakult erőszakszervezet tagjai között szép számmal voltak grúzok és zsidók is.

⁷ SZOLZSENYICIN 1976: 35–44.

⁸ Dzerzsinszkij (eredeti lengyel neve: Feliks Dzierżyński) litván kisnemesi családból származott. 1877-ben született Vilnius környékén. 1895-ben belépett a Varsói Nagyhercegségben működő szociáldemokraták közé (Lengyelország részben, valamint Litvánia akkor Oroszország része volt, Varsói Nagyhercegség néven). 1896-ban otthagyta a Vilnisi Gimnázium utolsó osztályát, és Kaunasban illegális forradalmi tevékenységet folytatott. 1917-ig 11 évet töltött börtönben és kényszermunkán, háromszor volt száműzetésben. A februári forradalom alatt kiszabadult, majd 1917. november 7-én az ő vezetésével foglalták el a szentpétervári főpostát. Ezt követően a vörösgárdisták élén a Szmolnijt védte. 1917 decemberétől a Cseka vezetője. 1920-ban Sztálin és Trockij hatalmi harcában Sztálint támogatta. Sztálin („acélember”) mellett „Vas Feliks”-nek (железный Феликс) hívták kemény, sőt a kegyetlenségig menő jelleme miatt, ami éppen megfelelt a „vörös terror” irányításához. Moszkvában, a bolsevik párt KB-plénumán, a trockisták ellen elmondott beszédét követően szívrohamban halt meg 1926. július 20-án. Moszkvában, a Vörös téren van eltemetve. Lásd: <https://ria.ru/20171208/1491770338.html>

A Csekát, illetve a lenini terror lényegét a legpontosabban éppen Martin Latsis határozta meg.

„A Rendkívüli Bizottság sem vizsgálóbizottság, sem törvényszék. Harci szerv, amely a polgárháború otthoni frontján ténykedik. Az ellenséget nem elítéli, hanem lecsap rá. Nem egyének ellen háborúskodunk. A burzsoáziát mint osztályt irtjuk ki. Nem keresünk bizonyítékokat vagy tanúkat, hogy felfedjük a szovjethatalom elleni tetteket vagy szavakat. Az első kérdés, amelyet felteszünk, ez: melyik osztályhoz tartozik, honnan származik, milyen volt a neveltetése, mi a hivatása? Ez a vörös terror lényege.”⁹

A bolsevik eszmevezérek, mint Lenin vagy éppen Trockij, sosem titkolták, hogy csak erőszak útján vihetik sikerre a forradalmukat, és annak eredményeit kizárólag a terror, a megfélemlítés segítségével tarthatják fenn. Lenin már 1901-ben megfogalmazta: „elvileg soha sem tagadtuk meg, nem tagadhatjuk meg a terrort”. Nem véletlen, hogy a hatalom átvételét követően szinte azonnal, 1917 decemberében szükségesnek tartották egy olyan erőszakszervezet létrehozását, amely képes volt a fentebb megfogalmazott feladatok végrehajtására, valamint a bolsevik hatalom ellen fellépők megfékezésére és likvidálására. A lengyel származású bolsevik közismerten fanatikus forradalmár volt, így keresve sem találhattak volna alkalmasabb személyt arra, hogy megalkuvás nélküli kíméletlenséggel semmisítsen meg mindenkit, aki a bolsevik hatalom akár valós, akár vélt ellensége.¹⁰

Fennállásának első hónapjaiban a Cseka jogi helyzetét, szervezeti felépítését, működési formáit és módszereit nem szabályozták jogszabályok. Az egyetlen dokumentum, amely 1918 februárjáig működését meghatározta, a Népbiztosok Tanácsának határozata volt a Cseka megalakításáról. Az 1917. december 20-i ülés 21. számú jegyzőkönyve tartalmazta, hogy a Csekának a következő feladatokat kell ellátnia:

- elfojtani és megsemmisíteni minden ellenforradalmi és szabotázs kísérletet, valamint akciót egész Oroszországban, függetlenül attól, hogy ki kezdeményezi;
- minden szabotórt és ellenforradalmárt forradalmi törvényszék elé kell állítani, és intézkedéseket kell kidolgozni tevékenységük ellehetetlenítésére;
- csak olyan előzetes vizsgálatok lefolytatása, amelyek a szabotázs megelőzéséhez szükségesek.¹¹

Az átmeneti állapotot a Népbiztosok Tanácsának 1918. február 13-i, a nyomozó, lehallgató, valamint a nyomozó, bírósági funkciók pontos felosztásáról szóló határozata váltotta. Ebben rögzítették, hogy a Cseka végzi a bűncselekmények felkutatásának, elfojtásának és megelőzésének minden munkáját, míg az ügyek további vezetése, a nyomozás és az ügyek tárgyalása a törvényszék alá tartozó Nyomozó Bizottságra hárul. A Cseka és a törvényszékek vizsgálóbizottságainak hatásköre tehát egyértelműen elhatárolódott. Így a hatáskörök egyértelműen megoszlottak a Cseka és a törvényszéki vizsgálóbizottságok között. A Cseka a nyomozati munka megszervezésével és közvetlen lefolytatásával volt megbízva, míg a bírói feladatokat a forradalmi törvényszékek látták el.

⁹ B. MOLNÁR 2020.

¹⁰ B. MOLNÁR 2020.

¹¹ Lásd: <http://www.securitylab.ru/informer/240647.php>

A rendelet az ellenforradalmárok és szabotőrök elleni harcban alkalmazható intézkedéseket is meghatározta. Ezek meglehetősen enyhék voltak: elkobzást, kiutasítást, élelmiszerjegyek megvonását és a nép ellenségei listáinak közzétételét irányozták elő. A humánus intézkedések időszaka azonban rövid életű volt. A belső és nemzetközi helyzet további súlyosbodása a szovjet kormány büntetőpolitikájának éles szigorodásához vezetett. Pár nap múlva, 1918. február 21-én hozott újabb rendeletében a Népbiztosok Tanácsa előírta, hogy az ellenséges ügynököket, spekulánsokat, tolvajokat, huligánokat, ellenforradalmi agitátorokat és német kémeket a helyszínen le kell löni. Alapjaiban ez a dokumentum adta meg a Cseka számára a jogot, hogy az ügyeket közvetlenül (bírótság nélkül) halálbüntetéssel – kivégzőosztagai útján – zárja le.¹²

1918 tavaszán a Cseka vezetése úgy döntött, hogy a besúgók használatának módszerét a gyakorlatba ülteti át. Ezt követte a forradalom előtti, cári különleges szolgálatok különböző terveinek, utasításainak és kézikönyveinek használata. Ez azonnal magasabb szintre emelte a Cseka nyomozati és kémelhárítási tevékenységét. 1918. március 20-án Dzerzsinszkij a Cseka vezetése előtt beszélt a „Bizottság militarizálásáról”, ami a katonai fegyelem bevezetéséről szólt. A meghirdetett új irány óriási szerepet játszott a szovjet állambiztonsági szervek egész későbbi történetében, és meghatározta tevékenységük „véres” hatékonyságát.

Fennállásának első hónapjaiban a Cseka kis létszámmal működött – mindössze néhány tucatnyi munkatársról van szó. Tevékenységi köre valójában a fővárosra, Szentpétervárra korlátozódott. Ezért 1917. december 28-án a Cseka az *Izvesztyija* lapban a helyi szovjeteknek címezve felhívást tett közzé azzal a javaslattal, hogy helyi szinten szervezzenek Cseka-egységeket. 1918. február 23-án a tartományokba küldött távirat ismét hangsúlyozta az ellenforradalom, a szabotázs és a spekuláció elleni küzdelemmel foglalkozó bizottságok azonnali megszervezésének szükségességét. 1918. március 18-án újabb felhívást intézett a Cseka vezetősége, ezúttal Moszkvából, ahová a bizottság a kormánnyal együtt költözött.

Az új rendszer ellen 1918-ban több lázadási kísérlet indult (Jaroszlavl, Ribinszk, Murom stb.).

A legjelentősebb a jaroszlavli lázadás volt, amely 1918. július 6-án a kora reggeli órákban kezdődött. Ekkor a városban az egyetlen hatalmi struktúrát a milícia és egy kisebb vörösgárdista különítmény jelentette. Az ő feladatuk volt a rend fenntartása Jaroszlavlban és a tartomány más városaiban. A társadalomban zajló politikai és társadalmi folyamatok megfigyelésével senki sem foglalkozott. A helyi Cseka gyengesége lehetővé tette a felkelők számára, hogy elfoglalják a várost. A felkelést a *Szövetség a Haza és a Szabadság Védelmére* föld alatti konspiratív szervezet vezette. Jaroszlavlban a lázadóknak körülbelül két hétig sikerült kitartaniuk, majd a *Szövetség a Haza és a Szabadság Védelmére* megszűnt létezni.¹³

A felkelés leverése után sem jó a helyzet Jaroszlavlban. Vilksz, az ellenforradalmi osztály vezetője jelenti:

¹² Lásd: <http://www.securitylab.ru/informer/240647.php>

¹³ Lásd: <http://www.securitylab.ru/informer/240647.php>

„Az osztályon teljes zűrzavar és káosz uralkodik. Nem ismerjük a befejezett és a folyamatban lévő ügyek pontos számát. Jelenleg a fehérgárdisták lázadásának ügyeivel foglalkozunk, de a munka kaotikusan folyik [...]. Megfelelő munkatársak hiányában nem tudjuk rekonstruálni a lázadás lefolyását [...]. A zavar, a zűrzavar és a véletlenszerűség jellemző a bizottság munkájában. Jaroszlavl városának minden intézménye szenved ettől. Mindez az emberhiány, a rendelkezésre álló erőforrások nem megfelelő felhasználása és a munka differenciálatlansága miatt történik. Minden irat az elnökhöz kerül, aki időhiány miatt nem tud velük foglalkozni.”¹⁴

A Cseka helyi tisztjei a központi vezetés segítségével fokozatosan rendbe tették a működésük feltételeit. Szakmai képzéseket szerveztek, segítettek a helyi csekistáknak, hogy elsősorban párttudatos munkásokká váljanak.

A központi apparátus a személyzeti problémákat igyekezett megoldani. A Cseka 1918 februárjában úgy döntött, hogy elsősorban pártelvtársakat toboroz, és csak kivételesen párton kívüli munkatársakat. A döntés eredményeként 1919-re a Cseka-munkatársak 80 százaléka a bolsevik párt tagja vagy szimpatizánsa volt. Ez a rendelkezés valójában (a Cseka utódszervezeteinél is) 1991 augusztusáig, azaz több mint 70 éven át létezett.

Az önálló Cseka utolsó évét (1921) a január 8-án kelt 10. sz. parancs vezeti be, amelyben a lezárult polgárháború után a következő felszólítással indít: „Szigorítsuk meg a megtorló intézkedéseinket a burzsoáziával szemben!” Talán ez is elősegítette, hogy 1921 nyarán letartóztatják a *Társadalmi Bizottság az Éhezők Megsegítésére* szervezet tagjait, akik az Oroszországot sújtó hallatlan éhínség megelőzésére szervezkedtek. Korolenkót, a bizottság elnökét csak azért hagyták életben, mert már a halálán volt. Ő írja levelében Gorkijnak: „A nép legdolgosabb rétegét tervszerűen kiirtották. [...] A történelem egyszer még feljegyzi, hogy a bolsevik forradalom ugyanazokkal az eszközökkel számolt le az igazi forradalmárokkal és szocialistákkal, mint a cári rendszer.”¹⁵

A Cseka kijelölte azt az utat, amelyen haladva utódszervezetei – a GPU, az NKVD és a KGB – a kegyetlen módszereket tökélyre fejlesztették.

Már 1918 első felében létrehozta a Cseka az első koncentrációs tábort, ahova tömegesen vitték a rendszer és a forradalom ellenségeit. Ezeket a tábortokat először külvárosokban vagy falvak mellett állították fel, de később egyre inkább elhagyott helyekre telepítették ki, ahol földrajzi távolságok és az időjárási körülmények is visszatartották a rabokat a szökés gondolatától. Nem véletlen, hogy ez jelentette az alapját később a Gulag néven elhíresült rendszernek. A Cseka állam lett az államban, amit Lenin és a többi vezető is felismert, de nem tervezték a szervezet feloszlását, mivel az az ő céljaikat szolgálta.¹⁶

A Lenin ellen 1918. augusztus 30-án végrehajtott merénylet (súlyos lőtt seb) után a Cseka vezetésével fokozódott a vörös terror. Ellenforradalmárnak tekintették a volt cári Oroszországot szolgáló katonákat, polgári alkalmazottakat, a tiszteket, önkénteseket és családtagjaikat, a papságot, bármely, a szovjet kormányt nem támogató gyanított proletárt és azokat a „burzsoákat”, akiknek 10 ezer rubelnál nagyobb vagyonuk volt. Amikor 1920-ban a vörösök elfoglalták a Krím félszigetet, az emigráns magyar kommunista

¹⁴ Lásd: <http://www.securitylab.ru/informer/240647.php>

¹⁵ SZOLZSENYICIN 1976: 42–43.

¹⁶ B. MOLNÁR 2020.

vezér, Kun Béla irányításával¹⁷ szisztematikusan irtották a fehér hadifoglyokat, azok szimpatizánsait, valamint az őshonos helyi tatár lakosságot.

Az 1920-as évek elején a csekisták vezették be azt a kivégzési módszert, hogy az áldozat fejét előrehajtották, majd a hóhér kissé lefelé tüzelt a tarkónál, így azonnal meghalt az áldozat, s kevés vér folyt. Később ezzel a módszerrel végezték ki a katyni erdőben a lengyel tiszteteket.

GPU, OGPU

A polgárháború befejeztével és a szovjethatalom megerősödésével a 9. Összoroszországi Szovjetkongresszus 1921. december 28-i határozata és az Összoroszországi Központi Végrehajtó Bizottság 1922. február 6-i döntése alapján a Csekát átszervezték a Belügyi Népbiztosság (oroszul Народный Комиссариат Внутренних Дел, NKVD) alá tartozó Állami Politikai Hivatallá (Государственное Политическое Управление, GPU).¹⁸

A fenti rendelet megszüntette a Csekát és annak helyi szerveit. A döntést a Cseka túlságosan kiterjedt hatalma okozta, amely a polgárháború végére ténylegesen túlnőtt nemcsak az állami szervek, hanem a bolsevik párt ellenőrzésén is. A Cseka megszüntetésének második oka az volt, hogy – legalábbis formálisan – vissza kellett térni az államigazgatás legális módszereihez, mert a polgárháború véget ért, és a terror alkalmazása a korábbi mennyiségben és formában éppen nem volt célszerű. A „cégér” megváltoztatását az is indokolta, hogy a bolsevik csúcsvezetésben megváltoztak az erőviszonyok: Lenin az 1918-as merénylet óta betegeskedett, Trockij pedig a Politbüro többi tagjának erőfeszítései révén egyre inkább a hatalom periferiájára szorult. Mivel a Csekában Trockijnak sok támogatója volt, a Cseka megváltoztatására volt szükség ahhoz, hogy Sztálin előtérbe kerüljön.¹⁹

A GPU felépítése alapvetően megegyezett a megszüntetett Cseka felépítésével. A GPU fő feladatai a következők voltak:

- az ellenforradalom és a banditizmus elleni küzdelem;
- a kémkedés elleni küzdelem;
- a vasutak és a vízi utak védelme;
- az országhatár védelme;
- a csempészet elleni küzdelem.

1922 áprilisában megszervezték a GPU Keleti Osztályát, 1922 májusában a GPU kémelhárítási osztályát, és ugyanezen év augusztusában létrehozták a GPU jogi osztályát.

1922. december 30-án, a Szovjetunióknak a GPU alapján történő megalakulását követően a Szovjetunió Népbiztosok Tanácsa keretében létrehozták az Egyesített Állami Politikai Hivatalt (oroszul Объединённое Государственное Политическое Управление, OGPU), amelynek feladatköre megegyezett a GPU-éval. 1923 szeptemberében véglegesítették az OGPU igazgatóságát. 1923. november 15-én jóváhagyták a Szovjetunió Egyesített Állami Politikai Hivatalról és szerveiről szóló statútumot. Az OGPU létrehozásával az volt a cél,

¹⁷ B. MOLNÁR 2020.

¹⁸ Lásd: <http://www.fsb.ru/fsb/history.htm>

¹⁹ *Objegyinyonnoje Goszudarsztvennoje Politiceszkoje Upravlenyje pri SZNK SZSZSZR (1923–1934).*

hogy „egyesítsék a köztársaságok forradalmi erőfeszítéseit a politikai és gazdasági ellenforradalom, a kémkedés és a banditizmus elleni küzdelemben”. Első vezetője Dzerzsinszkij volt, aki haláláig (1926. július 20.) a GPU és az OGPU elnöke maradt. A szervezet tényleges vezetője Vjacseszlav Menzsinszkij²⁰ lett, aki Dzerzsinszkij haláláig helyettes, majd első számú vezető volt 1934-ben bekövetkezett haláláig. Ugyanebben az évben (1934) a GPU és az OGPU is átalakult; NKVD név alatt folytatta tevékenységét.

Az OGPU tevékenysége, feladatai:

- a köztársasági és helyi GPU tevékenységének irányítása, az Állami Politikai Bizottságok közlekedési szerveinek irányítása a vasutakon és a vízi utakon;
- a frontok és a hadseregek különleges osztályainak irányítása;
- a Szovjetunió határainak őrzése;
- közvetlen operatív munka végzése össz-szovjet szinten.

Az OGPU-nak saját katonai egységei voltak, a szovjet köztársaságok Népbiztosi Tanácsa mellett működő meghatalmazotti hivatala, valamint képviselője volt a Szovjetunió Legfelsőbb Bíróságánál.

1924. március 28-án a Szovjetunió Központi Bizottsága jóváhagyta az OGPU jogait szabályozó rendeletet az ellenforradalmi tevékenységgel, kémkedéssel, csempészettel, arany- és valutaspekulációval vádolt személyek adminisztratív deportálása, száműzése és koncentrációs tábori fogva tartása tekintetében. E dokumentum szerint az OGPU jogot kapott arra, hogy a vádlottakat tárgyalás nélkül legfeljebb három évre száműzze, koncentrációs táborba zárja és a Szovjetunió államhatárán túlra deportálja.

A száműzetésről szóló döntéseket az OGPU vezetőinek három tagjából álló különbizottság hozta meg.

Az OGPU alá tartozó különbizottságnak jogában állt a Szovjetunió államhatárain kívülre deportálni és koncentrációs táborba zárni embereket.²¹

Az egyre fokozódó represszióknak egyetlen cikkely szolgált alapjául az 1926-os Büntető törvénykönyv nem általános részének 148 cikkelye közül: a mindent felölelő 58. cikkely. Nincs olyan vétség, szándék, cselekedet vagy mulasztás, amelyet meg ne lehetne torolni e cikkely széles értelmezésével. A 14 pontból álló 58. cikkely nem a politikai vétségek fejezetét képezi a Btk.-ban, hanem az az államellenes vétségek fejezet alá van rendelve, a kormányzati rend elleni vétségekkel és a banditizmussal együtt.

²⁰ Vjacseszlav Rudolfovics Menzsinszkij (eredeti lengyel formában: Waclaw Menżyński). Pravoszláv hitre áttért lengyel nemesi családból származott. 1874-ben született Szentpéterváron. Kitüntetéssel végezte el a gimnáziumot, majd a szentpétervári egyetem jogi karán diplomázott. A századfordulón több verse és prózája is megjelent. 1902-ben belépett az Oroszországi Szociáldemokrata Munkáspártba, és bolsevik eszméket terjesztő újságoknál dolgozott. 1906-ban letartóztatják, majd nyugatra szövik. Itt végül Párizsban állapodik meg, ahol a *Proletár* újságnál dolgozik. Közben a párizsi egyetem kurzusait hallgatja és nyelveket tanul. Az 1917. februári forradalom után visszatér Oroszországba. Októberben a forradalmi-katonai bizottság tagja, majd az Állami Bank biztosa, később pénzügyi népbiztos. Vezetésével államosítják a bankokat. 1917. december 21-től a Cseka tagja. 1919 szeptemberétől a Különleges Osztály meghatalmazottja, majd vezetője 1922-ig. 1923-tól az OGPU első elnökhelyettese, majd Dzerzsinszkij halála után elnöke. A szolgálatok elnöke volt haláláig, 1934. május 14-ig. Hamvai a Kreml falában vannak elhelyezve. Lásd: <https://topwar.ru/105865-menzhinskiy-samyy-intellektualnyy-chekist.html>

²¹ OGPU 1922 g. – 1934 g.

Néhány kitétel a 14 pontból:

- az első pont szerint ellenforradalminak minősül minden olyan tett, amely a hatalom gyengítésére irányul;
- harmadik pont: a Szovjetunióval hadiállapotban lévő bármely idegen államnak bármely formában nyújtott segítség (pl. egy német katonának eladott egy csomó hagyma);
- negyedik pont: a nemzetközi burzsoáziának nyújtott segítség (pl. a forradalom emigránsai, akikre 1944–45-ben talált rá az NKVD valamely európai országban);
- hetedik pont: rongálás az iparban, a közlekedésben, a kereskedelemben, a pénzforgalomban és a szövetkezetekben;
- tizedik pont: propaganda vagy agitáció, amely felhívást tartalmaz a szovjethatalom megdöntésére, aláaknázására vagy gyengítésére (a hatalom ezt értelmezte a legtágabban: ilyen agitációnak lehetett minősíteni pl. a barátok, házastársak négy szemközti beszélgetésén elhangzottakat, magánlevelezést stb.);
- tizenkettedik pont: az állampolgárok feljelentési kötelezettségének elmulasztása az 58. cikkely bármely pontjával kapcsolatban. A tág értelmezésben: tudott róla, de nem jelentette – ez annyi, mintha maga követte volna el!²²

A 12. pont továbbra is jelen van a volt Szovjetunió területén.²³

NKVD

1934. július 10-én a Szovjetunió Központi Végrehajtó Bizottságának rendelete értelmében az állambiztonsági szervek a Szovjetunió Belügyi Népbiztosságának (NKVD) részévé váltak. Menszinszkij halála után az OGPU, majd az NKVD munkáját 1934-től 1936-ig G. G. Jagoda²⁴ vezette.²⁵

Kezdetben az NKVD központi apparátusának felépítése nem sokban különbözött a korábbi OGPU struktúrájától. Az Állambiztonsági Főigazgatóság részlegei nagyrészt megegyeztek a korábbi OGPU fő műveleti egységeivel.

- Különleges osztag: kémelhárítás és az ellenséges tevékenység elleni fellépés a hadseregben és a haditengerészetnél (255 fő);
- Titkos Politikai Osztály: harc az ellenséges politikai pártok és szovjetellenes elemek ellen (196 fő);

²² SZOLZSENYICIN 1976: 65–72.

²³ A 12. pont mai továbbélésével én is többször találkoztam Kárpátok menti kutatásaim során. Ha határközeli település környékén kerestük az Árpád-vonal objektumait, mindig volt olyan falulakó, aki ránk hívta a határórség képviselőjét.

²⁴ Genrih Grigorjevics Jagoda (eredeti neve: Enoch Gerszenowics Jagoda) zsidó ékszerész családból származott. 1891-ben született Ribinszkben. 1908-ban végezte el a gimnáziumot, de már 1907-ben belépett az Oroszországi Szociáldemokrata Munkáspártba. 1911-ben forradalmi tevékenységért 3 év szibériai száműzetés lesz a része. 1919-től tagja a Csekának. 1926-tól az OGPU második számú vezetője. 1934-től belügyi népbiztos, majd 1935-től az állambiztonsági szolgálatok vezetője. Jagodát 1937. március 28-án tartóztatta le az NKVD. Államellenes tevékenységgel és bűncselekményekkel vádolták. 1938. március 15-én kivégezték. (<https://24smi.org/celebrity/13491-genrikh-jagoda.html>)

²⁵ Lásd: <http://www.fsb.ru/fsb/history.htm>

- Gazdasági Osztály: nemzetgazdasági szabotázs és veszélyeztetés elleni küzdelem (225 fő);
- Külügyi Osztály: külföldi hírszerzés (81 fő);
- Operatív Osztály: párt- és állami vezetők védelme, házkutatások, letartóztatások, megfigyelés (293 fő);
- Különleges Ügyosztály: titkosítási munka, titoktartás a szolgálatokon belül (100 fő);
- Közlekedési osztály: szabotázs és veszélyeztetés elleni küzdelem a közlekedésben (153 fő);
- Számviteli és Statisztikai Osztály: működési nyilvántartások, statisztikák, archívumok (107 fő).

Az NKVD Állambiztonsági Főigazgatóságán a fentiek alapján összesen 1410 ember dolgozott.²⁶

1935 februárjában Jezsovot a szervezési és személyzeti munkáért felelős három központi bizottsági titkár egyikévé és a pártellenőrző bizottság elnökévé nevezték ki.

Az 1936. szeptember 26-i belügyi népbiztossá való kinevezése formálisan lefokozás volt számára, és a Sztálin által ráruházott különleges szerephez volt kötve.

Történészek szerint a korábbi csekista vezetők úgy vélték, hogy a fő munkát már elvégezték, és lehet lassítani. Jezsovot arra kérték fel, hogy változtassa meg ezt az érzést.

Már 1934. december 1-jén, Kirov meggyilkolása után a Szovjetunió Központi Végrehajtó Bizottságának elnöksége határozatot fogadott el, amelyben a „terrorcselekmények előkészítésével vagy elkövetésével” kapcsolatos ügyeket gyorsított eljárásban kellett kivizsgálni, és a halálos ítéleteket azonnal, fellebbezés nélkül végre kellett hajtani. Az emberek sorsáról „trojkák” döntöttek, általában „csomagban”, a védelemhez való jog nélkül, és gyakran a vádlott távollétében.

Az OGPU-t és a köztársasági belügyi biztosokat a szovjet NKVD váltotta fel.

A Gulag megteremtőjét és a Lenin egykori harcostársai elleni ügyek szervezőjét, Jagodát azonban Sztálin nem tartotta elég energikusnak és határozottnak. A „régigárda” iránt megőrizte a kegyelet maradványait, legalábbis nem volt hajlandó megkínózni őket.²⁷

1936. szeptember 25-én Sztálin, aki Zsdanovval Szocsiban nyaralt, táviratot küldött a Politbüro tagjainak: „feltétlenül szükségesnek és sürgősnek tartjuk Jezsov elvtárs kinevezését a belügyi népbiztosi posztra”. Másnap megtörtént Jezsov²⁸ kinevezése, aki 1938 novemberéig állt az NKVD élén.

²⁶ NKVD SZSZSZR *ijul 1934 g.–nojabr 1936 g.*

²⁷ KRECSETNIKOV 2014.

²⁸ Nyikolaj Ivanovics Jezsov. A róla szóló életrajzi információk rendkívül ellentmondásosak. Az általános iskolából csak két-három évet tudott elvégezni. Ennek ellenére Nyikolaj írástudó ember volt, és ritkán követett el helyesírási hibákat a leveleiben. 1915 nyarán Jezsov önként jelentkezett az orosz cári hadseregbe. 152 cm-es magassága miatt egy nem harcoló zászlóaljba helyezték. 1917-ben belépett a bolsevikok pártjába, majd a Vörös Hadseregben szolgált, ahol rádiós bázison volt írnok. Gyorsan emelkedett a ranglétrán: fél év múlva a rádiós bázis komisszára, majd területi PB-titkár lett, azt követően a Kommunista Párt (bolsevikok) Központi Bizottsága szervezeti osztályának vezetőjévé emelkedett. Jezsovnak fenomenális memóriája volt, így a vezetés (Sztálin) kívánságai sosem maradtak teljesítetlenek. 1934-ig az Adminisztratív Osztály vezetője volt, 1933–1934-ben pedig a KP(b) Központi Bizottságának tagja lett a párteltársi tisztozgatás után. A KP(b) Központi Bizottságának elnöki és titkári tisztségét is betöltötte. Lásd: <https://24smi.org/celebrity/16934-nikolai-ezhov.html>

Jól jött Jezsov alacsony termete (152 cm), mert Sztálin olyan emberekkel vette körül magát, akikre lenézhetett. Ha hinni lehet a látogatási naplónak, Jezsov mindennap megjelent a „gazda” irodájában, és csak Molotov előzte meg a látogatások gyakoriságát tekintve. 1937–1938-ban a *Látogatási napló* szerint Jezsov csaknem 290 alkalommal látogatta meg a vezetőt, és összesen mintegy 850 órát töltött vele.²⁹

1. ábra: Séta a Moszkva–Volga-csatorna mentén. Vorosilov, Molotov, Sztálin és Jezsov³⁰
 Forrás: <https://moszkvater.com/jezsov-a-veres-kezu-nepbiztos/>

Jezsov és a sztálini vezetés Kirov halálát használta ki: minden bizonyíték nélkül bűnözőnek nyilvánította Zinovjevet és Kamenyevet. Ez indította el a sztálini nagyszabású elnyomás próbáját. Köztudott, hogy Jezsov személyesen nézte végig Zinovjev és Kamenyev kivégzését. Majd kivette a holttestekből a golyókat, amelyekre a kivégzettek nevét ráírta, és trófeaként az íróasztalán tartotta.³¹

Ezt követően a kormány bejelentette a „munkásosztály minden ellenségének végleges kiirtását”, ami tömeges politikai letartóztatásokhoz vezetett. Ennek levezénylését bízta Sztálin az új NKVD-vezetőre 1936-tól 1938-ig, az ún. nagy terror legsúlyosabb időszakában.

1937 augusztus 1-jén lépett életbe a 00447. számú titkos NKVD-parancs, amely a volt kulákokat, a szovjetellenes pártok tagjait, a felkelő, fasiszta és kémszervezetek tagjait, a trockistákat és az egyháziakat jelölte meg a represszió célcsoportjaként.

²⁹ Lásd: <https://24smi.org/celebrity/16934-nikolai-ezhov.html>

³⁰ Lásd: <http://rushist.com/index.php/russia/3424-ezhov-nikolaj-ivanovich>

³¹ Lásd: <https://24smi.org/celebrity/16934-nikolai-ezhov.html>

A parancs a Szovjetunió valamennyi régiójára vonatkozóan megállapította az első kategóriába tartozó letartóztatott és elítélt személyek számát. A dokumentum kimondta, hogy a nyomozást egyszerűsített és gyorsított módon kell lefolytatni, és hogy a fő feladat a letartóztatottak valamennyi kapcsolatának azonosítása.³²

Az első tömeges kivégzésekre, Jezsov parancsának végrehajtására 1937. augusztus 8-án került sor a Moszkva külvárosában lévő Butovo poligonon. Csak ott 1937–1938-ban mintegy 20 ezer embert öltek meg.

Eredetileg 76 ezer ember kivégzését és 200 ezer ember Gulagra küldését tervezték, de a területi bizottságok titkáraitól és az NKVD osztályvezetőitől ömlöttek a kérések „a limit emelésére”. Sztálin állítólag senkit sem utasított el.

Decemberben az NKVD előzetes eredményekről számolt be: 555 641 letartóztatott és 553 362 elítélt. Ebből 239 252-t halálra (volt kulákok: 105 124; bűnözők: 36 063; egyéb ellenforradalmi elemek: 78 237; csoport megjelölése nélkül: 19 828), 314 130-at táborig vagy börtönbüntetésre (volt kulákok: 138 588; bűnözők: 75 950; egyéb ellenforradalmi elemek: 83 591; csoport megjelölése nélkül: 16 001) ítélték.

Összesen 18 hónap alatt az NKVD 1 548 366 személyt tartóztatott le politikai okokból. Átlagosan naponta másfél ezer emberre rúgott a kivégzés. Csak „kémkedés” miatt 1937-ben 93 ezer embert végeztek ki.

Sztálin 383 listát írt alá az „első kategóriájú szankciókról”, amelyek 44 465 nevet tartalmaztak. 1938. december 12-én egyetlen nap alatt Sztálin és Molotov 3167 embert küldött a halálba.³³

1937–1938 a nagy terror legfontosabb időszaka volt, amikor Sztálin elnyomása elérte tetőpontját. Ezt az időszakot *Jezsovcsinának* is nevezik, köszönhetően a népbiztos sztahanovista munkásságának.

Jezsov titokzatos ember volt, és sokan, akik ismerték a jellemét, félték szoros kapcsolatot létesíteni vele, mert senkit sem kímélt – sem barátokat, sem rokonokat. Még korábbi felettesei is, akik pozitív ajánlásokat adtak Jezsovnak, kegyvesztetté váltak vagy a kivégzőosztag elé kerültek.

Miután tömeges letartóztatásokat és tömeges kivégzéseket hajtott végre, Jezsov maga is Sztálin büntetőgépezetének áldozatává vált.

Halálát szégyen előzte meg: miután a kormányban megvitatták a komisszárral szembeni (állítólagos államcsínyszervezés) feljelentést, Jezsov bejelentette lemondását, magát hibáztatva azért, hogy nem elegendő számú, mindössze 14 ezer főnyi csekistát végeztetett ki.³⁴

Nyikolaj Ivanovicsot Malenkov és Berija (utód az NKVD élén) tartóztatta le. A kihallgatás során Jezsovot majdnem halálra verték. A kínvallatás alatt bevallotta „szovjetellenes tevékenységét”. 1940. február 3-án halálra ítélték és másnap kivégezték.

A háborút megelőző hét évben mintegy hatmillió embert küldtek táborokba és börtönökbe a Szovjetunióban. A „nép ellenségei” és a bűnözők egyenként mintegy 25%-ot tettek ki, 57%-ukat pedig a késés, a „elfuserált” munka, a kötelező munkanapok normájának elmulasztása és más hasonló bűncselekmények miatt börtönözték be.

³² *Operativnij prikaz NKVD SZSZSZR № 00447.*

³³ KRECSETNIKOV 2014.

³⁴ Lásd: <https://24smi.org/celebrity/16934-nikolai-ezhov.html>

A bolgár Georgi Dimitrov naplójában feljegyezte, hogy 1937. november 7-én egy banketten Sztálin azt mondta: „Nemcsak az összes ellenséget fogjuk elpusztítani, hanem a családjukat is, az egész fajukat az utolsó szálig.”

1937. május 22-én Tuhacsevszkij marsall letartóztatása jelentette a parancsnoki tesztületet érintő tömeges tisztogatás kezdetét. 1938 novemberében a védelmi népbiztosság katonai tanácsában elhangzott információ szerint a Vörös Hadsereget megtisztították több mint 40 ezer főtől, vagyis törvénytelenül eltávolították a Munkás-paraszt Vörös Hadsereg politikai munkatársainak, parancsnoki állományának kb. 45%-át. Az eredmény: a háború előestéjén a hadsereg gyakorlatilag le lett fejezve.

Sztálin a történészek szerint úgy döntött, hogy a nagy háború előtt megtisztítja az országot. Megelőző csapást kellett mérni a potenciális ötödik oszlopra, biztosítva az országban fennálló rendszert a háborús időkben bekövetkező esetleges megrázkódtatások ellen.

„A közelgő háborútól való félelem volt az elnyomás fő mozgatórugója. Úgy gondolták, hogy mindenkit el kell távolítani, aki kérdéses volt” – nyilatkozta egyszer Vjacseszlav Nyikonov, Molotov unokája.

Az eredményekből ítélve a terror nem érte el a célját. Minimális becslések szerint nem kevesebb mint 900 ezer szovjet állampolgár szolgálta fegyverrel az ellenséget a háború alatt.³⁵

Szovjet állambiztonsági szervek 1939-től

NKGB

1938 novemberétől 1945 novemberéig a grúz származású L. Berija volt az NKVD parancsnoka.

1941. február 3-án az NKVD-t két különálló ügynökségre osztották: Belügyi Népbiztosságra és a Szovjetunió Állambiztonsági Népbiztosságára (Народный Комиссариат Государственной Безопасности, NKGB). A belügyi népbiztos L. Berija volt. Az állambiztonsági népbiztos V. N. Merkulov lett. 1941 júliusában azonban az NKGB-t és az NKVD-t újra egyetlen népbiztosságra – az NKVD-be – olvasztották össze. 1943 áprilisában újjáalakult a Szovjetunió Állambiztonsági Népbiztossága, amelynek élén ismét Merkulov állt.

MGB

1946. március 15-én az NKGB átalakult Állambiztonsági Minisztériummá. A miniszter Abakumov lett. Az 1951–1953-as időszakban Ignatyev volt az állambiztonsági miniszter.

1953 márciusában (Sztálin halála után) úgy döntöttek, hogy a Belügyminisztériumot és az Állambiztonsági Minisztériumot összevonják a Szovjetunió Belügyminisztériumává, amelyet június 26-ig Berija vezetett. Ezen a napon a KB elnökségi ülésre érkező Beriját

³⁵ KRECSETNIKOV 2014.

Malenkov, Bulganyin és Hruscsov várta Sztálin egykori dolgozószobája előtt. Szóváltásuk végén a megadott jelle Zsukov marsall érkezett négy tiszttel, akik letartóztatták Beriját.³⁶

KGB

1954. március 13-án létrehozták a Szovjetunió Minisztertanácsa mellett működő Állambiztonsági Bizottságot (Комитет государственной безопасности, KGB). A Szovjetunió széteséséig működő szervezet első vezetője az állambiztonság területén másfél évtizedes gyakorlattal rendelkező Ivan Szerov hadseregtábornok lett.

Összegzés

A működő cári titkosszolgálati rendszert szétverték az 1917. évi forradalmak, az iratokat megsemmisítették. Az új szovjet rendszer rövid időn belül rájött, hogy erős államvédelmi szervezet nélkül nem tudja hatalmát megtartani és bővíteni. Már 1917 decemberében létrehozta Dzerzsinszkij vezetésével a Csekát. Feladata elsősorban a belső ellenség, a kommunisták hatalmát veszélyeztető mindenféle elemek likvidálása, börtönbe, büntető lágerbe zárása volt. A polgárháború befejezése után Sztálin hatalmának megerősödése újabb letartóztatási hullámokat generált, több represszió követte egymást a kulákok, a szabotőrök, a különféle „bandák” ellen. A többször átalakított szervezet (Cseka, GRU, OGPU, NKVD stb.) ítéletei bírói döntés nélkül születtek. Tevékenységük a nagy terror során, 1937–38-ban eszkalálódott, amikor lefejezték a Vörös Hadsereget, és ártatlan emberek százezreit ítélték halálra vagy küldték hosszú évekre a Gulagra.

Felhasznált irodalom

- B. MOLNÁR László (2019): Jezsov, a véres kezű népbiztos. *Moszkvater.com*, 2019. augusztus 11. Online: <https://moszkvater.com/jezsov-a-veres-kezu-nepbiztos/>
- B. MOLNÁR László (2020): CSEKA, a vörös terror megtestesítője. *Moszkvater.com*, 2020. december 7. Online: <https://moszkvater.com/cseka-a-voros-terror-megtestesitoje/>
- Elektronnaja biblioteka isztoricseszkih dokumentov: Operativnűj prikaz NKVD SZSZSZR № 00447. Online: <http://docs.historyrussia.org/ru/nodes/170642-operativnyy-prikaz-nkvd-sssr-00447-ob-operatsii-po-repressirovaniyu-byvshih-kulakov-ugolovnikov-i-drugih-antisovetskih-elementov-30-iyulya-1937-goda#mode/inspect/page/9/zoom/4>
- KRECSETNIKOV, Artem (2014): Konyec „krovavogo karlika” Nyikolaja Jezsova. *BBC News*, 2014. április 9. Online: www.bbc.com/russian/russia/2014/04/140409_yezhov_fall
- NKVD SZSZSZR júl 1934 g. – nojabr 1936 g. [é. n.]. *Istmat.org*. Online: <https://istmat.org/node/38983>

³⁶ STIER 2018.

OGPU 1922 g. – 1934 g. [é. n.]. *Istmat.org*. Online: <https://istmat.org/node/38982>

Pravozascsitnyiki protyiv pitok [é. n.]: GPU (1922–1923), OGPU – Objegyinyonnoje Goszudarsztvennoje Politicseszkoje Upravlenyije pri SZNK SZSZSZR (1923–1934).

Protivpytok.org. Online: <https://protivpytok.org/sss/osnovnye-vexi-razvitiya-organov-gosudarstvennoj-bezopasnosti/ogpu>

STIER Gábor (2018): Hogyan végezték ki Beriját? *Moszkvater.com*, 2018. december 23. Online: <https://moszkvater.com/hogyan-vegeztek-ki-berijat/>

SZOLZSENYICIN Alekszander (1976): *A GULAG szigetcsoport I.* Budapest: Új Idő Kft.

Papp Dávid¹

Hogyan látta az FBI-t az 1950-es évek eleji magyar rendőrség?

How did Hungarian Police in the Early 1950s See the FBI?

Az Egyesült Államok Szövetségi Nyomozó Irodája 1950-re már több mint 40 éves múltat tudott maga mögött. A második világháború után a világot és Európát a hidegháborús helyzet keletkeztette megosztottság, rivalizálás jellemezte. A vasfüggöny két oldalán uralkodó ideológia éles ellentétjei kétségtelenül kihatottak a rendőrségek tevékenységére, felfogására, befolyásolták a szakmai állásfoglalást, nézeteket. Mindkét oldalon jellemző volt ekkoriban a bűncselekménnyel nem gyanúsítható politikai aktivisták üldözése. A szovjet blokk nyugati szélén elhelyezkedő Magyar Népköztársaság államrendőrsége lehetőségeihez mérten élesen bírálta a kapitalista államok rendőrségeit, kiváltképp az Egyesült Államok Szövetségi Nyomozó Irodáját. Már az 1953-ban létrejött Rendőrségi Szemle folyóirat első évfolyamaiban megjelenő rendőr szakcikkek között is találunk több olyat, amely részben vagy egészben az FBI tevékenységével foglalkozik, pontosabban bírálja azt, némelyik közülük visszaüt az elmúlt évekre.

Kulcsszavak: Magyarország, Rákosi-korszak, rendőrség, FBI

By 1950, the U.S. Federal Bureau of Investigation had already had more than 40 years of history. After World War II, the world and Europe were marked by divisions and rivalries created by the Cold War situation. The sharp contrasts between the ideologies prevailing on both sides of the Iron Curtain undoubtedly influenced the activities and perceptions of the police, influenced professional opinions and views. At that time, persecution of political activists who were not suspected of crimes was typical on both sides. The State Police of the Hungarian People's Republic, located on

¹ Nemzeti Közszolgálati Egyetem Rendészettudományi Kar, e-mail: papp.david@uni-nke.hu

the western edge of the Soviet bloc, sharply criticized the police forces of capitalist states as far as possible, especially the U.S. Federal Bureau of Investigation. Already in the first years of the journal Rendőrségi Szemle was established in 1953, we can find several articles dealing with the activities of the FBI in whole or in part, rather, they criticise it, some of which refer back to past years.

Keywords: Hungary, Rákosi era, police, FBI

Előszó

Történelemmel kapcsolatos tanulmányaink alapján sejthető, hogy a második világháború után, a kommunista Rákosi-korszakban a Magyar Népköztársaság pártpolitikával átitatott rendőrsége minden bizonnyal nem volt túl jó véleménnyel az FBI tevékenységéről. Jelen leíró tanulmányban ezt a feltevést kísérlem meg igazolni vagy cáfolni, amihez a dokumentumelemzés módszerét hívom segítségül, amelynek jelen esetben fontos része kell hogy legyen a forráskritika. A források felkutatásához az *Arcanum Digitális Tudománytár* adta lehetőségeket használom ki. A kutatással kapcsolatban az alábbi kérdéseim merültek fel:

1. Az '50-es évek első felében foglalkozott-e egyáltalán az FBI tevékenységével a rendőrségi szaksajtó?
2. Ha igen, milyen ügyek, események kapcsán és milyen nexusban?

A szaksajtó kifejezés alatt elsősorban az 1953-ban létrejött *Rendőrségi Szemle* folyóiratot, a *Belügyi Szemle* jogelődjét értem. A *Magyar Rendőr* kéthetente, majd hetente megjelenő lapját is kutattam, de a vizsgált időszakban megjelent kiadványokban nem találtam az FBI-t érintő cikket. A téma megfelelő bemutatásához elengedhetetlen a kiválasztott időszak rövid jellemzése mind az FBI, mind pedig a magyar sajtó és rendőrség szempontjából.

Az FBI

Tekintettel arra, hogy a Szövetségi Nyomozó Iroda (Federal Bureau of Investigation) – mint az Egyesült Államok leghíresebb elhárító szerve – hivatalosan 1909 márciusában alakult meg, 1950-re már négy évtizedes múltra tekintett vissza. Mai elnevezését 1935-ben kapta, előtte Bureau of Investigation (BOI) néven üzemelt, sőt már 1908-tól, a hivatalos létrejötte előtt egy évvel – Charles J. Bonaparte igazságügyi miniszter döntése alapján – névtelenül működött. Az FBI leghosszabb ideig regnáló igazgatója John Edgar Hoover volt, aki e pozícióját 1924-től 1972-es haláláig, 48 éven keresztül töltötte be.² Az 1950-es évek elejére tehát a híres vagy inkább hírhedt Hoover már több mint 25 éve vezette a szervezetet, és – ahogyan arról több helyen olvasni lehet – konzervatív protestáns nézeteket valló, mániákus információgyűjtőként és a hatalom megszállottjaként olyan komoly befolyásra tett szert, hogy a markában tartotta az USA elnökeit. Az '50-es évek elején az FBI az alábbi eseményeket emeli ki sajtó történelméből:

² Lásd: <https://www.fbi.gov/history/timeline>

- 1950-ben az FBI információi alapján tartóztatták le a brit nemzetbiztonsági szolgálatok tagjai Klaus Fuchs atomfizikust, aki a Szovjetunióknak kémkedett, miközben az Egyesült Államokban az atombomba kifejlesztésén dolgozott.
- Szintén ebben az évben indították el a *Tíz legkeresettebb szökevény* programot, amelynek lényege az volt, hogy nemzetközi szinten felhívják a figyelmet a legveszélyesebb körözött bűnözőkre.
- 1951-ben lezajlott a Rosenberg házaspár (Julius Rosenberg és Ethel Rosenberg), David Greenglass és Morton Sobell pere. Mindannyiukat elítélték hidegháborús atomkémkedés miatt, amelynek keretében a Szovjetunióknak adtak át atomtitkokat.³

A magyar sajtó és rendőrség

A hidegháború rivalizálásról szóló, konfliktusokkal tarkított időszakában, a vasfüggönyön innen épp kiépülőben volt a szocializmus.

Ami a sajtó helyzetét illeti,

„[a] napilapok számát csökkentették. A 134 nyilvántartott orgánumból 8 vidéki napilap maradt csak meg 11 napi »mutációval«. Hét közigazgatási területnek csak hetilap jutott. A megyei lapok irányítása közvetlen pártbizottsági feladat lett. A megszüntetett hetilapok és folyóiratok helyett az '50-es évek elején jóval kevesebb újat indítottak, immár szigorú ellenőrzés alatt. A szerkesztőségeket összevonták, és kialakították azt a szigorúan centralizált sajtóstruktúrát, amely a rendszerváltozásig alig változott. A szerkesztőségek belső hierarchiája a fegyveres testületekét idézte. Az újságíró személyes kontrollja után a szerkesztő, a rovatvezető, a felelős szerkesztő (az olvasószerkesztő) és néha a főszerkesztő ellenőrizte, hogy az adott cikk megfelel-e a politikai követelményeknek. A főszerkesztő mellett működött a szerkesztő bizottság, amelynek két formája alakult ki: az egyikben a szerkesztő bizottság a lapnál dolgozó vezetőkből, általában a főszerkesztő-helyettesből, az olvasószerkesztőből és a párttitkárból állt, a másikban a szerkesztő bizottságot az ún. társadalmi szervek vezetői alkották. A sajtóban végrehajtott tisztogatás egyúttal jelentős színvonalromlással járt együtt. Ezt leginkább az iskolai végzettségről szóló adatok bizonyítják. A felsőfokú végzettséggel rendelkezők aránya csak a hetilapoknál és a folyóiratoknál haladta meg a 25%-ot. A központi napilapok és megyei lapok szerkesztőségei munkatársai harmadának még érettségije sem volt.⁴

Kétségtelen, hogy a vizsgált időszakban a rendőrség is politikai célokat szolgált, hiszen az ideológiának megfelelő (köz)rend és (köz)biztonság (köznyugalom) megteremtését és fenntartását kapta feladatul, az ideológiába illő eszközökkel, módszerekkel, imázssal.

„Az államrendőrség számára megszabott feladatok már jól szemléltetik, hogy a rendészet teljes spektrumát megkapta a közbiztonsági feladatoktól a politikai rendészetig, és később még egyebekkel is megbízták. Erre a különleges megbízásra gyorsan sor is került, amikor 1946-ban az államrendőrség keretein belül felállították az Államvédelmi Osztályt (ÁVO) [...] Az 1946. december 3-án

³ Lásd: <https://www.fbi.gov/history/timeline>

⁴ HORVÁTH 2013: 34.

kiadott rendelet már jól illusztrálta az ÁVO kiemelt szerepét, mivel az osztály állományát külön kellett a rendőrségi állománytól kezelni, és az ÁVO vezetője önállóan napi parancsot adhatott ki. Az ide rendelt őrszemélyzet feladatait külön rendeletben szabályozták.⁵

Ki kell azonban emelni, hogy a korabeli szaklapokat olvasva, tanulmányozva egyértelmű a benyomás, hogy a szakmát, a szakmai és tudományos megalapozottságot nem mellőzve igyekeztek tevékenykedni a kor rendőrségi szakemberei, akik megannyi máig eredményesen alkalmazott, értékes elvet, módszert, ismeretet alkottak, szereztek.⁶ Az „általános rendőrség” elvülhetetlen érdemeinek elismerésével azonban nem mehetünk el a politikai rendőrség meghatározó szerepe mellett. A szervezet egyébként – habár a köztudatban sokáig ez az elnevezés élt tovább – csak 1946. október 6. és 1948. szeptember 8. között volt ÁVO, hiszen ebben az időszakban működött a Belügyminisztérium Államvédelmi Osztályaként.

„Az ÁVO már egy egységes és országos hatáskörű, de gazdálkodás szempontjából még mindig a rendőrség keretébe tartozó polgári államvédelmi szerv volt, amely egyesítette a Budapesti Főkapitányság és a Vidéki Főkapitányság Politikai Rendészeti Osztályait. A hivatkozott időszakban a szervezet működésében végig kommunista pártpolitikai irányítás érvényesült, jóllehet formailag a koalíciós pártok is delegáltak tagokat a PRO-kba. Az ÁVO vált a letéteményesévé a polgári illetékességi területen folytatott hírszerzésnek és elhárításnak. Mindezek részeként feladatkörében megtartotta a demokratikus államrend és közbiztonság védelmével, valamint a népbíráskodással összefüggő nyomozati tevékenységet. Az 1945 utáni egypártrendszerbe történt fokozatos átmenet során az államvédelmi osztály kiemelt szerepet játszott a belföldi és külföldi ellenzéki politikai csoportosulások, ellenérdekelt szolgálatok és az egyházak tevékenységének felderítése során. Az ÁVO-nak az »állam az államban« betöltött szerepe fokozatosan nőtt. A Magyar Államrendőrségtől történt önállósodása és fontosabb hatósági jogosítványok elvonása során mérföldkőnek számított a BM Államvédelmi Hatóságának 1948. szeptember 10-ével történt átalakítása.”⁷

Az Államvédelmi Hatóság elnevezés 1948-tól jelent meg, a korábbi ÁVO ekkor lett ugyanis a Belügyminisztérium Államvédelmi Hatósága, amely 1950. január 1-jétől önálló Államvédelmi Hatóságként működött tovább. A „kvázi minisztériumként” működő politikai rendőrség 1953. július 17-én lett ismét BM ÁVH.⁸ A BM-be visszakerült titkosszolgálatot azután 1955 decemberében I. (Államvédelmi) Főcsoportfőnökség néven szervezték újjá.⁹ A „munkásosztály ökle” hírhedt tevékenységet folytatott 1945 és 1956 között. Az 1953-as év elején közel 1,2 millió személy szerepelt a rendőrség nyilvántartásában potenciális ellenségként. A Sztálin halála (1953. március 5.) utáni amnesztia során a kegyelmi intézkedések 758 611 főt érintettek, ám még 1953 végén is 1 149 659 személyről vezettek kartont, a felnőtt lakosság több mint 20%-a volt tehát ellenségként elkönyvelve.

⁵ SALLAI 2022: 85, 86.

⁶ Példaként említhető az '50-es évek első felében útjára indult és rendkívül időtállóan bizonyuló körzeti megbízotti szolgálati forma. TIHANYI–PAPP 2022: 589–605.

⁷ BODA–DÁVID–REGÉNYI 2019: 159.

⁸ PÁL 2013.

⁹ BODA 2020: 350–381.

A besúgóhálózat 1953-ban 45 521 együttműködővel szőhette át a magyar társadalmat, ami az összlakosság 0,5%-át tette ki.¹⁰

Kommunistaellenesség az '50-es évek USA-jában

A hidegháború kezdeti időszakának meghatározó jelensége volt az Amerikai Egyesült Államok kommunistaellenes hisztériájaként elhíresült, boszorkányüldözésként aposztrofált jelensége, amelyet „vörös veszélyként”, illetve annak legmeghatározóbb alakja¹¹ után „mccarthyizmus” elnevezéssel is szokás emlegetni. Ennek keretében létrejött egy „Amerika-ellenes tevékenységet vizsgáló bizottság”, amely többeket szovjet kémtevékenységgel vádolt. A jelenséggel összeforrt többek között a már említett és a későbbiekben még szintén tárgyalni szándékozott Rosenberg-per.¹²

Az FBI tevékenységével kapcsolatos általános vélekedés

Az Egyesült Államok Szövetségi Nyomozó Irodája és ennek útján a kapitalizmus kritikája már a *Rendőrségi Szemle* első évfolyamának első számában, 1953 januárjában megjelent. A kapitalista országok rendőrségeit az uralkodó tőkésosztály érdekeit kiszolgáló, a nyomozások során is jogtalan erőszakot alkalmazó szervekként látták és láttatták. Az akkori megfogalmazás szerint a hazánkban alkalmazott tudományos rendszerű bizonyítékfelkutatás helyett a kapitalizmusban gyakran brutalitások, tettelegességek árán igyekeznek a hatóságok beismerő vallomást kicsikarni, ennek következtében pedig a gyanúsítottak gyakran olyan bűncselekményeket is beismernek, amelyet nem követtek el, csak azért, hogy véget vessenek a szenvedésnek, a gyötremnek, a megpróbáltatásnak. A kapitalista országokban uralkodó állapotokat az Egyesült Államok példáján keresztül egyenesen terrorisztikusnak tartották.¹³

Rákosi Mátyás az országgyűlés 1952. december 15-i ülésén a következőket mondta:

„Az Egyesült Államok kezdenek mindenkit üldözni, aki szót emel a polgári szabadság mellett, a békéért, vagy aki egyszerűen nem ért egyet a monopoltőke háborús uszításával. A besúgók, spiclik, provokátorok, kopók sohasem látott hada nyüzsg Amerikában. A városok utcáin, terein figyelmeztető táblák hívják fel a polgárokat arra, hogy leselkedjenek a szomszédjaira és tapasztalataikat jelentsék be a titkosrendőrségre. Ez a titkosrendőrség a »szabad Amerikában« olyan hatalom, amilyenhez hasonlót a régi rendőrállamok nem ismertek. Ez a titkosrendőrség mindenható. Ma már ott tart Amerika, hogy Eisenhower jövődó kormányának tagjai, Dulles külügyminiszterjelölttel az élükön, hivatalosan felkérték a titkosrendőrség vezetőjét, hogy mielőtt miniszteri széküket elfoglalnák, állítson ki róluk erkölcsi bizonyítványt.”¹⁴

¹⁰ PÁL 2013.

¹¹ Joseph Raymond McCarthy szenátor.

¹² BENCSIK 2020.

¹³ LADÁNYI 1953: 39–52.

¹⁴ Rákosi Mátyás elvtárs beszéde az országgyűlés 1952. december 15-i ülésén. Gerő Ernő elvtárs beszámolója a Magyar Dolgozók Pártja Központi vezetősége 1952. november 29-i ülésén. 1952.

A magyar rendőrségen belül aggályosnak tartották, hogy az Egyesült Államokban minden „munkás” ujjlenyomatát nyilvántartják. Hazánkban ekkoriban az előzetes letartóztatásba helyezett és a büntett miatt jogerősen elítélt személyek ujjlenyomatait tartották nyilván. Az USA nyilvántartásának célzataként hazánkban a „haladó-, a béke- és a kommunista mozgalmakban való részvételtől visszatartást” jelölték meg. Itt nevesítették konkrétan az FBI-t, mint az „Amerikaellenes Tevékenységet Vizsgáló Szövetségi Nyomozó Irodát”, amely végrehajtja e személyek felelősségre vonását. Az akkori magyar ideológia alapján tehát az volt a konklúzió, hogy „a szabad Amerikában” a daktiloszkópia tudományos rendszere nem a bűnözők elleni harc egyik eszközeként funkcionál, hanem az emberi és állampolgári szabadságjogok eltiprását célozza. A szocialista és a szocializmust építő országok rendőrsége ezzel ellentétben a dolgozó nép érdekeit védi. A nyomozásoknál nem alkalmaz fenyegetést, erőszakot, hanem az anyagi igazság felderítése érdekében a szocialista törvényesség betartásával a kriminalisztika ismereteit használja.¹⁵

A *Rendőrségi Szemle* Könyvszemle és kritika c. rovatában szintén 1953-ban megjelent egy, az FBI tevékenységét is bemutató könyvvel, Vlagyiszlav Minajev *Amerikai Gestapo* című művével kapcsolatban készült írás. Ebben hangsúlyozzák, hogy az USA-ban több titkosrendőrség működik, amelyek különbözőségét az adja, hogy más-más állami szervezet alá tartoznak, és sajátos funkcióik és feladataik vannak. Már ekkoriban is hangsúlyozták, hogy a titkosrendőrségi intézmények közül a legfontosabb az igazságügy-minisztérium titkos szolgálata, az FBI. Aggályosnak tartották az FBI elhelyezkedését, az ugyanis megalakulásától kezdve az igazságügy-minisztérium egyik osztálya volt, de a belbiztonság megóvásának központi szerveként működött. Az akkori vélekedés szerint annak ténye, hogy a szervezet nem a belügyminisztériumban kapott helyet, azt a látszatot kelti, mintha nem országos titkosrendőrségről, hanem a törvényességet védő szervezetről lenne szó. Ezt a vélekedést arra alapozták, hogy 1942-től az FBI-t már nagy kiterjedésű, szerteágazó szervezetnek tartották, amely minden szempontból önállóan intézkedik az Egyesült Államok belbiztonságának ügykörében, és csupán formálisan tartozik az igazságügy-minisztériumhoz. Hivatalosan megállapított feladatköre a „felforgató tevékenység”, a „hazaárulás” és a bűnözés elleni harc, valójában azonban egységes politikai titkosrendőrségi hálózat, amely valamennyi országos hatáskörrel rendelkező titkosszolgálat tevékenységének összehangolója, irányítója.¹⁶

A *Rendőrségi Szemle* következő, júniusi számában, szintén a Könyvszemle és kritika rovatban tettek utalást az FBI tevékenységére, ezúttal A. A. Gercenzon *A bűnözés az imperializmus országaiban* című műve bemutatásával. A szerző az államigazgatás terrorista módszereit taglaló fejezetben említi az FBI-t. Itt a bíróságon kívüli és bíróság előtti eszközök, módszerek megkülönböztetését követően az utóbbi kapcsán jegyzi meg, hogy a kommunista „bűnprekbe” az FBI-t is bevonják.¹⁷

¹⁵ LADÁNYI 1953: 39–52.

¹⁶ MINAJEV 1953: 476–479.

¹⁷ GERCENZON 1953: 573–575.

A Rosenberg-per korabeli magyar olvasata

A *Rendőrségi Szemlé*ben is foglalkoztak a már említett Rosenberg-perrel, mégpedig az 1954-es áprilisi szám Könyvszemle és kritika rovatában, ahol a Magyar Jogász Szövetség által *A Rosenberg-per tovább folyik* címmel összeállított művet vették górcső alá. A politikai és jogi értelemben egyaránt jelentős büntetőperben a magyar nézet szerint két ártatlan embert ítélték halálra. A nézőpont szerint általánosságban és a konkrét ügyben is a belső megfélemlítés és terror végrehajtója volt az FBI. A mű leírja, hogyan jutott el az FBI a Rosenberg házaspárhoz. Ahogy fogalmaz „a politikai rendőrség kopói” 1950. június 15-én letartóztatták David Greenglass villanyszerelőt és feleségét. Greenglass a második világháború végén és az azt követő néhány évben katonaként szolgált az USA legnagyobb atombomba-kísérleti telepén, az új-mexikói Los Alamosban. Itt a cikk szerint „alárendelt, jelentéktelen szolgálatot végzett”. Kihallgatásakor bevallotta, hogy szolgálatellátása során a Los Alamos-i katonai raktárból lopta az üzemanyagot, amelyet felesége értékesített. Ez egyébként nem egyedülálló jelenség volt az USA hadseregében. Magyar szemszögből tehát mind politikai, mind pedig jogi szempontból jelentéktelennek tűnt az ügy.

A nyomozás során az FBI látókörébe került Greenglass testvére, Julius Rosenberg mérnök felesége. A cikk és az abban feldolgozott mű szerzői szerint az „atomtitok kikémlelése” szennációhajhász, koholt vádak által megalapozott feltételezés volt. A magyar nézet szerint Rosenbergek nem voltak kommunisták, inkább aktív szakszervezeti tagok, az FBI szemében azonban ez ugyanazt jelentette: „vörösök”. Az álláspont szerint a Rosenberg-ügyben egyértelműen politikai nézetek mentén statuáltak példát.¹⁸

„Az FBI-nek nem volt nehéz feladata. Kezében tartotta David Greenglasst, a fosztogatót, akit az ellene folyt és eredménnyel zárult nyomozásban megfélemlített. Őt és feleségét halálbüntetéssel fenyegették meg, ha nem tesznek Rosenbergekre terhelő vallomást, és Greenglass és felesége vallottak.”¹⁹

Magyar vélekedés az USA rendőrségének módszereiről az '50-es évek elején

A vizsgált időszakban nem csupán az FBI tevékenységével foglalkoztak a rendőrség szakemberei olyan mélységben, hogy azt papírra is vessék, hanem néhány „általánosan alkalmazott” rendőrségi módszerrel, eszközzel is.

Ilyen volt a hazugságvizsgáló gép, amelyet ekkoriban a kapitalista országok (ezek közül elsősorban az USA) rendőrségeinek „legjobban reklámozott” bünfelderítési eszközként tartottak nyilván. Az eszközt természetesen erős kritikával kezelték, és ironizálva a „csodálatos találmány”, a „korszakalkotó berendezés”, a „csalhatatlan” és egyéb hasonló jelzőkkel illették.²⁰ Hazánk rendőreinek akkori felfogása szerint:

¹⁸ „A Rosenberg-per tovább folyik”. 1954.

¹⁹ „A Rosenberg-per tovább folyik”. 1954.

²⁰ BÉKÉS 1955: 887–898.

„Ősrégi tapasztalat az, hogy az emberek – különösen a törvénnyel összeütközésbe nem kerülő emberek – ha nem mondanak igazat, ennek szemmel látható jeleit mutatják. Ennek a zavarnak a jele lehet izzadás, elvörösödés, elsápadás stb. Ezeknek a jeleknek a megállapítására általában nem kell gép, a jó emberismerő anélkül is észreveszi. Másrészt pszichológusok évtizedekkel ezelőtt, ún. asszociációs kísérletek végzése közben megállapították, hogy ha bűncselekmények elkövetőinek közömbös kérdések közben a bűncselekménnyel burkoltan összefüggésben lévő kérdéseket tesznek fel, a bűncselekménnyel összefüggő fogalmakkal kapcsolatban adott válaszok rendszerint késnek.”²¹

Emellett számos érv felvonultatásával kardoskodtak eleink a szerkezet használhatatlansága mellett.

Ugyancsak szakmai cikk jelent meg az alkoholizmus elleni harc időszerű feladatairól, amelyben bírálták az Egyesült Államok '20-as években bevezetett szesztilalmát és hangsúlyozták annak eredménytelenségét.²²

Összegzés

Az előzetes feltételezéseknek megfelelően bebizonyosodott, hogy az erős politikai töltettel rendelkező és jelentős politikai befolyással működő magyar rendőrség rendkívül negatívan látta és ábrázolta az FBI tevékenységét. Jellemző volt a politikai meggyőződés alapján megalkotott szakmai vélemény. Szintén nem meglepő módon a szovjet gondolatokat, meggyőződéseket vallották és terjesztették, meg sem hallgatva „a másik oldal” álláspontját. A *Rendőrségi Szemle* felhasznált és ismertetett cikkeiben az USA szerepével és az FBI tevékenységével kapcsolatos vissza-visszatérő fogalmak a terrorizmus és a háborúpárti kifejezés. Mindent összevetve kétségtelenül az lehet a benyomásunk, hogy a totalitárius rendszer ideológiája egyértelműen az ellenségkép megalkotására, az azzal szembeni uszításra és a saját népszerűtlen, megkérdőjelezhető, sőt elítélendő jellegzetességek másokra való kivetítésére alapult, koncentrált. A sajátos értelmezés, bizonyos nézőpontok, teóriák kisarkítása, felnagyítása, bizonyos részletek figyelmen kívül hagyása rendkívül megnehezíti a valóságnak megfelelő értelmezést, így sok esetben a forráskritika mellett sem juthatunk megnyugtatóan objektív következtetésre. Kiváltképp azért van nehéz dolgunk, mert mind a magyar ÁVO, majd ÁVH, mind pedig az FBI működésére jellemző volt ekkoriban a bűncselekménnyel nem gyanúsítható politikai aktivisták üldözése és a társadalom tudatos félretájékoztatása, félrevezetése.

Felhasznált irodalom

- „A Rosenberg-per tovább folyik”. Budapest, 1954. Könyvismertetés (1954). *Rendőrségi Szemle*, 2(4), 390–392.
- BÉKÉS Imre (1955): Új módszerek a burzsoá kriminalisztikában. *Rendőrségi Szemle*, 3(10), 887–898.

²¹ BÉKÉS 1955: 892.

²² SKORKA 1954: 1106–1112.

- BENCSEK Péter (2020): *Nyugat-Európa államai és az Egyesült Államok belpolitikája 1945-1990.* (H. n.): (k. n.). Online: http://eta.bibl.u-szeged.hu/2845/1/Nyugat-Europa_es_USA_1945-90.pdf
- BODA József (2020): Az állambiztonságtól a nemzetbiztonságig. In JÁMBOR Orsolya Ilona – TARJÁN G. Gábor: *Megvalósult szükségszerűség. Az állami rendőrség megszervezése.* Budapest: Rendőrség Tudományos Tanácsa, 350–381.
- BODA József – DÁVID Ferenc – REGÉNYI Kund (2019): Titkosszolgálatok a hidegháború időszakában. In BODA József – REGÉNYI Kund (szerk.): *A hírszerzés története az ókortól napjainkig.* Budapest: Dialóg Campus, 145–185.
- GERCENZON, A. A. (1953): A bűnözés az imperializmus országaiban. Könyvismertetés. *Rendőrségi Szemle*, 1(6), 573–575.
- HORVÁTH Attila (2013): *A magyar sajtó története a szovjet típusú diktatúra idején.* Médiatudományi Intézet. Online: <https://mek.oszk.hu/13400/13447/13447.pdf>
- LADÁNYI Ferenc (1953): A kriminalisztika tudományának alkalmazása a rendőri munkában. *Rendőrségi Szemle*, 1(1), 39–52.
- MINAEV, Vladislav (1953): Amerikai Gestapo. Amerikanskoe Gestapo. [Moskva], 1950. Könyvismertetés. *Rendőrségi Szemle*, 1(5), 476–479.
- PÁL Zoltán (2013): Nehéz esztendők erőszakszervének krónikája. *Betekintő*, (2). Online: www.betekinto.hu/sites/default/files/betekinto-szamok/2013_2_pal.pdf
- SALLAI János (2022): Rendészet a szocializmus első évtizedeiben. *Polymatheia*, 19(1–2), 82–96. Online: <https://doi.org/10.51455/Polymatheia.2022.1-2.05>
- SKORKA György (1954): Időszerű feladatok az alkoholizmus elleni harcban. *Rendőrségi Szemle*, 2(12), 1106–1112.
- Rákosi Mátyás elvtárs beszéde az országgyűlés 1952. december 15-i ülésén. Gerő Ernő elvtárs beszámolója a Magyar Dolgozók Pártja Központi vezetősége 1952. november 29-i ülésén (1952). *Társadalmi Szemle*, 12, 1189–1214.
- TIHANYI Miklós – PAPP Dávid (2022): A körzeti megbízotti szolgálat története 1. A kezdetek. *Belügyi Szemle*, 70(3), 589–605. Online: <https://doi.org/10.38146/BSZ.2022.3.8>

Katona Magda Nasrin¹

A tálib kormányzati válság

The Taliban's Crisis of Governance

A tálib államelmélet kidolgozatlan, a politikai rendszer sem meghatározott. 2021. augusztus 15-én elfoglalták a fővárost, Kabult, majd az egész országot az ölükbe hullott, a tálibok az 1996–2001 közötti Iszlám Emirátusukat újra bevezették, ám nincsen definiálva, hogy az milyen elvek alapján és mi módon működik. Ez a meghatározatlanság és a kidolgozottság hiánya eltérő értelmezéseknek nyújt lehetőséget, ami különböző hatalmi centrumok felemelkedésének ad teret: Haibatullah emír kandahári tanácsa, a Hakkáni-hálózat, valamint Baradar molla és Jákúb molla csoportja fémjelzik ezeket a hatalmi központokat. A tálib rezsim jövője e hatalmi központok egymáshoz való viszonyának alakulásától függ.

Az általuk ellenőrzött területeken a tálibok a helyi közösségek révén, katonai-civil tanácsaik² horizontális hálózata révén sikeresen, ám korántsem egységesen kormányoznak. Tanácsaik tevékenységében nem váltak el az államhatalom különböző ágai. Döntéshozóként, bíróságként, valamint kormányzati szervekként egyaránt sikeresebben működtek a hadurak és „kutyamosók”³ szövetsége által működtetett köztársasági kormány korrupt szerveinél. De ma már a tálibok a társadalmat szétforgácsoló centrifugális tendenciák visszaszorítására vallási diktatúra bevezetésével reagálnak.

A tálibok kormányzása gazdasági téren nem mutat rossz képet. Világi és vallási adókból (usr, zakát), vámokból, illetvekekből, szabálysértési jövedelmekből az állam jelentős bevételekre tett szert. Fontos bevételi forrás az ópiumgazdaság, valamint a fegyverek és a műkincsek csempészete is.

A centrifugális erők, a radikalizmus, a terrorszervezetek, bűnözői szindikátusok térnyerésével a tálib kormányzat számos kihívással szembesül. Ezeknek a kezelése során a tálibok frakciói különböző megközelítési módokat és praktikákat alkalmaznak,

¹ CSc, igazgató, Afganisztánért Alapítvány, e-mail: afgfound@gmail.com

² A katonai-civil tanácsok eredetileg helyi felkelőtanácsok voltak, a csapatok toborzása, irányítása, fegyvelése, források megteremtése volt a feladatuk. Később a helyi lakosok ügyes-bajos dolgaiban is segítséget nyújtottak a viták elsimításától az igazságszolgáltatáson át a szociális ügyekig. A lakosság szívesebben fordult hozzájuk, mint a korrupt és inkompetens köztársasági kormányhoz, mert hatékonyak és tisztább kezűek voltak.

³ „Kutyamosóknak” az évtizedeket a nyugati országokban élő, hazájuk realitásaitól elszakadt, hazatérő emigráns afgánokat nevezik a helyi afgánok.

ami előbb-utóbb törést okoz soraikban. Életképes alternatívájuk azonban nincs. Túlélésük záloga, ha hatalmi belharcaik során a mérsékeltek kerülnek ki győztesen, és kooptálják a kormányzásba a társadalom különböző csoportjait.

Kulcsszavak: a tálibok kormányzása, hatalmi központok, tanácsok, terrrorszervezetek, kábítószer-termelés

The Taliban political system is not defined and its theory of the state is also undeveloped. The Islamic Emirate between 1996 and 2001 was introduced, but it is not defined on the basis of which principles and how it operates. This indeterminacy and lack of elaboration opens up opportunities for different interpretations, which gives rise of different power centers, Emir Haibatullah's council in Kandahar, the Hakkáni network, and the group of Mullah Baradar and and Mullah Yaqub's group are hallmarks of these centres of power.

The Taliban react to the suppression of the centripetal tendencies that are tearing society apart by introducing a religious dictatorship. In the areas they controlled, the Taliban successfully governed through the local communities and with their horizontal network of military-civilian councils, but by no means uniformly. In the activities of their councils, the various branches of state power were not separated. They functioned as decision-makers, courts and government bodies.

The Taliban government is showing a better economic picture than what was forecasted. From secular and religious taxes ('usr, zakat), customs revenues, levies, and rule violation fines incomes, the state obtained significant revenues. A significant source of income is the opium economy and the smuggling of weapons and artifacts.

With the strengthening of centripetal forces, radicalism, terrorist organizations, organized crime syndicates, they face unpredictable and uncontrollable processes. When dealing with them, the Taliban groups use different approaches and different practices, which sooner or later will cause a break in their ranks. However, they have no viable alternative. The key to their survival is if the moderates emerge victorious during their infighting for power and co-opt the various groups of society into governance.

Keywords: Taliban governance, centres of power, councils, terrorist organizations, poppy cultivation challenges

Bevezető

2022. augusztus 15-én a tálib felkelők csapatai egyetlen puskalövés nélkül bevonultak az afgán fővárosba, Kabulba. Az előző kormányzat kártyavárként omlott össze, amit prognosztizáltak ugyan, de ilyen gyors folyamatra senki sem számított. A tálibok gyors katonai sikerei révén ölükbe hullott egy ország. A Gáni-kormány bukása rámutatott a nyugati neoliberalizmus globális válságára, a „demokráciaexport” és a „nemzetépítés” kudarcba fulladt kísérlete nyomán mindent elöntő korrupciónak és káosznak az államot bénító hatásaira.

A tálibok gyors katonai sikereinek katonai, geopolitikai, történeti okait külön tanulmányokban ismertettük, amelyek a *Hadtudomány* és a *Külügyi Műhely* égisze alatt láttak napvilágot. További tanulmányokban vizsgáljuk a tálibok második kormányzásának teljesítményét a kormányzati kérdések, a nemzetközi kapcsolatok, a terrorizmushoz és a szervezett bűnözéshez való viszonyrendszer tekintetében. E tanulmány szerzője már jelentetett meg monográfiát az első tálib állam sajtóságairól 2002-ben.

A módszer multidiszciplináris és interdisziplináris, amelynek során előszeretettel használunk pastu és dari nyelvű forrásokat és afgán politikusok közléseit.

Jelen tanulmányunk a tálibok kormányzati teljesítményével foglalkozik. Vizsgálja a különböző tálib hatalmi központokat, azok államértelmezésének és politikai gyakorlatának eltéréseit, a kandahári ultrakonzervatív döntéshozók körének sokszor a nemzetközi közvéleményt sokkoló döntéseinek hátterét, a vallási diktatúra kérdését, ismerteti a Hakkáni-hálózat, valamint a mérsékelt csoport kormányzási koncepcióinak eltéréseit, a kormányzást elemző fejezetben a tálib kormányzás jogforrásait, kormányzati szerkezetének sajátosságait, a legitimitás problémáját, a törvényhozó hatalom, a végrehajtó hatalom, az államszerkezet kérdéseit. Végül a kormányzás kiemelt területeivel foglalkozunk, amelyek a tálib kormányzás kontextusában a gazdaság, a fegyveres erők, a kulturális örökség és műemlékvédelem, valamint az oktatásügy. Mindezek alapján arra a következtetésre jutottunk, hogy a második tálib állam jövője a különböző hatalmi csoportok küzdelme kimenetelének függvénye.

A második tálib állam sajátosságai

A tálibok látványos katonai sikereiket nem tudták hatékony kormányzásra átváltani. Mivel az eltelt négy és fél évtizedben az Afganisztán egységét fenntartó igen érzékeny geostratégiai inga valamely irányba mindig kibillent, felerősödtek a centrifugális tendenciák, amelyek az országot szétszakítani nem tudják ugyan, de a társadalmat fragmentálták. A tálibok a centrifugális tendenciák visszaszorítása érdekében a vallási diktatúra gyakorlatát alkalmazták, akárcsak 1996 és 2001 közötti első kormányzásuk idején.⁴ Erős és tiszta kezű centralizált kormányzást ígértek, de két év alatt sem voltak képesek végleges kormányt alakítani, a kormányzati struktúrák formáit megalkotni. A vélemények pluralizmusának toleranciája helyett elnyomnak mindennemű szervezett politikai aktivitást. Számos politikai elemző arra számított, ha újra hatalomra kerülnek, nem fognak olyan drákói intézkedéseket bevezetni, mint az 1990-es években.⁵ A tálibok egyes mérsékeltbb vezetői, a Baradar molla gazdasági ügyekért felelős miniszterelnök-helyettes nevével fémjelzett csoport, megfontolt és modernizált kormányzást, reformokat ígért. Erre a nemzetközi közösségnek is ígéretet tettek a 2020. február 28-án az Amerikai Egyesült Államok kormányának képviselőivel aláírt, a nemzetközi erők kivonulását biztosító megállapodás

⁴ Míg egyes államok esetén, mint az Iráni Iszlám Köztársaság, az elnyomó intézkedések célja a vallási diktatúra kiépítése volt, a táliboknál a vallási diktatúra eszközeinek kiépítése is eszköznek tűnik. Mivel különböző csoportjaik politikája igen eltérő, nem lehet megjósolni, hogy a tálib kormányzás hogyan alakul. A legkedvezőbb irány a belharcokban a mérsékelt győzelmével, más politikai erőkkel koalícióra lépve, vallási színezetű nacionalista kormányzás gyakorlatának meghonosítása lenne.

⁵ WATKINS 2022.

keretében a dohai tárgyalások során.⁶ Ám a tálibok ismét a legkeményebben elfojtanak mindennemű, kormányzásukkal szemben megfogalmazott kritikát.

Ami az államiság ismérveit illeti, kétségtelen, hogy gyors katonai sikereik révén teljesítették a területi integritás, a territoriális szuverenitás ismét: 43 esztendő után az ország első ízben ismét egyetlen főhatalom fennhatósága alá került. A közigazgatás szerkezete azonban nem egységes. A tálib kormányzás horizontálisan egymáshoz viszonyuló helyi tanácsok országos hálózatából áll, ezek a helyi közösségek igényei szerint igen eltérően kormányoznak.

Hatalomra kerülve a gerilla hadviseléshez szokott felkelők az államigazgatás megszervezésében országos szinten járatlannak bizonyultak. Államapparátusuk tagjait többnyire mozgalmuk harcosaiból verbuválták, akik sem kormányzati szakértelemmel, sem tapasztalattal nem rendelkeznek, kevés kivétellel a menekülttáborok vagy a pastun vidék szülöttei, nem tükrözik a soknemzetiségű ország etnikai, nyelvi, társadalmi, politikai sokszínűségét. Égető a szakemberhiány. A tálibok ügyvivő kormányában női szakemberek egyáltalán nincsenek.

A tálib politikai rendszer kidolgozatlan.⁷ Nincsen definiálva, hogy Iszlám Emirátusuk⁸ milyen elvek alapján és mi módon működik. Szerkezetét túlnyomó többségben a köztársasági kormányzattól örökölték. Az állami funkciók működtetésében a meghatározott kritériumok hiánya eltérő praktikákra nyújt lehetőséget, ami különböző hatalmi centrumok felemelkedésének ad teret.

A hatalmi központok vetélkedése

A tálib mozgalom kívülről számára egységesnek tűnik, valójában különböző csoportjaik között a hatalommegosztás kényes egyensúlya figyelhető meg, ám eddigi látens ellentétek egyre jobban felszínre törnek. Az afgán tálibok jövője attól függ, hogy ezek az ellentétek a jövőben miként manifesztálódnak.

A hatalmi központok harca Kandahár és Kabul küzdelmével is leírható. Míg a kormány a fővárosban, Kabulban székel, az igazi döntéshozó fórum, a Felső Vezetői Tanács (Rahbari Súra) a tálibok szellemi központjában, Kandahárban található. 2002-ben, az első tálib rezsim megdöntése után székhelyét a Rahbari Súra a pakisztáni Quettába tette át, de a Quettai Tanács mára szétforgácsolódott. Akkori tagjai közül jelenleg Abdul Gáni Baradar

⁶ Az Amerikai Egyesült Államok kormánya és a tálibok a katarai Dohában 2020. február 28-án írták alá az amerikaiak és szövetségeseik kivonulását biztosító egyezményt a tálib mozgalom képviselőivel. Ennek nyilvános tartalma szerint a tálibok garanciát vállalnak, hogy az ellenőrzésük alatt álló területen nem tűrik meg terroristák jelenlétét, és nem teszik lehetővé harmadik ország elleni támadás tervezését és kivitelezését. Az egyezmény nem nyilvános záradékai a jó kormányzást és egyéb nemzetközi kötelezettségek betartását is garantálják. SYIED 2021.

⁷ RAHIMI 2022.

⁸ A tálibok első állama is Iszlám Emirátus volt. Akkor a tálibok katonai offenzívái megtorpantak az etnikai határoknál, az ország területének mintegy 80%-át tartották uralmuk alatt, a Pandzsír völgyét és Badakhsán tartományt nem sikerült meghódítaniuk. A legtöbb állam Pakisztán, Szaúd-Arábia és az Egyesült Arab Emírségek kivételével az ellenük harcoló Északi Szövetség kormányát részesítette diplomáciai elismerésben.

molla gazdasági ügyekért felelős miniszterelnök-helyettes,⁹ a tálibok első emírének fia, Mohammad Jákúb Omári molla a tálib ügyvivő kormány védelmi minisztere, fivére, Abdul Manan Omári molla ügyvivő közmunkaügyi miniszter, Maulavi Abdul Szalám Hanafi miniszterelnök-helyettes, Abdul Hak Vászík molla mezőgazdasági miniszter, valamint Kairullah Kairkva molla ügyvivő kulturális miniszter tartoznak a politika élvonalába.

A kandahári ultrakonzervatív döntéshozók köre

A tálib vezetés ellentéteit a legtöbb elemző háromszöggént írja le. A hatalmi háromszög csúcán helyezkednek el az igazi döntéshozók, a Haibatullah emír köré összpontosult konzervatív belső hatalmi kör, akik a kandahári zóna, a tálib mozgalom bölcsője, az ún. Lój Kandahár (Nagy Kandahár), Helmand, Kandahár, Farah tartományok szülőttei. A négy és fél évtizedes harcok során a térséget uraló nyugati, nagy pastun konföderáció, a Durráni szövetség törzsei sokkal gyengébbek lettek, mint a rivális keleti, Gilzai vagy Karláni szövetséghez tartozó pastun törzsek. A Durrániak egységének helyreállítása érdekében a törzsszövetség Pandzspai ágához tartozó törzsek harcban állnak a törzsszövetség Zirak ágához tartozó törzsekkel és a keleti törzsekkel. Ezek a tálib vezetők többnyire a Durráni törzsszövetség Pandzspai törzsi konglomerátumának¹⁰ Núrzi törzséhez tartoznak, akik vetélkednek a Zirak konglomerátum királypártinak¹¹ tartott törzseivel, főleg a Barakzai ágban tartott, ugyancsak harcias, a Durand-vonal mindkét oldalán élő Acsakzai törzsszel.

Haibatullah Akhundzáda emír Núrzi törzsbeli, akárcsak Mohammad Haszan Akhund miniszterelnök. Ebbe a körbe tartozik Hakím Hakkáni, a Legfelsőbb Bíróság elnöke, Kálid Mohamed Hanefi sejk, az Erény Promóciója és Bűnmegelőzés Minisztériumának minisztere, Núr Mohamed Szakíb vallásügyi (Hádzs és Vallási Alapítványok) miniszter, Hedájatullah Badri pénzügyminiszter,¹² Abdul Hakim Hakkáni sejk, a legfelsőbb bíróság elnöke, Nida Mohamed Nadím sejk, felsőoktatási miniszter, Núreddín Turábi, a Vörös-kereszt alelnöke, (1996-tól az első tálib kormányban igazságügyi miniszter), valamint Samszuddín Sarí'ati legfőbb ügyész.

A miniszterelnökség, a legfelsőbb bíróság, a legfőbb ügyészség, négy minisztérium, öt tartomány, Farah, Helmand, Kandahár, valamint Herát és Kabul kormányzói

⁹ A tálibok ügyvivő kormánya élén Mohamed Haszan Akhund miniszterelnök, kandahári konzervatív áll, aki Haibatullah emír híve. A pénzügyminiszter és az egyházügyi miniszter, Khálid Mohamed Hanefi sejk, az Erény Promóciója és a Bűnmegelőzés Minisztériumának minisztere tartozik Haibatullah sejk köréhez. Szirádzsuddín Hakkáni belügyminiszter, Maulavi Nadzsibullah Hakkáni hírközlési miniszter, Khalil Ul-Rahmán Hakkáni menekültügyi miniszter képviseli a hálózatot a kormányban. Baradar molla, gazdasági ügyekért felelős miniszterelnök-helyettes mérsékelt politikus, aki amerikai kapcsolatokkal rendelkezik. Baradar molla a Durráni törzsszövetség Zirak ágának Popalzai törzséhez tartozik, aki Omár mollának, a tálibok első emírének régi barátja és harcostársa, fiának mentora. Omár molla fia, Jákúb molla ügyvivő védelmi miniszter, aki Gilzai Hotak törzsbeli. Abdul Szalám Hanafi miniszterelnök-helyettes egy üzég, és az összes többi tádzsik, üzég vagy hazara nemzetiségű kormánytag, valamint a többi tárca birtokosa Baradar molla és Jákúb molla köréhez tartoznak.

¹⁰ Núrzi, Alizai, Iszhakzai, Makú, Khugiáni.

¹¹ Zirak konglomerátum törzsei: a Popalzai, Barakzai és Alikózái törzsek, valamint a királyi dinasztiát adó Barakzai törzs tartozik ide.

¹² Titkosszolgálati körök szerint Haibatullah emír körét az Iráni Iszlám Forradalmi Gárda támogatja, az ügyvivő pénzügyminisztert pedig a tálib kormányban jelen lévő iráni ügynökök egyikeként azonosítják.

és rendőrfőnökei, továbbá Turghundi, Iszlám Qala és Szpín Boldak/Csaman határátkelőhelyek parancsnokai tartoznak Haibatullah emír köréhez.

A tálibok a társadalom szétforgácsolttságának okát az utóbbi fél évszázadban az országra erőltetett idegen modellekben látják, amelynek egységét vallási köntösbe öltöztetett drákói intézkedéseikkel próbálják helyreállítani.

A mindennemű rugalmasságra képtelen kandahári sejkek azonban intézkedéseikkel nem egységbe kovácsolják, inkább megosztják a társadalmat. Nem a nemzeti hagyományokra apellálnak, hanem a tengerentúli neoliberalizmushoz hasonlóan a történelmi-emlékezet-nélküliséget, a korai iszlámhoz való visszatéréssel a nemzeti hagyományok eltörlését célozzák. Nem afgán nemzetben, hanem a muszlim hívők nemzetek és nemzet-államok feletti közösségében, az ummában gondolkoznak, ahogy az iszlám hagyományból fakad, de annak sem a tudományos koncepciójához, hanem a képzeletbeli, fantazmagóriás középkori mutánsához térnek vissza. A tálibok szerint első rezsimük megdöntését követően az országba külföldről hazatérő afgánok idegen kultúrákat, szokásokat hoztak magukkal, amelyek megrontják a társadalmat. Ám a tálibok maguk is idegen kultúrák foglyai, ők is nagyrészt amerikai segélyekből, szaúdi pénzből, pakisztáni támogatásból tartják fenn az országot. Maguk és harcostársaik zöme sem a „romlatlan afgán vidék”, hanem a felperzselt földek és a menekülttáborok szülöttei, a madraszák „Korán- és Kalasnyikov-kultúrájának” gyökértelen termékei.

Míg a pastun vidéken megvolt a nők gazdasági szerepe a háztáji gazdaság és kézműipari termékek előállításán terén és a nomádoknál az állatállomány gondozása révén, ennek megfelelő tisztelet övezte őket. Ehhez járult a nemzeti függetlenségi harcokban játszott heroikus szerepük hagyománya. Ezzel szemben a menekülttáborokban a semmittevés, majd a harc körülményei között csak a hadra fogható férfiak vannak képviselve, a nők csupán kenyérpusztító éhes szájakat jelentettek.

A szovjetek elleni „dzsihád” során az afgán–pakisztáni régióban burjanzásnak indult militáns szemináriumok, a madraszák elődei az indiai szubkontinensen a szunnita iszlám hanafi iskola deóbandi¹³ madraszái voltak. Ám az eredetileg progresszív, az iszlámot megújítani kívánó deóbandi iskola náluk retrográddá merevedett. A Korán szelektív vagy

¹³ A deóbandi mozgalom 1866-ban az 1857–58-as szipojlázadás hatására jött létre, és a hajdani iszlám dicsőségét kívánta feléleszteni a szunnita iszlámon belül. Minden rossz forrását a brit gyarmatosítók által behozott szekuláris eszmékben, a nyugati típusú oktatásban, egyetemekben látták, helyettük létre kívánták hozni az iszlám oktatás központjait, a madraszákat. Az indiai Uttar Prades állam Deóband helységben alapította meg Mohamed Kászim Nanaulavi és Rasid Ahmed Gangóhi a Dárul ‘Ulüm madraszát. 1919-ben hozták létre antikolonialista-nacionalista mozgalmukat, a Dzsami’át-i ‘Ulama-i Hind szervezetét, amely a hinduk és a muszlimok egységéért szállt síkra a gyarmatosítókkal szemben. A megújuló iszlámot hirdette, antiimperialista, integráns nacionalista volt. Nagy szerepet játszott a függetlenségi mozgalomban, és ellenezte az indiai szubkontinens felosztását. Később egyik szárnyuk kivált, és csatlakozott Dzsinná Muszlim Ligájához. 1900 után már nem az iszlám újjászületés, hanem a globális dzsihád volt a cél. Az új szervezet neve Dzsami’át Ul-‘Ulama Ul-Iszlám lett. 1979-ben az afgán–pakisztáni határsávon a szovjetek elleni „dzsihádra” a fegyveres kiképzést is nyújtó, a deóbandi madraszákhoz szervezték a harcosokat szaúdi pénzen. A pakisztáni madraszáknak mintegy 65%-a deóbandi. Ez az időszak a megegyezés Pakisztánnal, a militáns madraszák burjanzása, a vahabita és a szalafi eszmék hatása, a Tabligh-i Dzsama’at megjelenése hírhedt militáns madraszáival Muzaffarabadban, a pakisztáni Kasmirban. Lásd METCALF 2001; PURI 2009.

felszínes ismerete, az arab nyelvtan ismeretének hiánya pedig a szunna és a hadisz¹⁴ összekeverését eredményezte.

A tálibok a szunnita iszlám hanafi iskoláját tekintik Afganisztán államvallásának, akárcsak az 1964-es alkotmány. Míg a szunna kötelező jogforrás, ezzel ellentétben a hadisz különböző, sokszor egymásnak is ellentmondó szájhagyomány írásba foglalása, amelynek ismerete és betartása sem kötelező. A kandahári konzervatív tálib sejkek mégis a hadisz általuk ismert elemeit emelték a Korán után a legfontosabb jogforrás szintjére. Mivel többnyire a hitoktatók és a vallási oktatók informális hierarchiájának¹⁵ a legmagasabb szintjén állnak, az ennek a szintnek megfelelő sejk címet nem sejk ul-Korán, hanem sejk ul-Hadisz gyanánt viselik. Mivel a madraszákban a szelektíven oktatott vallási szövegek értelem nélküli bemagoltatása folyik, a hallgatók nem értik az arab nyelvtant, és önálló művelődésre, elemző és kritikai tanulmányozásra nem képesek. Mindez nem tette lehetővé számukra a szunna alapvető megértését és a hadisz irodalmának helyes, elemző és értékelő ismeretét.

A Koránnak a férfiak erkölcsi kötelességéről rendelkező 30. szúráját nem vették tekintetbe, csak az erkölcsös női magatartást leíró 31. szúrára hivatkoznak állandóan. A nőket azért szorítják ki a társadalomból, mert őket tekintik az idegen társadalmi-politikai modellek letéteményeseinek, nem a férfiakat, holott utóbbiak élvezik a fejlett nyugati technológia vívmányait, így a fegyverekét is. Az ultrakonzervatív kandahári sejkek nem veszik tudomásul, hogy sem a Korán, sem a szunna, a kötelező érvényű prófétai hagyomány nem tiltja a nők iskoláztatását, ellenkezőleg, a tanulást, az ismeretek szerzését minden ember kötelességének tekintik.

Nincsenek tisztában az iszlám előtti kor és a korai arabság történelmével, életkörülményeivel. A Mohamed korának arabsága nem ismerte a nemek szegregációját. A nők gazdasági szerepe, akárcsak a pastunoknál, a korai araboknál is jelentős volt, kereskedhettek, a férfiakkal együtt harcolhattak a csatákban, sőt hadvezérek lehettek. Maga Mohamed próféta a vállalkozó, kereskedelmi karavánokkal áruját szállító Aisa alkalmazottja volt, akit később első feleségül vett.

Az iszlám kialakulásának megértését gátolja a táliboknál a judaizmus ismeretének teljes hiánya is. Arról sincsenek elégséges ismereteik, hogy az iszlám hódítások révén a muszlimok hogyan adaptálták a Szászánida perzsa birodalom, majd 1453 után a Bizánci Birodalom államszerkezetét, kultúrájának elemeit.

A korai arabság ajtó nélküli kunyhókban élt, a nők számára előírt hidzsáb eredetileg a kunyhó ajtajának függönyét jelenti. A melegben félmeztelenül jártak, a függöny és az asszonynépre nézés tilalma a nemek szegregációját nem ismerő korai arabok intim szférájának védelmét szolgálta. Férfiak és nők a homokviharak ellen egyaránt a fejükre

¹⁴ A szunna az iszlámban a szokáson alapuló, Mohamed próféta és társai életútjából és életmódjából levezetett jó és tilalmas gyakorlatok gyűjteménye, amely jogforrássá emelkedett, így kötelező, míg a hadisz a prófétai hagyományok folklorisztikus gyűjteménye. A Korán és a szunna az iszlám teológia és törvény két fő forrása. A szunna a prófétai hagyományokon alapuló gyakorlat, a Korán utáni fő jogforrás, így kötelező érvényű. A hadisz a próféta életéről, tanításairól, más kortárs muszlimok tetteiről szóló szájhagyomány. Míg a szunna az ősi muszlim közösség szokásainak összefoglalója, a hadisz kizárólag szájhagyomány útján terjedő folklorisztikus közlés volt, amelyet a próféta halála utáni két évszázadban szerkesztettek össze.

¹⁵ Az iszlámnak nincs hivatalos egyházi hierarchiája. A hitoktató a molla, a madrasza oktatója a maulavi, a professzor pedig a sejk ul-Korán címet viseli.

terített leplekkel védekeztek. Az arcot eltakaró fátyol és a testet eltakaró nikáb eredetileg a Szászánida nemes hölgyek öltözete volt, amely nem az alárendeltséget, hanem a hatalmat jelképezte. A főkötős fátyol és a hosszú fekete ruha pedig a bizánci keresztény apácáktól származik.

A kandahári ultrakonzervatívok hitértelmezése a vallási gyakorlat félreértésén alapul. Hiába harcoltak a nyugati modell ellen is, valójában ők szentesítik azt a neokolonialista narratívát, miszerint az iszlám vallás merevsége, megújulásra képtelensége miatt indult hanyatlásnak az iszlám világ az újkor hajnalán és stagnál napjainkig.

A Hakkáni-hálózat

A hatalmi háromszög másik csúcsát a Hakkáni-hálózat alkotja. Ők a második legerősebb csoport, a harcosok társadalmi rétege. Ők a nyugati Durráni törzsszövetséggel szemben álló keleti, erősebb és kevésbé fragmentált Gilzai törzsszövetséghez tartozó pastunok. A Hakkáni-klán a Zadran törzs szülötte. A Hakkáni-hálózat 3 minisztériummal, 9 tartománnyal, 4 határátkelőhellyel és vámhivatallal rendelkezik. Szirádzsuddín Hakkáni belügyminiszter, Maulavi Nadzsibullah Hakkáni hírközlési miniszter és Khalíl Ul-Rahmán Hakkáni menekültügyi miniszter képviseli a hálózatot a kormányban. A keleti Nurisztán, Lagmán, Kunar, Nangarhár, Logar, Vardak, Hoszt, Paktia és Paktika tartományok kormányzói tartoznak körükbe, de több más tartomány rendészeti¹⁶ és állambiztonsági felügyelete¹⁷ is hozzájuk tartozik. Torkham, Paracsinár, Gulam Han és Angor Ada határátkelőhelyeket ellenőrzik. A legjövődmezőbb a torkhami vámhivatal. Mindegyik Pakisztánnal határos, ők tartják kézben a pakisztáni határforgalmat, pakisztáni kapcsolataik minden téren jellemzőek. Az öngyilkos merénylőket ők honosították meg Afganisztánban. Szirádzsuddín Hakkáni felügyelete alá tartozik az öngyilkos osztagokból álló 303-as dandár.

A harctereken tanúsított radikalizmusuk ellenére politikai téren képesek a pragmatizmusra.

Baradar molla és Jákúb molla köre

A hatalmi háromszög harmadik csúcsához a Baradar molla gazdasági ügyekért felelős miniszterelnök-helyettes és Omár molla fia, Mohamed Jákúb Omári molla védelmi miniszter csoportja tartozik. Baradar molla a Durráni törzsszövetség „királypárti” Zirak törzsi konglomerátumához tartozó Popalzai törzs szülötte. A tálibok első emírije, Omár molla családja pedig a Gilzai törzsszövetség Hotak törzséből származik. Ez a csoport vetélkedik a Hakkáni-hálózattal, néha az egyik, néha a másik tűnik erősebbnek.

Ők alkotják a nacionalista szárnyat, akik az afgán falvak társadalmi normáit, a pastun törzsi becsületkódex, a Pastunváli előírásait és a tálibok ideológiájának alapjául szolgáló Deóbandi iskola eredeti nacionalista, antikolonialista szellemiségét szeretnék egyesíteni. A nemzeti egységet, nemzeti megbékélést szeretnék kieszközölni, nem

¹⁶ Hoszt, Paktika, Logar, Nangarhár, Kunar, Lagmán, Kapisza, Parván, Bámiján, Dájkundi, Gó.

¹⁷ Kunduz, Baglán, Bámiján, Lagmán, Kunar, Nangarhár, Logar, Parván, Hoszt, Paktia, Paktika és Gazni.

tekintik magukénak az iszlám „világforradalom” ügyét. Kizárólag Afganisztán határain belül, illetve „nagy afgán nemzetben” (lój afgán millat) gondolkodnak. Utóbbi miatt támogatják a pakisztáni tálibok, a Tehrik-i-Taliban Pakisztán (TTP) szervezetét és a beludzs nacionalisták mozgalmait. Nem ismerik el államhatár gyanánt az afgán (pastun) etnikumot Afganisztán és Pakisztán között megosztó Durand-vonalat.¹⁸

Ez a csoport a nemzetközi kapcsolatok terén is a lepragmatikusabb, Baradar molla és Jákúb molla kapcsolatban áll az amerikai és a katari kormány képviselőivel. Baradar molla révén lépett az Egyesült Államok kormánya kapcsolatba a tálibokkal. Amikor erről értesültek a pakisztáni hatóságok, bezárták a karacsi fegyházba. Amikor 9 esztendő múltán szabadult, ő lett a dohai tárgyalócsoport vezetője Sér Mohamed Abbász Sztanikzai helyett. A pakisztáni kötődések ellensúlyozására jó kapcsolatokra törekednek Indiával, a nyugati kapcsolatok ellenében Kínával, Oroszországgal és Iránnal is, ám utóbbival több fenntartással, mint a hatalmi háromszög többi csúcán álló csoportok.

A Popalzai törzs tagjai a Nürzai-Acsakzai ellentétek során utóbbiak pártján voltak, akárcsak a királyi dinasztiaát adó Barakzai¹⁹ törzs. Míg a kandahári sejkek a dohai csoportot „luxushotel-felkelőknek” nevezik, ez korántsem mondható el Jákúb molláról. Ő a tálibok első emírének, Omár mollának a fia, aki frontparancsnokból lett védelmi miniszter. Ő koordinálta a harcot az északi tádzsik és üzbég parancsnokokkal. Az ő erői látják el a kunduzi repülőtér védelmét. Ő is rendelkezik öngyilkos osztagokkal, az úgynevezett Manfúr-egységekkel.

Hozzájuk tartoznak a titkosszolgálatok, két miniszterelnök-helyettesi poszt, három minisztérium, valamint a nem pastunok által lakott vagy vegyes lakosságú északi és középső tartományok, továbbá a beludzsok által lakott délnyugati Nímróz tartomány. Jákúb molla stratégiai elképzelése szerint először az üzbég és tádzsik felkelő parancsnokokkal koordinálva az északi határátkelőhelyekkel szomszédos tartományokat kellett elfoglalni, azokat, ahol első uralmuk során megtorpant előrenyomulásuk, és megmerevedtek a frontok. Badahsán, Tahár, Talokán, Kunduz, Balk, Dzsauzdzsán, Farjáb, Badgisz, Baglán, Szamangán, Pandzsír, Kapisza, Parván, Gázni, Dájkundi, Bamián, Gór, Uruzgán és Nímróz tartományokat, Sér Kán Bandar, Hairatán, Bandár Akina és Bandár Abu Naszr Farahi határátkelőhelyeket, amelyek Tádzsikisztánnal, Üzbegisztánnal, Türkmenisztánnal, valamint Iránnal határosak. Baradar molla koncepciója a határátkelőhelyek és a vámbevételek megkaparintására irányult, hogy elvágja a Gáni-kormányt jelentős bevételektől és az északi utánpótlási vonalaktól. Jelenlegi befolyásuk is éppen ezekben a tartományokban erős. Ez a csoport az általános amnesztia betartásának, a régi szakemberek államapparátusba való integrálásának, az etnikai kisebbségek kooptálásának és a nők oktatásának híve.²⁰

¹⁸ A Durand-vonalat eredetileg az Afgán Királyság és Brit-India között a befolyási övezeteket elválasztó ideiglenes demarkációs vonalként jelölték ki az egyezmény Abdul Rahmán Khán afgán emír és a brit korona részéről Sir Henry Mortimer Durand általi 1893. november 12-i aláírását követően. 1947-ben Pakisztán megalakulása után az *udi possessis cessi* nemzetközi jogi elve alapján az új állam a 2650 kilométeres elválasztó vonalat államhatárnak tekintette, míg egyetlen afgán kormány sem ismerte el.

¹⁹ Az Acsakzai törzs a Barakzai törzsből önállósult.

²⁰ FELBAB-BROWN 2023.

Muttaki

Külön entitást alkot Amir Hán Muttaki külügyminiszter, egy Gilzai, Szulejmán Kel törzsbeli nomád leszármazott Paktia tartomány Zurmat járásából, aki Helmand tartomány Nad Alí járásában született. Korábban a dohai tárgyalócsoporthoz tagja volt. Jó pakisztáni kapcsolatokkal rendelkezik. Kijelentette, hogy nem az amerikaiak szegték meg a dohai megállapodást, hanem a tálibok, akik nem csak a terrorizmus tekintetében, de az összes nemzetközi szerződéses kötelezettségre és emberjogi normákra nézve kötelezettséget vállaltak („vállaltunk” – fogalmazott), hogy azokat betartják.²¹

A nem pastun tálib vezetők

Említésre méltók továbbá a nem pastun származású tálib vezetők, az északi parancsnokok, akiknek oroszánrésztük volt a tálibok északi katonai sikerében, és a technokrata tálib vezetők közül többen, mint az üzbég Maulavi Abdul Szalám Hanafi miniszterelnök-helyettes, Núreddín Azízi kereskedelmi miniszter egy pandzsíri tádzsik, Kári Din Mohamed Hanif gazdasági miniszter, aki badaksáni tádzsik, az üzbég Maulavi Abdul Rahmán Rasid mezőgazdasági miniszter, a tádzsik Kári Faszíhuddín Ajúbi vezérkari főnök, Abdul Latif Nazari gazdaságminiszter-helyettes, egy hazara, Makhdúm Alem, egy maimanai üzbég, szűkebb pátriájából való elmozdítását követően Gazni tartomány rendőrfőnöke lett. Zabul tartomány rendőrfőnöke, Kári Szalahuddín Ajúbi is üzbég. Rájuk hivatkozva állítják a tálibok, hogy már ügyvivő kormányuk is széles körű, kormányzásukban nincs pastun kizárólagosság.

A kormányzás

Mint már említettük, a tálib politikai rendszernek nincsenek meghatározott kritériumai, és államelmélete sem kidolgozott. Az 1996–2001 közötti Iszlám Emirátust ugyan újra bevezették, ám nem határozták meg, hogy az milyen elvek alapján és mi módon működik. Úgy tűnik, ez csak a külföldi elemzőknek és az afgán ellenzéknek hiányzik. A tálibok belföldi támogatása is inkább gyakorlati, mintsem elméleti megfontolásokon alapul, támogatóik nem követelnek meg szofisztikált érvrendszert az iszlám emirátus tartalmának kidolgozására, elegendő az iszlám szunnita ágának hanafi iskolájához tartozó hittudósok (ulema) saríia-magyarázata.²²

A különböző tálib csoportok változatos helyi politikákat alkalmaznak az ország különböző részein az ottani igényeknek megfelelően annak érdekében, hogy elnyerjék a helyi lakosság támogatását. A korábbi gyenge kormányzat, a köztársaság megosztó politikája és a külföldi csapatok visszaélései megkönnyítették a különböző vidékeken a helyi

²¹ Ezzel szemben Jákúb molla a Tolú TV-nek 2023 júniusában adott nagyinterjújában azt állította az ENSZ BT elemző csoportjának 14. jelentésére és a nemzetközi szervezeteknek a kormányzat inkluzivitásával, a nők társadalomból való kirekesztésével és az emberi jogok megsértésével kapcsolatban, hogy ezekről a kérdésekről nem volt szó a dohai tárgyalások során.

²² Iszlám jog, vallásjog.

tálib kormányzást.²³ A tálibok legyőzték a hadurakat, felléptek a korrupció ellen, kiűzték az idegen csapatokat, ezért népszerűek voltak. A tálib igazságszolgáltatás hozzáférhető volt mindenki számára.²⁴

A hatalmi központok párbaja zajlik Kabul és Kandahár között. De az emír és ultrakonzervatív körének figyelme nem terjed ki a kormányzás minden aspektusára. Számos bizottság tevékenykedik a nemzeti konszenzus kimunkálása érdekében, korábbi politikusok hazatérését elősegítendő, a megbékélés kidolgozására. A hatalmi központok a helyi közösségektől függenek, azok flexibilisek. Helyi szinteken a tálibok kormányzási módszerei még mindig a felkelő kormányzás jegyeit viselik magukon, amely a tömegek támogatásán alapul. Az általuk ellenőrzött területeken a helyi közösségek révén, katonai-civil tanácsaik horizontális hálózatával sikeresen, ám korántsem egységesen kormányozzák. Tanácsaik tevékenységében nem váltak el az államhatalom különböző ágai. Döntéshozóként, bíróságként, valamint kormányzati szervekként egyaránt sikeresebben működtek a korrupció és széthúzó kabuli kormánynál, ezért azt hitték, mindez országos szinten is elégséges lesz a kormányzáshoz, és értetlenül fogadták a hatalmi ágak szétválasztását követelő nemzetközi felhívásokat. Húszévi vidéki felkelő tevékenység után a városok kormányzása során nehézségekkel szembesülnek. Nehezen megy soraik átalakítása reguláris állami biztonsági erőkké, a megfelelő bánásmód a nem pastun közösségekkel. Kormányzásuk brutális, de hatékony. Kérdés, hogy hosszú távon hatásos-e.

A legitimitás problémája

2021. augusztus 16-án Gáni elnök hirtelen menekült el, ám azóta sem mondott le, így felmerült a legitimitás kérdése is. Megfelelő politikai praktikák (választások) és politikai intézmények (parlament) híján a népképviselői legitimitáció nem teljesült. Ámbár diktatúrák és abszolút monarchiák demokratikus legitimitáció híján is a nemzetközi közösség teljes jogú tagjai lehetnek, amely diplomáciai elismerésben részesíti kormányukat, de a tálibok kormányát egyedülálló módon két év elteltével sem ismeri el egyetlen ország sem. Paradox módon azonban a kulisszák mögött élénk külkapcsolati interakciók zajlanak. Bár az ENSZ nem tagadta meg a tálib állam államiságának elismerését, a tagállamok diplomáciai elismerése azért nem történt meg, mert kormányzásuk nem áll összhangban a nemzetközi jogi és diplomáciai értelemben meghatározott kötelezettségekkel és normákkal. A tálibok kormánya nem mondott fel egyetlen nemzetközi egyezményt sem, amelyet a korábbi kormányok kötöttek, és nem szakította meg a diplomáciai kapcsolatot egyetlen országgal sem. Noha a nemzetközi közösség egyre hangosabban követeli a tálibok kormányzásának korrekcióját, egyetlen ország sem szakította meg diplomáciai kapcsolatait velük, számos országban külképviseletet működtetnek, és az afgán fővárosban is több nagykövetség és nemzetközi szervezet folytatja tevékenységét.

A tálibok a kormányzásuk hiányosságait érintő kritikákra úgy reagálnak, hogy teljesültek az államiság legfőbb ismérvei, az ország területi integritása, egész területe egységes kormányzat fennhatósága alatt áll, nincs az ország feletti fennhatóságra igényt tartó

²³ RAHIMI 2021b.

²⁴ BACZKO 2021.

rivális hatalom. Az államiság és a kormányzás kritériumai azonban korántsem azonosak. A kormányzási képesség alapvető ismérve az ország nemzetközi jogi kötelezettségeinek teljesítése. A tálibok azzal érvelnek, hogy a nemzetközi közösség kőkemény diktatúrákon sem kéri számon az emberjogi normák betartását. Az emberjogi normák azonban a nemzetközi egyezményekben vállalt, betartandó kötelezettségeknek csupán egy részét képezik.

Lényeges kötelezettség a terrorizmus és a nemzetközi szervezett bűnözés üldözése, vagyis annak garantálása a nemzetközi közösség számára, hogy az ország nem lehet más ország elleni terrorizmus vagy szervezett bűnözési aktivitás bázisa. A tálibok a nemzetközi szervezett bűnözés és a kormányzati instabilitás összefüggéseit nem látják át, holott az előző kormány nem utolsósorban azért omlott össze kártyavárként, mert nemzetközi bűnözési hálózatokkal fonódott össze.

A törvényhozó hatalom

Mivel a tálibok nem választásokon kerültek hatalomra, a törvényhozó hatalmat országos szinten nem tudják működtetni. Azt gondolták, a kandahári tanács döntéseinek Haibatullah emír nevében parancsba foglalása törvényhozó hatalom gyanánt elegendő jogforrás. Ehelyett a végrehajtó hatalomra, az Iszlám Emirátus rendjére hivatkoznak jogforrásként.²⁵ Az Afgán Tudományos Akadémia bizottságát bízták meg a meglévő törvények és a saría előírásai jogharmonizációjának vizsgálatával.

1995 és 2001 között az ulema, a hittudósok gyülekezete több ízben összegyűlt Kabulban, hogy alkotmányt fogadjon el, amelyet azonban sohasem hagyott jóvá a tálib Iszlám Emirátus kandahári hatalmi központja.

2005-ben, kiűzetésük után a tálibok alkotmánytervezetet készítettek, amely az 1992 utáni mudzsáhid alkotmány kivonata volt. Ez viszont bizonyos szakaszaitól eltekintve lényegében azonos volt az 1964-től 1973-ig érvényben lévő alkotmány tartalmával. Ám a végrehajtó hatalom az államfő és a miniszterelnök helyett a táliboknál az emír kezében összpontosul, a választásokat pedig elutasítják, akárcsak a politikai pluralizmust. A tálibok 2021-es hatalomra kerülésük után nem adaptálták saját alkotmánytervezetüket sem. Amikor a kínai nagykövetet fogadta, a tálib igazságügy-miniszter kijelentette, hogy az 1964-es alkotmányt fogják jóváhagyni, amennyiben nem ellentétes a sariával.²⁶ Már a 1994-es Washingtoni Nyilatkozatukban, majd 2021-es és 2022-es nyilatkozataikban is úgy hivatkoztak az 1964-es királyi alkotmányra, mint az ország legjobb alaptörvényére. Az 1964-es alkotmány a törvényhozást tekinti elsődleges jogforrásnak, amennyiben az nem sérti az iszlám vallás alapelveit. Ez az alkotmány mondta ki, hogy az iszlám vallás szunnita irányzatának hanafi iskolája az ország államvallása (64. § 2. bek.).²⁷

Alkotmányozó nemzetgyűlés, a Lója Dzsirga összehívására tettek ígéretet, ám nem hozták nyilvánosságra, hogy kikből szervezik azt. Végül a Kabulba összehívott gyűlés csupán Ulema Tanácsnak bizonyult.

²⁵ Al Amírat al-Iszlámíja va Nizámuha (Daftar-e Dáru'l 'Ulúm Sarí'a), Kandahár, 1402.

²⁶ GUL 2021.

²⁷ RAHIMI 2021a.

2022 áprilisában Hakím Hakkáni, a tálib Legfelsőbb Bíróság elnöke könyvet jelentett meg *Az Iszlám Emirátus rendszere* címmel, amelynek előszavát Haibatullah emír írta. Ebben a hatalom forrása és oszlopa gyanánt három alkotmányos vezérelvet jelöl meg. Ezek a következők: 1. független bíróság; 2. iszlám fegyveres erők; 3. a Koránon és a szunnán alapuló isteni törvény.

Ami a bírói hatalmat illeti, a tálibok úgy vélik, a Korán és a saría megfellebbezhetetlen jogforrás,²⁸ és a vallási bíróságok mindennemű ügyszak elbírálására kompetensek.²⁹ Átstrukturálták a bíróságokat: egy bíró, egy mufti és egy jegyző tevékenykedik együtt. Az ügyvédi kamarát alárendelték az igazságügyi minisztériumnak. Az ügyészséget nem alakították át. A büntetések a statáriális helyszíni kivégzésektől a kollektív büntetésen, korbácsoláson át a megszégyenítésig terjednek.

Az emberi szabadságjogokról középkori hanafita hittudósok nézeteit vallják, amelyeket az indiai szubkontinens a kolonializmus és a hidegháború kontextusában elterjedt madraszáiban oktatnak. A madraszák a modern idők kiélezetten ellenséges légkörében burjánzanak. Ebben a kontextusban az állam és a társadalom viszonya nem tisztázott.

A végrehajtó hatalom és az államszerkezet

Ami a politikai felépítmény, az államigazgatás struktúráit illeti, a tálibok a köztársaság kormányzati felépítményét nagyjából megőrizték,³⁰ mindössze a nőügyi minisztériumból lett az Erény Promóciója és Bűnmegelőzés Minisztériuma. A centralizált versus föderatív rendszerről folyó viták a 2022. október 29-i Atmar-interjú³¹ során lángoltak fel. A Gáni-kormány külügyminisztere a tálibok centralizált államkonceptiója mellett tett hitet egyes tálibellenes politikai erők követeléseire válaszolva.

A szakminisztériumokban többnyire megtartották a szakembereket, de tálib vezetőket helyeztek föléjük. Míg a fegyveres minisztériumokban és a biztonsági erők kötelékében többnyire régi szakemberek teljesítenek szolgálatot, a tálibok számára érzékeny területeken, mint a közoktatási és a felsőoktatási minisztériumban, a teljes személyi állományt lecserélték.

Mint már említettük, igen változatos képet mutat a helyhatóságok működése. A pas-tun vidéken, ahol a legalsó szinten a törzsi tanácsok kormányoznak, a lányiskolák is nyitva vannak, így a történelmi Lója Paktia több járásában. A nemzetiségi vidékeken más etnikumból neveznek ki kormányzókat, erősítendő a központi hatalom egységét. Ellenzik a föderalizmust.

A kormányzati teljesítményt illetően a tálib végrehajtó hatalom jónak bizonyult a belső kohézió megteremtésére, ám a kormányzás minőségét illetően nem megfelelő.

Ami a végrehajtó hatalmat illeti, a kormányzás szenzitív területeit vizsgáljuk közelebbről.

²⁸ Supreme Court Appoints 69 Provincial Judges (16 December 2021), lásd: <https://tolonews.com/afghanistan-175920>

²⁹ Lásd: <https://tolonews.com/afghanistan-175920>

³⁰ LOMBARDI–MARCH 2022.

³¹ Haníf Atmar, a Gáni-kormány volt külügyminisztere a BBC-nek nyilatkozott.

A gazdaság

A tálib kormányzás két esztendeje jobb gazdasági képet mutat, mint ami a prognózisokban szerepelt, amelyek 26 millió éhezővel számoltak. Világi és vallási adókból (‘usr, zakát) a vámbevételekből, illetekekből, parkolási és szabálysértési jövedelmekből az állam jelentős összegekre tett szert, habár a tervezett önellátástól még messze vannak. Koncessziós és tranzitdíjakból remélnék bevételeket, gazdaságukat és nemzetközi kapcsolataikat ennek megfelelően alakítják.

Jelentős bevételi forrás az ópiumgazdaság és a fegyver- és műkincscsempészet. A UNAMA³² 2022. decemberi, harmadik, valamint 2023-as jelentése az emberi jogok tekintetében elmarasztalta a tálibok kormányát, de megállapította, hogy a gazdasági mutatók a vártnál sokkal jobbak.

A nemzeti valuta árfolyamát a nehézségek ellenére sikerült a táliboknak fenntartaniuk. A humanitárius katasztrófát elkerülendő, ebben a nemzetközi közösség is segít. Egy lengyel cég új bankjegyeket nyomtatott, az amerikai kormány pedig folyamatos pénzfolyósítással tartja fenn a nemzeti valuta, az afgáni árfolyamát.

A fegyveres erők

A biztonságpolitika terén nagy kihívásokkal kell szembesülniük. Az ezekkel való megbirkózás során Jákúb molla védelmi miniszter a generációváltással a reformerek vezetőjévé emelkedik, ő a tálibok „Amanullah Kánja”.³³ A tálib harcosok sorait szakemberek segítségével nélkül nem lehet felkelő erőkből reguláris hadsereggé szervezni.

A Hakkáni-hálózat a belügyi tárca irányítása során a védelmi tárcához hasonlóan alkalmazza a régi szakembereket.

Ami a biztonsági kockázatokat illeti, az Ellenállás Frontját és egyéb szórványosan csetepatézó csoportokat nem tartják nagy kihívásnak, annál nagyobb gondot jelentenek a nemzetközi terrorszervezetek, amelyek újra befészkeltek magukat az ország területére, különösen az erősödő Iszlám Állam, valamint a kiterjedt nemzetközi kapcsolatokkal rendelkező bűnözői szindikátusok, amelyek el sem hagyták Afganisztánt. Az Iszlám Állam afganisztáni tevékenysége geostratégiai érdekeket szolgál, a közép-ázsiai szénhidrogénekhez való nyugati hozzáférést is biztosíthatja, ennek érdekében a szervezet Dzsauzdsán tartományban található központjával megvetette a lábát Afganisztán északi részén, míg keleti, Nangarhár tartománybeli bázisa azt a célt szolgálhatja, hogy az orosz szénhidrogéneket elvágják az új dél-ázsiai piacoktól.

³² United Nations Assistance Mission in Afghanistan – az ENSZ afganisztáni segélynyújtó missziója.

³³ Afganisztán az 1919-ben trónra lépett uralkodó, Ammanullah Kán vezetésével ugyanabban az évben a harmadik angol-afgán háború során vívta ki függetlenségét. 1924-ben megalkották az ország első alkotmányát, választójogot kaptak a nők, reformokat vezettek be.

Kulturális örökség, műemlékvédelem

A kábítószerek-bevételek utáni második legnagyobb bevételi forrása a tálib mozgalomnak az illegális műkincs-kereskedelem volt. Kormányra kerülve a tálibok örökségvédelmi politikája – legalábbis elveikben – különbözik a 2001 előttitől. Az akkori tálib emír, Omár molla nevében kiadott fetva³⁴ bálványoknak deklarált mindennemű emberábrázolást. Ennek jegyében történt a Nemzeti Múzeum megmaradt szobrainak nyilvánosságra hozott széttröszölése. Később „hasonló” szobrok tűntek fel textilai leletek gyanánt a pakisztáni és a nemzetközi műkincsek illegális piacain. Több tálib vezetőnek jelentős szerepe van a nemzetközi műkincs-kereskedelemben, Muttaki külügyminiszternek komoly érdekeltségei vannak az ázsiai műkincs-kereskedelem központjának számító szingapúri régiségpiacon. A leglátványosabb akció a bamiáni óriási Buddha-szobrok felrobbantása volt 2001 márciusában a bamiáni kormányzó parancsára, miután a tálib kormányzat bálványoknak nyilvánította őket.³⁵

Ezért a nemzetközi közösség műemlékvédelmi tekintetben is tartott a tálibok ismételt hatalomátvételétől. A kulturális minisztérium Kairullah Kairkva vezetésével a mérsékeltek kezében van. Szuhail Sáhin a tálibok szóvivőjeként a hatalomátvételt követő első napokban a nemzeti kulturális örökség védelméről biztosította a nemzetközi közvéleményt.³⁶

Az új tálib kormány lépéseket tett a műemlékek védelmére. Az UNESCO-val meg egyezett több világörökségi helyreállítási projekt finanszírozásában. A heráti Momandha negyedben található Yu Aw zsinagóga tatarozási munkái 2022 novemberében megkezdődtek.³⁷ Hamarosan befejeződik a Kabul környéki Sivaki sztúpa restaurálása.

A 2008-ban a Karzai-adminisztráció alatt a kínai kormánynak a Mesz Ainak helység helyén állott ősi buddhista város területére adott rézbányászati 30 éves koncessziójának visszavonását rendelték el.³⁸ Most őrzik a műemlékeket, ásatási területeket.

De ne feledjük, hogy felkelésük során az afgán tálibok kapcsolatban álltak nemzetközi műkincscsempész szindikátusokkal, gazdaságuk megszilárdítása végett most sem mondhatnak le erről a jövedelmező bevételi forrásról.

Az oktatásügy

Az oktatásügy a legszenzitívebb terület a tálibok számára, sokkal érzékenyebb, mint a biztonságpolitika, mert az oktatásügy átalakításának sikerében látják fennmaradásuk zálogát.

A legnagyobb vihart kavart kormányzati téma a nemek szegregációja révén a lányok visszaszorítása az oktatásban, akárcsak a nőké a munka világában. Hatodik osztály felett a lányok oktatását felfüggesztették. 2022 decemberében az egyetemekről is kitiltották őket, miután 2021-ben bevezették a nemek elkülönítését.

³⁴ A fetva vallási dekrétum.

³⁵ Most is ugyanaz a személy Bamián tartomány tálib kormányzója, mint aki 2001-ben kormányzóként embereivel felrobbantatta az óriási szobrokat. „Akkor a megsemmisítésükre kaptam parancsot, most a védelmükre. A mozgalom fegyelmezett katonájaként végrehajtom a parancsokat” – nyilatkozta. SOMER COCKS 2022.

³⁶ BOWLEY–MASHBERG–KAMBHAMPATY 2021.

³⁷ GERANPAYEH 2022.

³⁸ KULLAB 2022.

Éppen a nők oktatásának kérdése mutatja, hogy a tálib mozgalom mennyire nem egységes. Ezzel kapcsolatosan egymásnak ellentmondóan nyilatkoznak a tálibok különböző képviselői.³⁹ A helyzet a valóságban addig sem volt olyan rózsás, mint a köztársasági időszak statisztikai mutatták. 2020-ban Afganisztán az oktatás tekintetében már a 169. volt a világ országai közül,⁴⁰ vagyis a sereghajtók között volt.

Konklúzió

A tálibok kormányzása számos kihívással szembesül. Ahogyan maga a tálib mozgalom, úgy kormányzásuk sem egységes. A tálibok különböző hatalmi központjai és különböző csoportjai számtalan nehézséggel szembesülve eltérő praktikákat alkalmaznak azok megoldására. Ez előbb-utóbb törést okoz soraikban. A politikai döntéshozatal során a kandahári mélyállam és a kabuli kormányzat napi összetűzései figyelhetők meg. A *deep state* rendszer a pakisztáni politikai struktúra lenyomata, ám nem katonai, hanem vallási színezettel, és egyensúlyozva a pakisztáni, iráni és Öböl-menti kapcsolatok törésvonalán. Ebben rejlik a mélyállam ereje.

A tálib mozgalomnak ezzel szemben sem saját államán belül, sem annak ellenében nincs életképes kormányzati alternatívája. A külső hatalmak katonailag egyik ellenzéki csoportot sem támogatják. Felmérték, hogy egy újabb proxyháború – az egyik oldalon Kína, Oroszország és Irán, a másik oldalon a Horászáni Iszlám Állam, burkoltan amerikai és katari támogatással – nemkívánatos hatalmi vákuumot eredményezne Afganisztánban és a térségben, ami a terrrorszervezetek térnyerésével és ellenőrizhetetlen folyamatok megerősödésével járna. A tálib kormányzás túlélésének záloga, ha a hatalmi belharcok során a mérsékeltek kerülnek ki győztesen, és kooptálják a kormányzásba a társadalom különböző csoportjait.

Felhasznált irodalom

- Al Amírát al-Islamíja va Nizámuha (Daftar-e Dárul 'Ulúm Sarí'a), Kandahár, 1402.
- BACZKO, Adam (2021): How the Taliban Justice System Contributed to their Victory in Afghanistan. *Social Science Research Council*, 2021. október 26. Online: <https://items.sscr.org/insights/how-the-taliban-justice-system-contributed-their-victory-in-afghanistan/>
- BOWLEY, Graham – MASHBERG, Tom – KAMBHAMPATY, Anna P. (2021): Taliban Vows to Protect Afghan Cultural Heritage, but Fear Persist. *The New York Times*, 2021. augusztus 20. Online: www.nytimes.com/2021/08/20/arts/taliban-afghan-cultural-heritage.html
- FARR, Grant (2022): Female Education in Afghanistan After the Return of the Taliban. *E-international Relations*, 2022. április 23. Online: [www.e-ir.info/2022/04/23/female-education-in-afghanistan-after-the-return-of-the-taliban/#:~:text=The%20Taliban%20also%20ruled%20that,students%20\(Jackson%2C%202022](http://www.e-ir.info/2022/04/23/female-education-in-afghanistan-after-the-return-of-the-taliban/#:~:text=The%20Taliban%20also%20ruled%20that,students%20(Jackson%2C%202022)

³⁹ JACKSON 2022; MUKHOPADHYAY 2022.

⁴⁰ FARR 2022.

- FARSHAD DARYOSH, Mohamed (2021): Supreme Court Appoints 69 Provincial Judges. *Tolonews*, 2021. december 16. Online: www.tolonews.com/afghanistan-175920
- FELBAB-BROWN, Vanda (2023): Afghanistan in 2023: Taliban internal power struggles and militancy. *Brookings.edu*, 2023. február 3. Online: www.brookings.edu/articles/afghanistan-in-2023-taliban-internal-power-struggles-and-militancy/
- GERANPAYEH, Sarvy (2022): Taliban government approves conservation work on historic synagogue in Afghanistan. *The Art Newspaper*, 2022. október 26. Online: www.theartnewspaper.com/2022/10/26/taliban-government-approve-conservation-work-on-historic-synagogue-in-afghanistan?fbclid=IwAR0Oo24g3b0le1Hr94t2gZVHIe746A96H7RESg6xoqPuwqkraxQoTn9QXTQ
- GUL, Ayaz (2021): Taliban Say They Will Use Parts of Monarchy Constitution to Run Afghanistan for Now. *VOA News*, 2021. szeptember 28. Online: www.voanews.com/a/taliban-say-they-will-use-parts-of-monarchy-constitution-to-run-afghanistan-for-now/6248880.html
- JACKSON, Ashley (2022): The Ban on Older Girls' Education. Taleban conservative ascendant and a leadership in disarray. *Afghanistan Analysts Network*, 2022. március 29. Online: www.afghanistan-analysts.org/en/reports/rights-freedom/the-ban-on-older-girls-education-taleban-conservatives-ascendant-and-a-leadership-in-disarray/
- KULLAB, Samya (2022): Why the Taliban now preserve Buddha statues they once targeted. *The Christian Science Monitor*, 2022. március 28. Online: www.csmonitor.com/World/Middle-East/2022/0328/Why-the-Taliban-now-preserve-Buddha-statues-they-once-targeted
- LOMBARDI, Clark B. – MARCH, Andrew F. (2022): Taliban's Views on Legitimate Islamic Governance. Certainties, Ambiguities, and Areas for Compromise. *United States Institute of Peace*, 2022. február 28. Online: www.urip.org/publications/2022/02/afghan-taliban-views-legitimate-islamic-governance
- METCALF, Barbara D. (2001): „Traditionalist” Islamic Activism: Deoband, Tablighis, and Talibs. *Social Science Research Council*, 2001. november 1. Online: <https://items.ssrc.org/after-september-11/traditionalist-islamic-activism-deoband-tablighis-and-talibs/>
- MUKHOPADHYAY, Dipali (2022): The Taliban Have Not Moderated. An Extremist Regime Is Pushing Afghanistan to the Brink. *Foreign Affairs*, 2022. március 28. Online: www.foreignaffairs.com/afghanistan/taliban-have-not-moderated
- PURI, Luv (2009): The Past and Future of Deobandi Islam. *CTC Sentinel*, 2(11), 19–22. Online: <https://ctc.westpoint.edu/the-past-and-future-of-deobandi-islam/>
- RAHIMI, Haroun (2021a): *A Constitutional Reckoning with the Taliban's Brand of Islam Politics. The Hard Path Ahead*. Kabul: Afghan Institute for Strategic Studies. Online: www.aiss.af/assets/aiss_publication/Reckoning_with_Islamist_politics.pdf
- RAHIMI, Haroun (2021b): Taliban Caretaker Government: Good for Internal Cohesion, Bad for Governance. *The Diplomat*, 2021. szeptember 9. Online: <https://thediplomat.com/2021/09/taliban-caretaker-government-good-for-internal-cohesion-bad-for-governance/>
- RAHIMI, Haroun (2022): Remaking of Afghanistan: How the Taliban are Changing Afghanistan's Laws and Legal Institutions. *Institute of South Asian Studies*, 2022. július 26. Online: <https://doi.org/10.37839/MAR2652-550X10.17>

- SOMERS COCKS, Anna (2022): Do the Taliban regret blowing up the Bamiyan Buddhas? New government sakes steps to protect heritage. *The Art Newspaper*, 2022. szeptember 5. Online: www.theartnewspaper.com/2022/09/05/do-the-taliban-regret-blowing-up-the-bamiyan-buddhas-new-government-takes-steps-to-protect-heritage
- SYIED, Fazl-I Haider (2021): The Doha accord and Taliban legitimacy. *The Interpreter*, 2021. november 29. Online: www.lowyinstitute.org/the-interpreter/doha-accord-taliban-legitimacy
- WATKINS, Andrew (2022): One Year Later: Taliban Reprise Repressive Rule, but Struggle to Build a State. *United States Institute of Peace*, 2022. augusztus 17. Online: www.usip.org/publications/2022/08/one-year-later-taliban-reprise-repressive-rule-struggle-build-state

Pupos Csaba¹

A radikalizálódás okai

The Causes of Radicalisation

A globalizáció hatására azok a határok, amelyek a múltban oly egyértelműen felosztották a világunkat, egyre halványulnak. Főként Észak-Amerikára és Nyugat-Európára jellemző az a tendencia, hogy az ott élő kisebbségek száma rohamosan növekszik, és ennek elkerülhetetlen hozadéka az, hogy az adott társadalom folyamatos változáson megy keresztül. Be kell látnunk, hogy az integráció nem egyirányú, a kisebbséget alkotó csoportok is hatással vannak az ország eredeti lakosságára. Ez a kétirányú folyamat közel sem nevezhető zökkenőmentesnek. A kultúrák közti szakadékok egyre mélyülnek, és fokozatosan kialakul egy párhuzamos társadalom, ahol az egyének nem az állami döntéshozó szervek joggyakorlatára támaszkodnak, hanem sokkal inkább saját hagyományaikra és egymás közül kiválasztott vezetőikre, és a hétköznapiakban kialakult problémáikat az ő iránymutatásai segítségével igyekeznek megoldani. Tovább duzzasztja a problémákat az, hogy a kulturális és gazdasági különbségek miatt egyre több, zömében bevándorló háttérrel rendelkező állampolgár szorul a társadalom peremére, ami kiváló táptalajt biztosít a radikalizálódási folyamatoknak. E jelenség okozta problémák megoldása nem várható el csupán a rendészettől. Ez egy olyan komplex feladat, amelyben számos tudományág és társadalmi szereplő összehangolt munkájára van szükség. Először is meg kell értenünk a gondok kialakulásának a körülményeit és lefolyásukat. Több neves pszichológus és szociológus munkásságát alapul vehetjük ahhoz, hogy kialakítsunk egy olyan teljes képet, amely segíthet a rendelkezésre álló anyagi, technikai és humán erőforrás helyes elosztásában, és így támogathatja az integrációs folyamatokat.

Kulcsszavak: globalizáció, bevándorlás, párhuzamos társadalom, integráció, radikalizáció, terrorizmus, vallás, rendészet, pszichológia, iszlám

With globalisation, the borders that so clearly divided our world in the past are fading. In North America and Western Europe in particular, the number of minorities living there is growing rapidly, and the inevitable result is that societies are constantly changing. We have to recognise that integration is not a one-way process, and that

¹ E-mail: pupos.csaba@gmail.com

minority groups also have an impact on the original population of the country. This two-way process is far from seamless. The gaps between cultures are widening and a parallel society is gradually emerging, where individuals do not rely on the jurisprudence of state decision-making bodies, but rather on their own traditions and their chosen leaders, and seek to solve their everyday problems with their guidance. The problems are further compounded by the fact that cultural and economic differences are pushing more and more citizens, mostly with immigrant backgrounds, to the margins of society, providing an excellent breeding ground for radicalisation. Solving the problems caused by this phenomenon cannot be left to the law-enforcement alone. It is a complex task that requires the coordinated work of many disciplines and social actors. First, we need to understand the circumstances under which the problems arise and the mechanisms of their development. We can draw on the work of a number of eminent psychologists and sociologists to build up a complete picture that can help us to allocate the available material, technical and human resources correctly and thus promote integration processes.

Keywords: globalisation, immigration, parallel society, integration, radicalisation, terrorism, religion, policing, psychology, Islam

Bevezető gondolatok

Ebben a dolgozatomban azt tűztem ki célul, hogy bemutatom a radikalizálódás jelenségét. A vizsgált témát szeretném pszichológiai, szociológiai és teológiai oldalról is megközelíteni. Mindenképpen fontosnak tartom azt, hogy alaposan górcső alá vegyük a jelenséget, ugyanis a mai köztudatban főként a vallási indíttatású radikalizmus él, de majd a későbbiekben láthatjuk, hogy ez pusztán egy szelete a témának.

Munkám során elkerülhetetlen, hogy érintsek aktuálpolitikai kérdéseket is, de már itt, a dolgozatom elején szeretném leszögezni, hogy ezeket a kérdéseket minden elfogultságtól mentesen fogom vizsgálni.

A radikalizmusról általában

Mindenekelőtt fontosnak tartom, hogy a radikalizmust és a terrorizmust már most válaszszuk külön. Ezek nagyon sok esetben egy lapon említett fogalmak, de korántsem fedik egymást. Ezt a megállapításomat dr. Ömer Taspınarnak, az amerikai Nemzeti Katonai Akadémia és a Johns Hopkins Egyetem professzorának igen frappáns megállapításával szeretném bemutatni, miszerint minden terrorista radikális, de csak kevés radikálisból lesz terrorista.² Ezt az állítást támasztja alá az Amerikában élő, iráni származású pszichológusprofesszor, Fathali M. Moghaddam lépcsőház-modellje³ is, amelyben azt mutatja be, hogy egy átlagember miként juthat el a terrorcselekmény végrehajtásáig. A modell

² KIS-BENEDEK 2016: 73.

³ MOGHADDAM 2005.

szerint sokakban fogalmazódik meg a tett iránti vágy, de ténylegesen csak nagyon kevesen valósítják meg.

A radikalizáció nem új keletű fogalom. Már a 18. században találkozhatunk vele, de leginkább a 19. században terjedt el az észak-amerikai és a nagy francia forradalom kapcsán. Mára azt mondhatjuk, hogy a radikalizmus egy illiberális és antidemokratikus ideológiákra alapuló folyamat, amely ugyan nem feltétlenül jár együtt erőszak alkalmazásával, de nem zárja ki azt. Ezt a meglátást képviseli az Európai Bizottság is, amelynek 2006-ban kiadott meghatározása szerint a „radikalizmus az a jelenség, amelynek során a személyek olyan véleményeket, nézeteket és eszméket vallanak, amelyek terrorcselekményekhez vezethetnek”.⁴ A számomra legelfogadhatóbb és véleményem szerint legpontosabb meghatározás az amerikai Belbiztonsági Minisztérium korábbi államtitkárától, Charles E. Allentől származik, aki azt mondta, hogy „a radikalizmus a társadalmi rendszer megváltoztatását célzó szélsőséges eszmerendszer elfogadásának a folyamata, amely magában foglalja az erőszak alkalmazásának, támogatásának vagy elősegítésének hajlandóságát”.⁵ Tehát nem tehető egyenlőségjel a radikalizmus és a terrorizmus közé, sőt radikális nézetei miatt – az esetek nagy többségében⁶ – még csak nem is büntethető senki, de le kell szögezünk, hogy a terrorizmus alapja minden esetben a radikalizmus. A fogalmat elemzők két csoportra bontják a jelenséget. Ezek a kognitív és az erőszakos radikalizmus.⁷ A kognitív esetében azt mondhatjuk el, hogy az egyén megtagadja az aktuális társadalmi rendet, egy azzal gyökeresen ellenkezőt tesz magáévá, és a legitim berendezkedést ezzel a teljesen más alapokon nyugvóval szeretné helyettesíteni. Amennyiben az erőszak alkalmazására lépéseket tesz azért, hogy ezek a kognitív radikális célkitűzései érvényesüljenek, akkor már erőszakos radikalizmusról kell beszélnünk.

Ha a témánk pszichológiai oldalát vizsgáljuk, és arra keressük a magyarázatot, hogy bizonyos emberek vagy esetleg csoportok miért is radikalizálódnak, akkor véleményem szerint Henri Tajfel nevét mindenképpen meg kell említenünk. Tajfel 1919-ben született lengyel zsidó családban. Az 1970–80-as években dolgozta ki a szociális identitás elméletet. Munkásságát az ösztönözte, hogy a második világháborúban az egész családja és rengeteg barátja a holokauszt áldozatául esett. Kortárs kutatókhoz hasonlóan ő is arra kereste a magyarázatot, hogy miként mehetett végbe az egész folyamat. Kutatásai során az első fontos megállapítása az volt, hogy minden ember előítéletes. Az előítéletek a mindennapi életünk részét képezik. Második fontos kísérletsorozatának legfontosabb vizsgálata a *minimálcsoport-paradigma*⁸ (1971) néven vált ismertté. Ez a kísérletsorozat a csoportközi viszonyokkal és a csoportokkal való azonosulással foglalkozott. Az említett

⁴ Idézi KIS-BENEDEK 2016: 71.

⁵ Idézi KIS-BENEDEK 2016: 71.

⁶ Kivételek, vagyis a büntetéssel sújtható radikális nézetek:
2012. évi C. tv. XXXII. fejezet 331. § – Háborús uszítás;
2012. évi C. tv. XXXII. fejezet 332. § – Közösség elleni uszítás;
2012. évi C. tv. XXXII. fejezet 333. § – A nemzetiszocialista vagy kommunista rendszerek bűneinek nyilvános tagadása;
2012. évi C. tv. XXXII. fejezet 334. § – Nemzeti jelkép megsértése;
2012. évi C. tv. XXXII. fejezet 335. § – Önkényuralmi jelkép használata;
2012. évi C. tv. XXXII. fejezet 336. § – Hatósági rendelkezés elleni uszítás;
2012. évi C. tv. XXXII. fejezet 337. § – Rémhírtérjesztés.

⁷ KIS-BENEDEK 2016: 72.

⁸ CRANE-HANNIBAL [é. n.].

kísérletben azt vizsgálta, hogy melyek azok a minimális feltételek, amelyek elengedhetetlenek, hogy az egyén egy csoport tagjának érezze magát. A kísérlet tanulsága az lett, hogy a legkisebb megkülönböztetés is elegendő ahhoz, hogy magunkat egy kategória tagjaként észleljük, illetve hogy a csoporttagság észlelése együtt jár a másik csoporttól való megkülönböztetés igényével.

Mindebből az következik, hogy az egyének nemcsak másokat, hanem saját magukat is kategorizálják, és saját magukat ennek a kategóriának a mentén értelmezik. Tajfel szerint mindenki olyan csoporttagságra törekszik, amelyben pozitívan tudja saját magát megkülönböztetni másoktól.⁹

Tajfel kutatásainak hátterében a totális diktatúrák álltak, és arra kereste a magyarázatot, hogy több millió ember, ha „csupán” hallgatólagos beleegyezéssel is, miként nézhetne végig, segíthette azokat az eseményeket, amelyek a második világháborút megelőzően és az alatt zajlottak. Az általa kapott kutatási eredmények a mai helyzet megértésében is segíthetnek bennünket, de nyomatékosan le kell szögeznünk, hogy mindenféleképpen különbséget kell tennünk az emberiség ellen elkövetett gaztettek és a napjainkban tapasztalható terrorizmus között!

Fontosnak tartom továbbá Tajfel egyik tanítványának, Breakwellnek a megemlítését, aki az identitásfolyamat-elméletet¹⁰ dolgozta ki, és az identitásváltozás szociopszichológiai folyamatait definiálja. Az egyén, sőt a csoportok identitásának és annak, hogy miként határozzák meg magukat, nagyon nagy szerepe van a radikalizációs folyamatban, amit a későbbiekben bővebben fogok tárgyalni.

Az egyén és a csoportok pszichológiai sajátosságainak vizsgálatán túl figyelmet kell még fordítanunk a különböző szociális és gazdasági tényezőkre is, mivel ezek szintén nagyban befolyásolják a radikalizációt. Hibát követnénk el, ha azt állítanánk, hogy kizárólag a nehéz gazdasági helyzetben lévő személyek hajlamosak a szélsőséges viselkedési formákra, de az elmondható, hogy a különböző radikális csoportok őket könnyebben elérik. Ez több tényező miatt van így. A létbizonytalanságban élő ember hajlamos arra, hogy saját kudarcait kivetítse másokra. Az anyagi nehézségek folyamatos frusztrációhoz vezetnek, ami torzíthatja a világnézetet. Mindezeket kihasználva a szélsőséges ideológiát valló szervezetek képesek arra, hogy egy bűnbakot állítsanak ezek elé a személyek elé.¹¹ Ezek a bűnbakok lehetnek egyes népcsoportok (láttuk ezt a náci esetében) vagy akár kormányok, esetleg országok (szélsőséges militáns csoportok, terrorszervezetek stb.).

Napjainkra a radikalizmus gyökeresen megváltozott. Míg a korábbi helyi szinten jelentkezett, és fő motivációi a nacionalizmus, a szeparatizmus és a társadalmi-gazdasági egyenlőtlenségek voltak, addig mára teljes mértékben globalizálódott¹² és minden országot érint valamilyen formában, továbbá ideológiai ösztönzésű lett. Elmondható, hogy a mai terrorizmus ideológiailag ösztönzött, vallási ihletésű. A vallási alapokon radikalizálódott merénylő hisz abban, hogy tetteivel a jó célt szolgálja, és egyfajta isteni igazolás is a birtokában van, ami miatt meg sem fordul a fejében az, hogy amit tesz, bűn lenne akárkinek a szemében is.

⁹ SERDÜLT 2020.

¹⁰ Lásd: https://ebrary.net/1380/sociology/identity_process_theory

¹¹ SIPOS 2021: 199-229.

¹² Lásd: <http://www.visionofhumanity.org/maps/global-terrorism-index/#/>

A fenti megállapításom csupán részben igaz, és talán túlságosan leegyszerűsti, egyoldalúan vizsgálja napjaink radikális cselekményeit. A vallási ihletettség minden kétséget kizáróan jelen van, de nem engedhetjük meg magunknak azt a hanyagságot, hogy nem nézünk alaposabban a folyamatok mögé. Amikor ezt megtesszük, akkor azonnal láthatóvá válik, hogy az indíttatás politikai. Az is hozzátartozik a teljes képhez, hogy az iszlám esetében a politika és a vallás nagyon nehezen elkülöníthető fogalmak, ezért érdemes őket együtt tárgyalni.¹³ Az igazi indíték politikai, de a célok elérésének érdekében vallási a színezet, hiszen annak segítségével lényegesen egyszerűbb mozgósítani az embereket.

A vallási alapokon nyugvó radikalizmus

A fejezet címének megadásakor sokat hezitáltam azon, hogy milyen név alatt mutassam be a muszlim világra jellemző radikalizmust. Először az „iszlám radikalizmus” címet szántam a fejezetnek, de hamar rájöttem, hogy ha iszlám radikalizmusról vagy terrorizmusról beszélünk, akkor el kell fogadnunk azt is, hogy minden vallási felekezetnek vannak radikális képviselői, és ez valóban így is van. Azonban az sem feltétlenül írható fel senkinek a számlájára, hogy első felindulásból, ha a vallás és a radikalizmus szó egy mondaton belül szerepel, az iszlám automatikusan jelenik meg. Ez az elmúlt évek eseményeinek eredménye. Ebből adódik, hogy az emberek sokasága – hibásan – összemossa a terrorizmust az iszlámmal. Ezen túlmenően beszélnünk kell a média szerepéről is, ami nagyban hozzájárult a muszlim közösségek negatív megítéléséhez, és akkor még meg sem említettük a különböző nyugati kormányok retorikáját. George W. Bush elnöksége idején adminisztrációja előtérbe helyezte a vallási erőszakot, ami tovább mélyítette a szakadékot a Közel-Kelet és a nyugati világ közt. Egyfelől a 9/11-es események tükrében valahol érthető ez a retorika, azonban az a beszéde, amelyikben egy terroristák ellen indítandó „keresztes hadjáratról” beszélt, több európai ország vezetésében aggodalmat váltott ki, ugyanis attól tartottak, hogy egy „civilizációs összeütközés” küszöbén állunk.¹⁴ Ennek hatására az ezt követő nyilatkozataiban folyamatosan elmondta, hogy a terrorizmust nem szabad összemosni az iszlámmal.¹⁵ Le kell szögeznünk, hogy a muszlim emberek többsége békeszerető ember, és csupán egy elenyésző hányaduk az, aki ezért a negatív megítélésért felelős. Azt sem szabad elfelejtenünk, hogy – ahogyan azt az előző fejezetben tárgyaltam – Tajfel következtetései mentén haladva az előítéletek a mindennapjaink részét képezik, és akarva-akaratlanul kategorizáljuk a más – jelen esetben vallási – csoportokba tartozó embereket.

Vizsgáljuk meg, hogy melyek azok a tényezők, amelyek szerepet játszottak és a mai napig szerepet játszanak abban, hogy az arab világ ilyen óriási módon a radikalizáció és a terrorizmus fő kibocsátójaként él a nyugati emberekből.

Ha a teológiai megközelítést szeretnénk alkalmazni, akkor hamar zsákutcába érnénk, hiszen több igen neves vallástudós sem tudott mind a mai napig közös álláspontra jutni abban, hogy az erőszak magából az iszlámból fakad-e. Véleményem szerint ezen nem igazán

¹³ CRANE–HANNIBAL [é. n.].

¹⁴ FORD 2001.

¹⁵ *The president quotes on islam* [é. n.].

lehet csodálkozni, tekintettel arra, hogy magán az iszlámon belül is rengeteg az ellentmondás. Nem rendelkeznek a keresztény egyházhoz hasonló, hierarchikusan felépített egyházmodellel, számos hagyományuk és vallási tanításuk hosszú ideig szájhagyomány útján terjedt, aminek természetes velejárója lett a tanítások és a hittételek bizonyos fokú torzulása. Ennek egyik megjelenési formája, hogy a vallás egyik ágának gyakorlói nem fogadják a másik által használt Koránt, és még sokáig sorolhatnánk a hasonló problémákat. Nem feledkezhetünk meg a síita és szunnita ellentétről sem, ami már eleve komoly feszültséget kelt az arab világban.¹⁶

Ahhoz, hogy megértsük a térség valódi problémáinak a gyökereit, egészen a gyarmatosításig kell visszamennünk. Ebben az időszakban a britek, a spanyolok, a franciák és az olaszok mindenféle kulturális előzményt figyelmen kívül hagyva új, mesterséges határok mentén osztották fel egymás között a térséget, ezzel egészen máig ható konfliktusokat okoztak.¹⁷ A területi felosztás miatti gondokon túl a kolonizáló nemzetek stratégiája az volt, hogy a gyarmatosított területen olyan államigazgatási rendszert alakítottak ki, amelynek vezetésében az őket támogató helyiek kaptak kiemelt szerepet. Ennek köszönhetően gyakran az a helyzet állt elő, hogy olyan személyek vagy csoportok jutottak hatalomhoz, akiknek vagy amelyeknek máskülönben esélyük sem lett volna. Sajátos, hogy ez a tendencia figyelhető meg a 2011-ben kezdődő arab változásoknál is. Véleményem szerint a közelmúlt afgán eseményeiben is szerepet játszhatott ez a tényező. Hiába volt a sokéves amerikai jelenlét és a rengeteg pénz, amelyet a térségre költöttek, az általuk előnyben részesített kormány nem élvezte a nép támogatását, máskülönben a táliboknak nem sikerült volna pár nap alatt teljesen az ellenőrzésük alá vonni a térséget.

Tovább folytatva az előző gondolatmenetet, elmondható, hogy a terrrorszervezetek megerősödéséhez nagyban hozzájárult a 2011-es változások kezdete. Egyfelől az újonnan alakult kormányok nem bíztak az előző rendszer karhatalmi erőiben, valamint a figyelmüket inkább a nagyobb riválisaikra irányították, mivel tartottak egy esetleges puccstól. Ennek a kialakult helyzetnek az lett a következménye, hogy a kisebb radikális szervezetekre nem irányult kellő figyelem, aminek eredményeként azok megerősödtek. Ahogy már említettük korábban, az ideológiai befolyásoltság miatt ez a fajta radikalizmus nem ismer országhatárokat, ezért származástól függetlenül özönlöttek a szélsőségesek a térségbe.¹⁸

A radikalizálódás és az ellene folytatott globális küzdelem

Amennyiben elfogadjuk, hogy napjaink radikalizálódási folyamata nem szorítható országhatárok közé az ideológia miatt, akkor könnyen belátható az is, hogy az általa okozott problémák sem pusztán egyetlen térség vagy földrész sajátjai. A világ napjainkban együtt lüktet, szinte minden esemény hatással van minden országra. Ennek oka a globális, regionális és interregionális erőviszonyok egymásra hatásának folyamatos változásaiban rejlik.¹⁹ A Közel-Kelet és Afrika problémái az egész világ problémái. Az elkövetkezőkben

¹⁶ 1979–2021 *Modern Sunni-Shia Tensions* [é. n.].

¹⁷ Lásd: <https://www.siue.edu/~thabbal/general.html>

¹⁸ KIS-BENEDEK 2016: 80.

¹⁹ LÉVAI 2008: 823.

át fogom tekinteni, hogy az európai kontinenst miként érintik az arab világban lejátszódó események.

A radikalizmus számtalan helyen és formában jelen van Európában. A továbbiakban az iszlám által motivált radikalizmusra fogom helyezni a hangsúlyt, de ismét ki kell emelnem, hogy a radikális viselkedési formák nem a vallások, azon belül az iszlám privilégiumai. Kontinensünkön gondot jelentenek a szélsőjobboldali, szélsőbaloldali csoportosulások is.

Pszichológiai háttér

A terrorizmus tehát nem egyenlő az iszlámmal, noha az is tény, hogy az elmúlt évtizedekben számos muszlim hajtott végre támadást a „szent háborúra” hivatkozva.²⁰ A mai iszlámot megfertőzi a szalafizmus,²¹ az ősök korához való visszatérés ideológiája. A muszlim radikalizmus különbözik ugyan a többi vallás és politikai irányzat által képviselt radikalizmustól, de bizonyos elemeket átvett tőlük. A saját vallási és politikai identitását szeretné érvényesíteni az egész világon, és ennek a célnak az elérése érdekében hajlandó erőszakot alkalmazó harcot folytatni. Az egyének radikalizálódása egy folyamat, nem pedig egy hirtelen bekövetkező életeseemény. Minden radikalizálódott személy bejár egy utat, amit a folyamatos tanulmányozásunk ellenére sem tudunk tökéletesen leírni, ugyanis rengeteg a változó körülmény, amely hatással van erre a folyamatra. Azonban mielőtt bemutatnám ezt a négy lépcsőből álló radikalizálódási folyamatot, röviden szeretnék kitérni arra, hogy van-e lehetőségünk kiszűrni azokat a potenciális egyéneket, akik hajlamosak lehetnek a radikalizálódásra. A rövid válasz: nem. Ha megvizsgáljuk a radikális személyeket, a terrorcselekmények elkövetőit vagy azokat, akik valamilyen módon segédkeznek a terrorcselekmények elkövetésében, azt láthatjuk, hogy mind életkorban, mind szociológiailag, mind pedig egzisztenciálisan nagyon nagy a szórás. Itt visszautalnék a már korábban tett kijelentéseimre, hogy nem kizárólag a társadalom peremén élő és nehéz anyagi helyzetben lévő emberek hajlamosak a szélsőséges magatartási formákra. A fentiek tudatában ugyan kijelenthető, hogy a konkrét profilalkotásra nincs lehetőségünk, de mivel már megállapítottuk, hogy a radikalizálódás egy folyamat, találhatunk olyan közös jellemzőket, amelyek támpontot adhatnak abban, hogy beazonosítsuk a társadalmilag veszélyeztetett csoportokat. A pszichológiára mint tudományra támaszkodva elmondhatjuk, hogy a személyiségünk életünk folyamán folyamatos változásokon megy át. Ezt igazolja Erik H. Erikson pszichoszociális fejlődésmélete, amely szerint a fejlődésnek nyolc szakasza van. Ezt a szemléletet *életciklus-szemléletnek* hívjuk. Eszerint a különböző életszakaszokban különböző tényezőkre vagyunk fogékonyak, és eltérő ingerek befolyásolják az identitásunkat. A nyolc szakasz a következő:²²

²⁰ KIS-BENEDEK 2016: 83.

²¹ WAGEMAKERS J. 2016.

²² JÓZSEF 2011.

1. Az ósbizalom vagy a bizalmatlanság szakasza (0–2 éves kor) – Ebben a korban alakul ki a gyermekben a bizalom a szociális környezet iránt, és megalapozódik az egész életre kitartó attitűd. Amennyiben nem tud kialakulni ez az ósbizalom (például azért, mert a gyermek szükségleteit nem akkor látják el, amikor neki arra szüksége lenne), akkor a gyermek később sem fog ragaszkodni, nem fog tudni bízni embertársaiban.
2. Az autonómia vagy a szégyen és a kétely stádiuma (2–3 év) – Ebben az életkorban a gyermekek vagy megtanulják akaraterejüket, önkontrolljukat gyakorolni, vagy bizonytalanokká válnak, és kételkedni kezdenek abban, hogy ők is képesek a kihívásoknak eleget tenni.
3. Kezdeményezés vagy büntudat (3–6 év) – Ebben a ciklusban a gyermek fokozatosan válik le a szüleiéről. Egyre több mindent szeretne megtapasztalni, és amennyiben biztosítják számára az önállóan végzett munka lehetőségét, akkor a későbbiek folyamán a gyermek kezdeményező lesz, ellenkező esetben szorongóvá válik, és folyamatos kétségei lesznek saját erőforrásai tekintetében.
4. A teljesítmény vagy a kisebbségi szakasza (6–11 év) – Ez a tipikus kisiskolás kor. A játékot folyamatosan felváltja a tanulás és a társakkal való versengés. A teljesítménycentrikusság az oktatás sajátos jellemzője, ami nagy teherként tud jelentkezni a gyermekeknél. Ha nem sikerül megfelelnie a követelményeknek, kisebbségi érzés lesz úrrá rajta, s valamilyen pótcselekvésben próbálja kompenzálni iskolai sikertelenségeit.
5. Az identitás vagy a szerepdiffúzió stádiuma (11–20 év) – Ez a klasszikus serdülőkor, amely véleményem szerint minden túlzás nélkül az ember legkritikusabb életszakasza. Az egyén keresi saját helyét a világban. Elkezdődik a szerepekkel való azonosulás. Kiválaszt néhány olyan társadalmi szerepet, amelyet elfogadhatónak tart, ezeket gyakorolja, így megtalálja helyét a világban. Amennyiben nem talál számára megfelelő szerepet vagy csoportot, amelynek a része tud lenni, összezavarodik, és ebben az állapotában keresi helyét a világban.
6. Intimitás vagy izoláció (20–40 év) – Ebben az életciklusban a legnagyobb a veszélye az *izolációnak*. Ez abban az esetben alakul ki, ha az egyén nem képes saját baráti társaságot kialakítani, nem tud családot alapítani vagy beilleszkedni a fentiek egyikébe sem. Fokozatosan elszigetelődik, leválik a környezetéről és magányos lesz.
7. Az alkotóképesség kibontakozásának vagy a stagnálásnak a stádiuma (40–60) – Erikson szerint ez a stagnálás szakasza. A személyek általában ebben a korban érik el teljesítőképességük csúcsát. Azonban fennáll a veszélye annak, hogy nem képesek többet kihozni magukból, és beletörődnek abba, hogy a pusztán lehetőségük sincs meg arra, hogy valami többet és jobbat tudjanak elérni.
8. Az integritás vagy a kétségbeesés stádiuma (60 éves kor felett) – Az utolsó szakaszban két út áll az emberek előtt. Az egyik az, hogy megelégedéssel tekint vissza az életére, mert úgy gondolja, hogy sikerült valami maradandót alkotni, és ebben az esetben nyugodtan készül az elmúlásra. A másik lehetőség az, hogy elégedetlen az életével, úgy véli, feleslegesen telt el az elmúlt idő, és egyfajta frusztráció lesz úrrá rajta, hiszen szembesül azzal, hogy már nincs lehetősége változtatni a múlton.

A fenti nyolc életciklus meghatározása után Erikson megalkotta epigenetikus elvét,²³ amelynek lényege az, hogy az adott életszakaszban jelentkező krízisek nem zárulnak le a korszakváltással, hanem lappangó formában tovább hordozzuk, és az elmúlt krízishelyzetekre adott válaszaink befolyásolják a következő szakasz kríziseinek a megoldását is.

Témánk szempontjából fontosnak tartom az eriksoni meghatározásokat, ugyanis véleményem szerint könnyen belátható, hogy ha valamely életciklusban torzulás következik be, akkor az potenciális veszélyforrást jelent abban az értelemben, hogy az egyén hajlandóságot mutasson valamely radikális ideológiára. A vizsgált szakaszok közül az első három nem szorul külön magyarázatra, de a negyedik stádium már érdekesebb számunkra. Gondoljunk csupán a Pakisztán területén működő vallási iskolákra, a madraszákra.²⁴ Ezek az intézmények a fanatizmus melegágyai. Az itt tanuló fiatalok, akik amúgy is a két legsebezhetőbb életszakaszban vannak, folyamatosan az iszlám radikális tanaival találkoznak. Pakisztánon kívül igen keveset esik szó arról, hogy ezekben az intézményekben a fiatal fiúkat rendre megerősokolják,²⁵ ami nyilvánvalóan torzítja a személyiséget, és utat nyit a szélsőségek felé. Nem feledkezhetünk meg a harmadik világban intenzíven jelen lévő gyermekkatonákról²⁶ sem. Ha a 6. ciklust vizsgáljuk a Közel-Kelet viszonyai közt, akkor említést kell tennünk arról is, hogy a hadsereg és a rendőrség soraiban szolgáló fiatal férfiakat is gyakran megerősokolják a hadurak. Ezekre az eseményekre általában csütörtökönként kerül sor (ezért hívják a köznyelvenben fiúszerető csütörtöknek),²⁷ mert a pénteki ünnep alkalmával az elkövetők feloldozást kapnak bűneik alól. Vitathatatlan azonban, hogy tettükkel emberek életét nyomorítják meg. Felmerül a kérdés, hogy ezek a nemi erőszakok és a megalázás más formái milyen mértékben járulnak hozzá a térségben a radikalizmus terjedéséhez. Véleményem szerint nagyban, ugyanis az erőszakot elszenvedő egyéneknél szegényérzet uralkodik el. Meggyalázták férfi mivoltában, és ez a megalázottság megkérdőjelezi egyéb kompetenciáit is, amit valamilyen módon vissza kell szereznie.

Ami az európai radikalizációs viszonyokat illeti, az eriksoni életciklus-szemlélet tükrében elmondható, hogy itt is nagyon hasznosnak bizonyul a felállított modell pontos ismerete. Kontinensünket illetően más ciklusok kerülnek előtérbe, mint a Közel-Kelet kapcsán. Szerencsésnek mondhatjuk magunkat például abban a tekintetben, hogy nem kell attól tartanunk, hogy egy félresikerült dróntámadás következtében elveszítjük szeretteinket. Nyilván vannak olyan sajátos élethelyzetek, amikor egy gyermek árván nő fel, és ez okot adhat a személyiségének torzulására, vagy áldozatul eshet különböző bűncselekményeknek, de ez lényegesen ritkább, mint az aktív háborús övezetekben. Az elmúlt időszakban ugyan Európa-szerte is megszorodtak a merényletek, ami nagyban ronthatja a lakosság biztonságérzetét,²⁸ de még így sem vonhatunk párhuzamot olyan instabil térségekkel, amilyen az afrikai kontinens és a Közel-Kelet egyes részei. Azt gondolom, hogy bennünket a modell 5. és 6. szakaszában jelentkező krízishelyzetek érinthetnek a leginkább. A továbbiakban bővebben vissza fogok térni ezeknek az elemzésére, de röviden elmondható, hogy a serdülőkori identitásválság és a fiatal felnőttkorban jelentkező

²³ JÓZSEF 2011.

²⁴ BERTUS-BARCZA 2004.

²⁵ KIS-BENEDEK 2016: 121.

²⁶ UNICEF 2021.

²⁷ KIS-BENEDEK 2016: 121.

²⁸ KIS-JAKAB 2017: 73–82.

izolációs gondok egyaránt problémaként jelentkeznek az európai őslakosok és az itt élő muszlim diaszpóra tekintetében, még ha eltérő arányban is.

Az Erikson által kidolgozott életciklus-szemléleten túl meg kell még említenünk John Horgan is, aki megalkotott egy hat pontból álló rizikófaktor-skálát,²⁹ amely segíthet számunkra detektálni a radikalizmusra hajlamos egyéneket. Horgan hat pontja a következő:

1. Érzelmi sérülékenység (harag, jogfosztottság érzése);
2. Elégedetlenség és kiábrándulás a politikából;
3. Azonosulás vagy személyes tapasztalat a muszlimokat ért sérelmekkel;
4. Az a meggyőződés, hogy az állam és annak szimbólumai ellen erkölcsileg indokolt a küzdelem;
5. A radikális szervezetekhez való csatlakozásból származó előnyök felfedezése;
6. Közeli (baráti, családi) személyes kapcsolatok kiépítése a hasonló változásokat megelőkkel, akikben társra talál a radikalizáció során.

Horgan leszögezi, hogy az egyes pontok a legritkább esetben lépnek fel egyedül. Általában több tényező egyidejűleg jelentkezik, és ezek egyfajta előjelek számunkra, hogy a vizsgált egyén hajlamos azonosulni a radikális ideológiákkal.

A radikalizálódási folyamat

Miután megvizsgáltuk Erikson és Horgan modelljeit, amelyek rávilágítanak azokra az életeseményekre, amelyek hajlamossá tehetnek egy embert a szélsőséges magatartási formákra, térjünk vissza magának a radikalizálódásnak a négy fázisára.³⁰

1. Előradikalizáció – Ebben a fázisban arról beszélhetünk, hogy az egyén fogékonyságot mutat az iszlám szélsőségek iránt. Azért is tartottam elengedhetetlenül fontosnak, hogy a radikalizálódási folyamat vizsgálata előtt tekintsük át a fent említett két modellt, mert segítségükkel némileg ráláthatunk arra, hogy az egyes fázisoknak mi lehet a mozgatórugója. Mivel minden ember más, nyilvánvalóan ebből fakad, hogy az indíték is számtalan lehet, de mint ahogyan már említettem, sok közös metszéspontot találhatunk a különböző személyeknél.
2. Az önazonosulás időszaka – Itt az egyén fokozatosan fedezi fel az iszlám szélsőséges ideológiát (többnyire szalafita szektákat) és tudatosan magáénak kezdi vallani. Az egyén külső megjelenése is változhat. Elkezdhet tradicionális muszlim ruházatot hordani, egyre többször fordul meg mecsetekben.³¹
3. Oktatás – Egyre több időt tölt a szélsőséges tanok megismerésével. Esetenként segítséget is kap, amennyiben arra szüksége van. Az internet globális elterjedésével ez a fázis nagymértékben kibővült. A világhálónak köszönhetően hatalmas mennyiségű oktatóanyag áll a jelöltek rendelkezésére, amelyet korlátlanul használhatnak.
4. A dzsihadistává válás szakasza – Ebben a stádiumban megkezdődik a konkrét tervező munka. Szisztematikusan készül a cselekményre.

²⁹ NÓGRÁDI-PÁKOZDI 2016: 27.

³⁰ KIS-BENEDEK 2016: 84.

³¹ SOMOSKÖVI 2014: 9.

Az igazán fontos különbség a közel-keleti és az európai radikalizálódási folyamatokban az, hogy míg a közel-keletiéknél az indikátorok többnyire a társadalmi viszonyokból adódnak (elnyomás, bosszúsomj), addig az európaiak esetében olyan személyes indítékról beszélhetünk, amely nem feltétlenül kapcsolódik közvetlenül az iszlám világ problémáihoz. A saját életében tapasztalható kudarcok, sikertelenségek megoldását látja a szélsőségekben. A fentebb tárgyalt horgani modell pontjai megindíthatják, valamint felgyorsíthatják az egyének radikalizálódását.

Gyakori jelenség az Európából származó radikális egyének körében, hogy a kiképzésük során részt vesznek valamely közel-keleti kiképzőtáborban.³² Ezek a táborok olyan országokban tudnak nagy biztonsággal működni, ahol az államapparátus gyenge, és vannak olyan területek, amelyeket nem tart megfelelően ellenőrzése alatt. Ilyen területek többek között Afganisztán, Jemen és Pakisztán, de ne feledkezzünk meg az afrikai térségről sem.

Az európai helyzet

Mint ahogyan különbséget tettünk a közel-keleti és a nyugati radikalizálódási folyamatok között, szükséges, hogy még tovább bontsuk a témát. Külön kell tárgyalnunk az európai őslakosok és az ugyan európainak számító, de közel-keleti bevándorló háttérrel rendelkező egyének radikalizációját. Mindkét esetben más-más okok vezethetnek el a radikalizálódásig tartó út megértéséhez. Azt, hogy egy muszlim háttérrel egyáltalán nem rendelkező személynek milyen motivációi lehetnek, amelyek hatására a szélsőséges eszmék felé fordul, és a folyamat végén esetlegesen tagja lesz egy terrorszervezetnek, már többször említettem (izoláció, anyagi nehézségek, magánéleti krízis stb.). Az Európában élő muszlim diaszpóra esete lényegesen specifikusabb.

Európa iszlám közössége folyamatosan gyarapodik.³³ Igaz ez a megállapítás akkor is, ha a 2015-ben megindult migrációs válságot kihagyjuk a képletből, és pusztán a természetes népszaporulatra koncentrálunk. Míg az európai emberek többnyire egy vagy két gyermeket vállalnak, a muszlim családoknál a sokgyermekes családmodell a mindennapos. Ez a tény az elkövetkező időkben tovább fogja alakítani a kontinens vallási eloszlását,³⁴ ami pedig nyilvánvaló módon hatással lesz az élet számos más területére is.

Ebben a fejezetben az Európában élő muszlimok radikalizálódását fogom vizsgálni, de kiemelten fontosnak tartom már most leszögezni, hogy különböző tanulmányok azt támasztják alá, hogy az itt élő muszlimok nagyjából 0,001-e az, aki nem utasítja el maradéktalanul a szélsőséges ideológiákat. Ez valóban csekély szám, azonban az elmúlt idők terrorcselekményei a közvéleménnyel elfeledtetik ezt az arányt, és ezzel összefüggésben több régióban igen negatív az iszlám közösségek megítélése. Ami a közösségeket illeti, az mondható el, hogy igencsak tagoltak, nem alkotnak homogén egységet. Ebből véleményem szerint több következtetés is levonható. Az első az, hogy már csak ennek a ténynek a tudatában is igen nagy hiba az általánosítás, a második, ami sokkal fontosabb

³² SELDIN 2021.

³³ Lásd: <https://www.statista.com/statistics/868409/muslim-populations-in-european-countries>

³⁴ DESHMUKH 2022.

ennél, hogy a közösségekkel kapcsolatos problémák megoldására nem létezik sablon. Ami az egyik helyen működik, az nagy valószínűséggel a másikon nem, vagy csak lényegesen kisebb határfokkal fog működni. A problémák gyökerei zömében megegyeznek egymással, a megoldásra mégis eltérő válaszokat kell adnunk.

Európában a gazdaságilag fejlett, stabil országokban jelentős az iszlám diaszpóra. Ehhez még hozzá kell vennünk azt a tényt is, hogy ezek az országok korábban zömében gyarmatosítók voltak, ami véleményem szerint ugyancsak hozzájárul a muszlim lakosság számának gyarapodásához. Ezek a nyugat-európai országok Franciaország, Nagy-Britannia, Németország, Ausztria, Olaszország, Belgium és Spanyolország. Ugyan nagyon nagy létszámú muszlim közösség él Kelet-Európában is (Oroszország, Bosznia-Hercegovina, Szerbia, Bulgária, Macedónia, Koszovó), de a témám vizsgálatából most kihagyom ezt a régiót, ugyanis az itt élő muszlim közösségek évszázadok óta a kontinens lakói, így esetükben az etnikai feszültségek olyan mélyen gyökereznek, hogy azt pár sorban nem lehet kifejtteni. Nagy szerepük van a világ iszlám közösségeinek radikalizációjában (gondoljunk csak Csecsenföldre vagy a Kaukázus problémáira), de ez a téma olyan mély és sokrétű, hogy egy újabb átfogó tanulmányt ölelne fel. Nagyon röviden azonban elmondható, hogy a térség nagyon nagy szerepet játszik a különböző radikális egyének átutazásában, az itt működő bűnözői csoportok nagyban hozzájárulnak az illegális migrációhoz akár embercsempész tevékenységükkel, akár az okirathamisítással, valamint jelentős szerepet játszik a toborzásban és a fegyver-, illetve robbanóanyag-utánpótlásban. Az elmúlt pár évben viszonylagos nyugalom jellemzi a balkáni térséget, de szakértők szerint fennáll annak a veszélye, hogy az illegális migrációval összefüggésben itt átutazó radikális személyek egy része nem halad tovább nyugatra, hanem letelepedik, és ez egyfajta katalizátorként fog hatni az itt élő, szélsőségekre hajlamos lakosokra. Azt sem szabad elfelejtenünk, hogy az elmúlt időszak szíriai eseményeivel kapcsolatban tudjuk, a Nyugat-Balkánról ezernél is több személy utazott a térségbe, hogy a dzsihadisták (többségük a Daesh³⁵) oldalán harcoljon.³⁶ Ez a kiáramlás 2012 és 2019 között volt a legaktívabb. A harcok folyamán sokan elesetek, néhányan fogságba kerültek, de több százan fokozatosan hazatértek. Az ő harci tapasztalatuk és radikális nézeteik tovább tüzelhetik a helyi muszlim lakosságot. Bexhhet Shala, a legnagyobb koszovói emberjogi szervezet vezetője szerint „ha a nemzetközi közösség magára hagyja Koszovót, akkor egy ketyegő bombát hagy hátra”.³⁷

Visszatérve a nyugat-európai helyzet vizsgálatához, elmondható, hogy a legtöbb bevándorló az '50-es és '60-as években érkezett a kontinensre. Szükség volt rájuk a gazdaságban. Nem volt gond velük, hiszen nagy többségükben jól beszélték a nyelvet és dolgozni szerettek volna, amire volt is lehetőségük. Az idő előrehaladtával a gazdasági helyzet megváltozott, és már nem volt szükség ilyen nagy létszámú munkásra. A problémák elkerülhetetlenek voltak. Azóta felnőtt több generáció, és a gondok csak tovább fokozódtak. A közösségekben nagyon nagy arányú a munkanélküliség. Ha belegondolunk abba, hogy a már említett, tradicionálisan nagycsaládos modell mellett a családfőnek nincs munkája, így nem tud megfelelően gondoskodni a családjáról, és ehhez hozzávesszük azt a tényezőt is, hogy a muszlim emberek életében mekkora szerepet játszik a saját becsületük, amely

³⁵ Az ISIS arab neve.

³⁶ SHTUNI 2019.

³⁷ KIS-BENEDEK 2016: 114.

emiatt csorbul, akkor könnyedén belátható, hogy ezek az anyagi nehézségek milyen nagy fokú belső frusztrációt okoznak. További problémát jelent az identitásválság³⁸ (amely az újabb generációknál fokozottan jelen van). Ez amiatt alakul ki, mert nem tudják, miként is határozzák meg magukat. Nem érzik magukat sem európainak (franciának, britnek, spanyolnak, németnek stb.), sem pedig marokkóinak, töröknek stb., sőt arabnak sem, hanem muszlimnak, esetleg iszlamistának.³⁹ Fokozza továbbá az elszigetelődést az is, hogy ezek az emberek a nagyvárosokban, azoknak is a külső kerületeiben csoportosulnak. Kivételt képez Németország, ahol a gazdasági berendezkedés olyan, hogy a különböző nagyvállalatok az ország területén elszórva, kisebb városokban található, illetve Belgium, ahol a főváros északi kerületeiben (pl. Molenbeek) vannak nagy létszámú közösségek. Emiatt lényegesen kevesebbet érintkeznek másokkal. Ezek a kerületek idővel egyre jobban elértéktelenednek. Az oktatás színvonala romlik, mint ahogyan a közbiztonságé is. Ez abból adódik, hogy a magas munkanélküliség magával hozza a bűnözés ugrásszerű megnövekedését.

Ez a megközelítőleg pontos kiinduló helyzet. Az emberek kiábrándultak a politikából, nehéz anyagi körülmények között élnek. Az amúgy is romló közbiztonság kiváló táptalaja az újabb bűnözői köröknek, amelyek előszeretettel vetik meg a lábukat ezekben a városrészekben. A tömeges illegális migrációval – azon túl, hogy emberek mindenféle ellenőrzés nélkül tudnak az országokba özönlenni – az a további nagy probléma, hogy egyfajta detonátorként szolgálhatnak azoknak, akiket már csak egy hajszál választ el a radikalizálódástól. Ennek magyarázata, hogy amikor egy új személy idegenként, kapcsolatok és kötődés nélkül érkezik egy adott befogadó országba, akkor a saját kultúrköréhez tartozók társaságát fogja ott keresni, hogy valamivel csökkentse az elkerülhetetlen kezdeti nehézségeket. A zömében háborús övezetekből menekülő emberek a harcokban átélt történeteiken keresztül sajátos radikalizáló tényezőkké válnak, akkor is, ha saját maguk amúgy nem vallanak radikális nézeteket.

Ahogy azt már említettük, ezekben a városrészekben jellemzően csökken a hatósági kontroll. A mecsetekben tevékenykedő imámok esetenként radikális eszméket hirdetnek. Mondani sem kell, hogy ez mekkora probléma egy olyan közösség esetében, ahol a hit és a vallási vezető a társadalmi csoport csúcán foglal helyet.

A növekvő bűnözés következtében egyre többen kerülnek valamelyik büntetés-végrehajtási (bv.) intézetbe. Ez újabb problémákat hoz magával. Először is, ha a családfőről van szó, akkor a családból kiesik az az egyén, aki a irányítja a családot és felelős a megélhetésért. Az otthon maradt családtagokban tovább nő az elégedetlenség és az igazságtalanság érzete. Ugyanez mondható el arról is, aki a büntetését tölti. Másodsorban a bv. intézetek zárt közössége ideális helyszín a radikális tanok terjesztésére. Az ide elzárt emberekben amúgy is megvan a fent említett frusztráció. A mindennapos erőszak, ami ezeken a helyeken tapasztalható, csak tovább fokozza ezt az érzést. A már radikalizálódott egyének könnyen megtalálják ezeket a személyeket, és azon túl, hogy a vallási tételek félremagyarázásával igazolják a dühüket, védelmet is tudnak biztosítani a hátralévő időre, ami még inkább csábító lehet.

³⁸ AKBAR 2021.

³⁹ KIS-BENEDEK 2016: 104.

Dolgozatom korábbi részében már volt szó a különböző kiképzőtáborokról, ahová a terrormerényletek jövőendő elkövetői elutaznak, hogy megszerezzék a megfelelő felkészítést tettük végrehajtásához. Ezekben az utazásokon túl még két olyan momentumot szeretnék megemlíteni, amelyet elhanyagolhatatlannak tartok, ha az Európában élők Közel-Keleten való megjelenéséről beszélünk. Az első az, amikor a már akár második vagy harmadik generációs muszlim személy érdeklődni kezd saját gyökerei iránt, és felkeresi az anyorszámban maradt rokonait. Kiutazik hozzájuk, és találkozik azokkal a különbségekkel, amelyek az ő és az ott maradt rokonai életkörülményei között vannak. Szembesül az arab világ gondjaival, amelyek – ha az előbbieken említett problémák is hatást gyakoroltak rá – nagy valószínűséggel el fogják indítani őt a szélsőségesé válás útján. A második elem az, amikor a már radikalizálódott személy kiutazik valamelyik konfliktusos zónába, azzal a céllal, hogy csatlakozzon valamelyik terrorszervezethez és az ott folyó harcokban részt vegyen. Megállapítható, hogy ezek az egyének a szervezeteken belül általában nem fognak vezető szerepet betölteni, de nagyon fontosak, hiszen az itt eltöltött idő alatt nagy harci tapasztalatra tesznek szert a városi gerillaharc terén. Fontosságukat növeli megnövekedett harcértékük, különösen akkor, ha dolguk végeztével nem egyből hazatérnek, hanem egy újabb háborús övezet felé veszik az irányt. Mélyülnek radikális nézeteik, amelyeket esetlegesen a toborzásban kamatoztathatnak. Hazatérve nagyon nagy nemzetbiztonsági kockázatot jelentenek, és terrormerényletek potenciális elkövetőiként kell tekinteni rájuk.

A radikalizálódásra adott nyugati válaszok

Az eddig megvizsgált problémák mind a Közel-Kelet, mind pedig Európa viszonylatában rámutattak arra, hogy milyen bonyolult helyzettel állunk szemben. Az emberek túlnyomó többsége szerint ezeket a problémákat katonai, valamint rendvédelmi erők további, intenzívebb bevetésével lehet csupán orvosolni. Bizom abban, hogy az általam felvázolt kép alkalmas arra, hogy belássuk, ez önmagában vajmi kevés. Természetesen a katonai erők megfelelő alkalmazása számos területen hozhat előrelépést. Gondoljunk csak azokra a dróncsapásokra,⁴⁰ amelyeket olyan területeken alkalmaznak, ahol a helyi viszonyok nem teszik lehetővé szárazföldi alakulatok bevetését. Ezeket az eszközöket használva már több kiképző létesítményt számoltak fel, és segítségükkel lehetőség nyílt az egyes szervezetek vezető beosztású tagjainak a likvidálására is. Egy másik műveleti forgatókönyv szerint kis létszámú speciális alakulatot juttatnak be légi úton a célterületekre. Végrehajtják a meghatározott feladatot, majd a kijelölt kivonási ponton keresztül távoznak a területről. Ezek az akciók arra alkalmasak, hogy visszavessék a szélsőséges csoportosulásokat, de arra önmagukban nem elegendők, hogy az alapproblémára adjanak megoldást. A fennálló helyzet kezelésének komplexitását mi sem mutatja jobban, mint hogy az élet hány területét érinti.

A Közel-Kelet tekintetében elmondható, hogy az ott jelentkező problémákat a Nyugat nem tudja megoldani. Láthattuk, hogy a nyugati típusú demokrácia meghonosításának az esélye igen csekély. Más úton kell elindulni. Az ott élők problémáit csak az ott élő emberek és olyan vezetők tudják orvosolni, akik ismerik a helyi lakosság mindennapi problémáit,

⁴⁰ FARROW 2016.

szokásait, és tisztában vannak azzal, hogy az ott élő embereknek mire van szükségük. Ehhez a világ többi része segítséget nyújthat. Arra van szükség, hogy a radikális csoportok tevékenységének alapját képező nézeteket mind ideológiai, mind teológiai szempontból, megfelelő kommunikációs módszerekkel meg tudják cáfolni, és rendet tudjanak tenni az emberek fejében. Ezt a módszert 2011-ben Ami Angel és Rohan Gunaratna az okos erő (*smart power*) alkalmazásának nevezte.⁴¹ Hamed el Said professzor kutatásai is azt támasztják alá, hogy a radikalizmussal szembeni nem katonai fellépés nagyon hatékony. Ő öt kimagaslóan fontos tényezőt emelt ki.⁴²

- Milyen erős a szóban forgó ország? – A sikertelen vagy széteső országoknak nagy vonzereje van a különböző szélsőséges csoportok körében, ugyanis ezeken a területeken könnyen meg tudják vetni a lábukat, és a toborzó tevékenységük is lényegesen sikeresebben tud működni.
- Az állam gazdaságának és adminisztrációjának a fejlettsége – Korábban már említettem, hogy nem kizárólag a rossz gazdasági helyzetben lévő személyek hajlamosak a radikalizációra, de be kell látnunk, hogy ahol nagyon magas a munkanélküliség, burjánzik a korrupció, ott az emberek elégedetlensége is nagyon magas lesz, ami – mint tudjuk – nagyban hozzájárul a szélsőségek felé mozduláshoz.
- Börtönpolitika és börtönkörnyezet – A biztonságos börtönkörnyezet képes megakadályozni, hogy a bv. intézetek a radikalizálódás iskoláivá váljanak.
- A katonai légitámaszpontoknak és más műveleteknek a mérséklése – Ha egy negatív esemény, például légitámaszpont történik Irakban, Afganisztánban vagy Palesztinában, akkor annak hatására a muszlim szélsőségesekben nem csak helyi szinten, de világszerte megnő a válaszcsoportok iránti igény, és ezzel párhuzamosan megnő az esélye újabb terrorcselekmények elkövetésének.
- A civil társadalom szerepe – A civilek az összekötő kapocs a radikálisok és az állam között. Ők közvetlenül kapcsolatban vannak egymással.

Ezeknek a feltételeknek a megteremtése nagyon nehéz feladat, különösen olyan országok esetében, ahol a válság már nagyon mélyen gyökerezik. A nyugati társadalmak részéről a legnagyobb segítség lenne olyan partneri kapcsolatok kiépítése ezekkel az országokkal, amelyek keretében anyagi és technikai forrásokat tudnának rendelkezésre bocsátani. Alapvető jelentőségű lenne az együttműködés erősítése a térség országaival a terrorrelhárítás területén. Ezen belül megoszthatnák egymással a terrorrelhárítási stratégiáikat, hírszerzési adatokat és taktikákat. Ezzel ha nem is lehetne megelőzni, de jelentősen meg lehetne nehezíteni a terrorszervezetek finanszírozását,⁴³ illetve általában véve a terrorszervezetek és -csoportok tevékenységét. A jelen helyzetben ez kissé utópisztikusnak tűnik az információátadás szabályai és a folyamat nehézsége miatt. Nem hagyható figyelmen kívül az a tény sem, hogy a térségben számos nagyhatalmi érdek ütközik, ami szintén késlelteti az információk átadását.

⁴¹ ALDIS-HERD 2007.

⁴² KIS-BENEDEK 2016: 75.

⁴³ Lásd: <http://www.global-amlcft.eu/global-anti-money-laundering-and-counter-terror-finance-context>

Európa kapcsán elmondható, hogy a radikális elemek elleni küzdelem, valamint a radikalizáció megelőzése kiemelten fontos feladat. Újabb merényletek megelőzésén, illetve a terrorszervezetek működésének ellehetetlenítésén túl a radikalizációellenes fellépésnek jelentős szerepe van a szervezett bűnözés visszaszorításában is. Köztudott, hogy a terrorizmust az adományokon túl különféle bűncselekmények elkövetésével (például emberkereskedelem, kábítószer-kereskedelem, pénzmosás) finanszírozzák. Az adományok esetében nehéz a bűnüldöző szervek dolga, hiszen az iszlám öt alappillére közül az egyik az adakozás. Azt is meg kell említenünk, hogy számos olyan példa volt már a múltban, amikor bizonyos segítségnyújtó szervezetek dolgozói visszaéléseket követtek el annak érdekében, hogy a gyűjtött adományokból terrorszervezeteket finanszírozzanak.⁴⁴ Mivel az iszlám nem rendelkezik olyan hierarchikusan felépített, intézményesített szervezetrendszerrel, mint például a kereszténység, az adományok elosztása is helyi szinten történik. Amennyiben ezeket az összegeket radikális imámok kapják, akkor nagy valószínűséggel azok valamelyik, általuk preferált szervezetnél fognak kikötni.

Ahogy az több európai országban is látni lehet, a kormányok úgy igyekeznek gátat vetni a szélsőséges eszmék terjesztésének, hogy helyi szinten próbálják megvalósítani az imámképzést,⁴⁵ ezzel biztosítva azt, hogy az egyházi vezető nem a radikális tanokat fogja oktatni a mecsetekben. Ez a stratégia sajnos nem működik olyan határfokkal, ahogyan azt remélték, ugyanis a muszlim közösségek gyakran nem fogadják el ezeket a személyeket, és ragaszkodnak azokhoz a tanítókhöz, akiket az anyaországban képeztek.

Nagy figyelmet kell fordítani a büntetés-végrehajtási intézetek ellenőrzésére is, hogy megelőzhető legyen a toborzás ezeken a helyeken.⁴⁶ Ez valóban nehéz feladat. Megoldható, hogy kizárólag olyan imámokat engedjenek be ezekbe az intézményekbe, akiket előzőleg ellenőriztek és az ország területén belül képeztek, de még akkor is ott van annak a lehetősége, hogy a rabok közé keverednek olyan elemek, akik szélsőségesek, rendelkeznek valamiféle vallási tanítói képesítéssel, és kellőképpen karizmatikus személyek.⁴⁷ Az elítéltek és az intézményekben szolgálatot teljesítő állomány aránya gyakran nem megfelelő. Túlságosan sok elítélt jut egy őrrre, így ennek a jelenségnek a nyomon követése ha nem is lehetetlen feladat, de mindenképpen kihívások elé állítja az állományt.

Az interneten fellelhető radikális anyagok terjedésének megfékezése és más, online elkövetett bűncselekmények megakadályozása céljából az államok sorra állítják fel az újabb-nál újabb egységeket és bővítik kiberbiztonsági képességeiket.⁴⁸ Ha a börtönradikalizáció megfékezéséről azt mondtuk, hogy nehéz feladat,⁴⁹ akkor az is nyilvánvaló, hogy a kiberbiztonsági képességek fejlesztése ennél sokkal nehezebb. Ezen a ponton elengedhetetlen, hogy pár szót ejtsünk az olyan technikai fejlesztésekről, amelyek nagyon sok gondot okoznak a modern rendészetnek, és nagyban hozzájárulnak a különböző bűnözői körök sikereihez. A számtalan vívmány közül kettőt emelnék ki. Az egyik a dark web,⁵⁰ a másik pedig a különféle kriptovaluták. Mindkettőnek nagy szerepe van az illegális tevékenységek

⁴⁴ Lásd: <https://www.acnc.gov.au/protecting-your-charity-against-risk-terrorism-financing>

⁴⁵ *EU eyes body to train imams against 'ideology of hatred'* 2020.

⁴⁶ SANDFORD 2022.

⁴⁷ *Dealing with radicalisation in a prison and probation context RAN P&P-practitioners working paper* [é. n.].

⁴⁸ NAGY 2017: 121–144.

⁴⁹ FARKAS 2016: 17–31.

⁵⁰ HORVÁTH 2017: 70–84.

anonimitásának fenntartásában. „A modern terminológiában a Dark Web egy információ-réteg, melynek működése az internetre ráépülő rétegektől függ.”⁵¹ Ez az információs réteg az internet legkisebb, legeldugottabb szegmense. Eléréséhez helyesen konfigurált, speciális szoftverre van szükség, az oldalak nagy részét névtelenül üzemeltetik, valamint titkosításuk nagyon magas szintű. A dark neten való illegális tevékenységet nagyon jól kiegészíti a különféle kriptovaluták használata. A velük történő fizetés ugyancsak lehetővé teszi az anonimitást, így adva egy újabb nagy lökést a törvénytelen kereskedelemnek, új távlatokat nyitva a terrorizmus finanszírozásában is. Az ezen a platformon történő pénzmozgás teljes egészében lekövethetetlen. Több nagy online feketepiac is létezik a dark weben, azonban ezeknek csak nagyon csekély százalékát tudták eddig felderíteni a hatóságok (Silk Road, Hansa, Alpha Bay). Azt is be kell ismerni, hogy ahogyan sikerrel felderítenek egyet közülük, akkor máris újabb és újabb site-ok lépnek a helyükbe.

Az előzőekben említett intézkedések arra tesznek kísérletet, hogy egy már bekövetkezett eseményt felderítsenek, azonban a jövőbe mutató az, hogy egyes kormányok felismerték a prevenció fontosságát. Sorra dolgoznak ki olyan gazdasági és szociális stratégiákat, amelyek segítenek a muszlim közösségeknek a beilleszkedésben. A pusztá segélyezési rendszer nem elég. Olyan perspektívát kell nyújtani a jelen pillanatban a társadalom peremén élő embereknek, amely fel tudja venni a versenyt a radikális eszmékkel. Javítani kell az oktatás minőségén, és elfogadható életkörülményeket kell teremteni úgy, hogy ne a nyugati kultúrát próbálják meg ráerőltetni az iszlám diaszpórára, hanem hangsúlyozzák azt, hogy az együttélés lehetséges. Hogy ez mennyire megvalósítható törekvés, az a jövő titka, miként az is, hogy a néhány, zömében skandináv térségben beindított deradikalizációs program mennyire lesz sikeres. Ezeknek a programoknak a lényege az, hogy a már radikalizálódott egyéneket visszavezessék a társadalomba. Ezt úgy próbálják meg kivitelezni, hogy az adott személyeket különféle képzésekben részesítik, szakmát adnak nekik. Kötelezik őket, hogy heti rendszerességgel vegyenek részt hitoktatáson, ahol nem szélsőséges tanokat valló imámok oktatják őket a Korán megfelelő, békés értelmezésére. Bevett gyakorlat az is, hogy juttatás fejében „alkalmazzák” a szélsőséges személy családtagjait is, akiknek ugyancsak az a feladatuk, hogy segítsék a rokonukat visszatérni a normális élethez.

Nyilvánvaló, hogy ezek az intézkedések mekkora anyagi fedezetet igényelnek az egyes országok részéről. Kérdéses, hogy mennyire lesznek sikeresek, és hogy meddig tudják őket finanszírozni, de az teljesen biztos, hogy e nélkül a komplex intézkedési csomag nélkül nem tudunk hatékonyan fellépni a radikalizmus és a terrorizmus terjedésével szemben.

Véleményem szerint arra is figyelniünk kell, hogy amíg egyik oldalon ilyen hihetetlenül komoly anyagi erőfeszítéseket tesznek a muszlim közösségek integrálásáért, addig az országok többi lakosáról sem szabad megfeledkezni. Ellenkező esetben fennáll annak a veszélye, hogy a mérleg a másik oldalra billen át, és egy komolyabb radikalizációs folyamat indul meg, amely kimondottan az iszlám diaszpórára fogja célba venni. Ezzel egy időben természetesen a kormányok is célponttá válhatnak, vagyis felerősödik az országon belüli terrorizmus veszélye.

⁵¹ *Mi a dark web?* 2018.

Gyakorlat az elmélet tükrében – a ruandai népirtás

Az eddigiekben bemutattam azokat a pszichológiai, szociológiai és gazdasági tényezőket, amelyek befolyásolják az egyént és radikális megnyilvánulásokra ösztönzik. Áttekintettem, hogy melyek azok a technikai eszközök és kommunikációs csatornák, amelyek nagyban megkönnyítik és felgyorsítják ezekben a személyekben az extrém viselkedésformák kialakulását. A vizsgált témáim többsége általánosságban mutatja be a radikalizálódási folyamatokat, és globális képet igyekeznek adni arról, hogy a szélsőséges viselkedési formákon keresztül miként jutnak el egyesek akár a terrorszervezetekhez való csatlakozásig, azt követően pedig egy konkrét merénylet elkövetéséig.

A következőkben felvázolom azt, hogy az eddig zömében elméleti síkon tárgyalt tényezők miként materializálódnak egy konkrét esetben. Ez az esemény nem más, mint a ruandai népirtás.

A népirtáshoz vezető út

Ruanda kelet-közép-afrikai állam, fővárosa Kigali. Etnikai összetételét tekintve hutuk, tuszik és az ország eredeti lakosai,⁵² a twa törzs tagjai lakják. Napjainkban pusztán becscsült adatok állnak rendelkezésre, ennek az az oka, hogy a 2012-ben végzett népszámlálás alkalmával az etnikai feszültségek csökkentése végett ezt az adatot nem vizsgálták.⁵³ A becscsült adatok szerint Ruandát 84%-ban hutuk, 15%-ban tuszik és a fennmaradó 1%-ban twak (0,3%) és egyéb etnikumhoz tartozó személyek alkotják.

Történelmét tekintve elmondható, hogy a 19. századi gyarmatosításig viszonylagos békés együttélés jellemezte az etnikai csoportokat. A nagyrészt állattartással foglalkozó tuszi törzs a 14–16. század között érkezett a területre, és egyfajta patrónus-kliens⁵⁴ rendszert alakított ki a már itt élő hutu és twa törzs tagjaival, amelyben ők voltak a patrónus szerepében. Ezt az európai feudális rendszerhez hasonló szisztémát *buhakenek*, más néven *marhaszerződésnek* hívták, amely biztosította a tuszi törzs gazdasági és politikai felsőbbrendűségét.⁵⁵ A gyarmati időkben, 1898 és 1916 között Németország volt a terület fő gyarmatosítója, és hatalma megszilárdítása érdekében, valamint az ország gördülékeny irányítása végett a tuszik hegemon helyzetét tovább erősítette. 1916 után, amikor a németek helyét a belgák vették át, ez a tendencia tovább folytatódott. Az ezt követő években felerősödtek azok a hutu hangok, amelyek egyenlőséget követeltek. Ez a kezdeményezés egészen addig fajult, hogy 1959. november 1-jén felkelés tört ki,⁵⁶ aminek az 1961. január 28-án bekövetkezett hutu puccs lett a következménye. Ekkor menesztették a tuszi királyt, és felszámolták a monarchiát. Az átmenet közel sem volt békés. Ez alatt az idő alatt rengeteg tuszit mészároltak le,⁵⁷ és még nagyobb számban kellett elhagyniuk a hazájukat.

⁵² HISTORY.COM EDITORS 2019.

⁵³ Minority Rights [é. n.].

⁵⁴ Lásd: <https://www.oxfordreference.com/display/10.1093/oi/authority.20110803100310810;jsessionid=F204AA4F3B10906D7EEC266217AB4130>

⁵⁵ Lásd: <https://www.britannica.com/event/Rwanda-genocide-of-1994>

⁵⁶ BARATA 2020.

⁵⁷ Lásd: <https://www.britannica.com/event/Rwanda-genocide-of-1994>

A hatalomátvétel után folytatódott az etnikai alapú erőszak és megkülönböztetés. A tuzsikat kizárták minden meghatározó közhivatal betöltéséből, és az oktatásban is kvótákat vezettek be. Megkezdődött egy olyan ideológia kialakítása és terjesztése, amely szerint a tuzsiki idegenek, ezáltal alacsonyabb rendűek Ruandában.⁵⁸ Megjegyzendő, hogy az ilyen ideológiák gyártása jellemző volt a gyarmatosítókra is annak érdekében, hogy megosszák a helyi lakosságot és ezáltal megszilárdítsák hatalmukat.

1990-ben az országból elmenekülő kényszerülő tuzsiki megalapították a Rwanda Patriotic Front⁵⁹ (Ruandai Hazafias Front, RPF) nevű pártot. Ez az erő Uganda felől tört be Ruandába, és megkezdődött az egészen 1993-ig tartó polgárháború.

1994. április 6. – július 15. A 100 napos népiirtás

1993 augusztusában a hutu kormány és az RPF aláírt egy megállapodást, amelyben a felek vállalták, hogy egy új egységkormányt hoznak létre, amelynek az RPF is része lesz. Ez a lépés felbőszítette a hutu szélsőségeket. Még az augusztusi megállapodás megkötése előtt, amikor már ennek voltak érezhető előjelei, júniusban kezdte meg működését a Radio-Television Libre des Mille Collines (RTLNC). A rádióállomás a radikális ideológiát valló hutuk irányítása alatt állt, és nyíltan uszított a tuzsiki ellen.⁶⁰ A rádió üzemeltetői a népiirtás ideje alatt folyamatosan sugározták azoknak a pozícióknak a koordinátáit, ahol a tuzsiki vélhetően bujkáltak. A rádióadások mellett folyamatosan jelentek meg a különböző ideológiai töltetű újságcikkek és röplapok is, azonban a lakosságot a legszélesebb körben az újonnan alakult rádióadóval tudták elérni.

A genocídium katalizátora 1994. április 6-án az volt, hogy lelőttek egy repülőgépet, amelyen Juvénal Habyarimana ruandai, illetve Cyprien Ntaryamira burundi elnök utazott. Ez megfelelő indok volt a hutu radikálisoknak, hogy kezdetét vegye a 100 napos tömegmészárlás és humanitárius katasztrófa. A mészárlásokban több mint 800 ezer, többségében tuzsiki, valamint nagyon sok, mérsékelt nézeteket valló, a kegyetlenkedésekben részt venni nem hajlandó hutu vesztette életét. Több mint 2 millió ember volt kénytelen elmenekülni az országból.⁶¹ A szélsőségesek nem válogattak az eszközökben, leggyakrabban bozótvágókkal végeztek áldozataikkal. Sajátos fegyverként kell megemlítenünk a nemi erőszakot is.⁶² Nem pusztán arról van szó, hogy az ideiglenes hutu kormány eltúrte katonái rémtetteit, hanem arról, hogy utasította őket erre.⁶³ Ennek kettős szerepe volt, ahogyan ezt majd a délszláv válság idején újra láthatjuk. Egyfelől a HIV-vírus szándékos terjesztése, másfelől az, hogy az erőszak következtében teherbe esett nők az ő gyermekeiket szülik meg, és így hozzanak létre egy etnikailag homogén társadalmat. Ez volt az első alkalom a történelem folyamán, amikor a HIV-vírust fegyverként használták. Paul Kagame ruandai

⁵⁸ COLLEGE OF LIBERAL ARTS [é. n.].

⁵⁹ *The Rwandan Patriotic Front*. [é. n.].

⁶⁰ Lásd: www.rwandanstories.org/genocide/hate_radio.html

⁶¹ *Rwanda genocide of 1994*. [é. n.].

⁶² LATOR 2016: 25–43.

⁶³ BOUET 2021.

elnök, az RPF akkori parancsnoka, kijelentette: „A népirtás idején AIDS-betegek százait engedték ki a kórházakból, akik a háború nők ellen használt eszközeivé váltak.”⁶⁴

Konzekvenciák

Ha sorra vesszük és alaposan megvizsgáljuk a genocídiumhoz vezető utat, akkor tökéletesen kirajzolódnak azok az elemek, amelyeket ebben a munkámban igyekeztem bemutatni.

Az 1994-ben kibontakozó konfliktus történelmi aspektusa és véleményem szerint egyik alappillére a területen élő két meghatározó törzs ellentéte. Láthatjuk, hogy a Tajfel által alkotott szociálpszichológiai modell helyesnek bizonyul. A két csoport szembenállása, noha egymáshoz való viszonyuk többnyire kiegyensúlyozottnak mondható, mindig is fennállt. A gyarmatosítás évtizedei felerősítették ezt a szembenállást, és a borzalmak bekövetkezéséhez nem volt szükség más katalizátorra, mint egy olyan karizmatikus személyre, mint Félicien Kabuga.⁶⁵ Az ő hathatós részvétele nélkül teljesen biztos, hogy nem ilyen mértékben valósult volna meg a népirtás. Tárustulajdonosa volt a RTLMC-nek, valamint a különböző kereskedelmi vállalatain keresztül ő volt az, aki a gyilkosságokban részt vevő radikálisok rendelkezésére bocsátotta a bozótvágókat, egyszóval ideológiai és anyagi segítséget nyújtott a mészárlásokban. Ezen a ponton tetten érhető a technika szerepe a radikalizálódási folyamatokban. Igaz, Ruandában nem az általam korábban említett internetes portálokat és egyéb, korunkban használt műszaki vívmányokat fedezhetjük fel, hanem a helyi társadalmak fejlettségének megfelelő, ahhoz igazodó eszközöket. Láthatjuk, hogy a radikális hutu vezetők először szórólapokkal igyekeztek felkorbácsolni az indulatokat, de igazi áttörést véleményem szerint a rádióadó indítása hozott. Ez egy olyan széles körben elérhető platform volt, amely tökéletesen beváltotta a hozzá fűzött reményeket.

Véleményem szerint ha sorra vesszük a Ruandában lezajlott történéseket, tökéletesen látszanak azok a mozzanatok, amelyek a radikalizálódási folyamatok kiváltói, felerősítói és eredményei.

Összegzés

Dolgozatomban be szerettem volna mutatni azokat a pszichológiai, szociológiai, gazdasági és egyéb tényezőket, amelyek hozzájárulnak az egyén radikalizációjához. Neves pszichológusok és szociológusok által megalkotott modellek segítségével igyekeztem felvázolni, hogy melyek azok a tényezők, amelyeknek az együttállása megkönnyíti a szélsőségesek toborzó munkáját. A toborzás legfőbb eleme valamilyen ideológiai vagy vallási eszme, de a dolgok mélyére nézve pontosan kirajzolódik, hogy a szervezetek valódi célja a politikai vagy anyagi haszonszerzés. Ez főként annak köszönhető, hogy az iszlámban a vallás és a politika nem különül el élesen egymástól. Elég csupán arra a jelenségre gondolnunk, hogy számos közel-keleti ország törvénykezése tükrözi az iszlám vallás sajátos szokásjogát.

⁶⁴ BOUET 2021.

⁶⁵ Top Rwanda genocide suspect and financier Félicien Kabuga goes on trial 2022.

Amikor a radikalizálódási folyamatokat vizsgáljuk, akkor különbséget kell tennünk a migrációs háttérrel rendelkező, a nyugati országok valamelyikében élő személyek és a Közel-Keleten élő emberek között. Mindkét esetben mások a szélsőséges viselkedési formák kiváltó okai. Amíg a nyugati kontinensen élő muszlim közösség tagjainak esetében leginkább a társadalom szélére sodródás és az identitásválság, addig az afrikai és közel-keleti térségben a gyakori fegyveres konfliktusok és a mélyszegénység nyújtja a legjobb táptalajt a radikális szervezetek toborzóinak.

Ami a radikalizálási folyamatot illeti, elmondható, hogy az internethasználat globális elterjedésével a toborzók dolga lényegesen leegyszerűsödött. Természetesen ezen a felületen kívül is zajlik a tagok toborzása. Elég pusztán a radikális tanokat terjesztő imámokra vagy a börtönradikalizációra gondolnunk, de tény, hogy a világháló az a felület, ahol a legegyszerűbb módon, névtelenségbe burkolózva lehet a legnagyobb embertömeget elérni.

A terroriszervezetek finanszírozásának esetében is elmondható, hogy az internet lett az elsődleges színtér. A kriptovaluták megjelenése lehetővé teszi, hogy a támogatók anonimek maradhassanak, továbbá ez a fizetési forma az elsődleges a dark weben is, ahol minden eszköz beszerezhető egy esetleges merénylethez.

Az utolsó fejezetben a 100 napos ruandai népiirtáson keresztül szemléltettem, hogy a radikalizálódási folyamatok miként mennek végbe az egyéneknél, sőt egész népcsoportokban. A több hónapig tartó vérengzés rávilágított arra, hogy egy hosszú ideje húzódozó feszültség miként tud a felszínre törni, ha van egy karizmatikus vezető, aki rendelkezik a megfelelő anyagi forrásokkal.

Bízom benne, hogy kellően átfogó képet sikerült festenem arról, hogy a radikalizálódás mennyire aktuális, globális és komplex probléma, amely nem csupán a rendészetet érinti. Jól látható, hogy a jelenségnek gátat szabni egyedül úgy lehet, ha a különböző tudományágak képviselői hatékonyan együtt tudnak működni.

Felhasznált irodalom

- 1979–2021 *Modern Sunni-Shia Tensions* [é. n.]. Online: www.cfr.org/timeline/modern-sunni-shia-tensions
- AKBAR, Muhammad Jamal (2021): The Identity Crisis of Muslims in Non-Muslim Societies [A muszlimok identitásválsága a nem muszlim társadalmakban]. *Paradigm Shift*, 2021. január 9. Online: www.paradigmshift.com.pk/muslim-identity-crisis/
- ALDIS, Anne – HERD, Graeme P. (2007): *The Ideological War On Terror. Worldwide strategies for counter-terrorism*. London – New York: Routledge. Online: <https://doi.org/10.4324/9780203968420>
- BARATA (2020): The Hutu Uprising of November 1959. *Amateka*, 2020. szeptember 4. Online: <https://uk.amateka.net/the-hutu-uprising-of-november-1959/>
- BERTUS-BARCZA Péter (2004): Medreszék – az iszlám vallási fanatizmus melegágyai. *National Geographic*, 2004. március 4. Online: https://ng.24.hu/kultura/2004/03/04/medreszek_az_iszlam_vallasi_fanatizmus_melegagyai/
- BOUBET, Louise (2021): AIDS as a Weapon of War, the Trauma of the Rwandan Genocide. *Human Rights Pulse*, 2021. július 25. Online: www.humanrightspulse.com/master-contentblog/aids-as-a-weapon-of-war-the-trauma-of-the-rwandan-genocide

- COLLEGE OF LIBERAL ARTS [é. n.]: *Rwanda*. Online: <https://cla.umn.edu/chgs/holocaust-genocide-education/resource-guides/rwanda>
- CRANE, John – HANNIBAL, Jette [é. n.]: *Key study: Tajfel (1970) Minimal group paradigm*. Online: http://mrsteen2016.weebly.com/uploads/2/3/6/1/23616912/tajfel__1970_.pdf
- Dealing with radicalisation in a prison and probation context RAN P&P – practitioners working paper* [é. n.]. Online: https://home-affairs.ec.europa.eu/system/files_en?file=2016-12/ran_p_and_p_practitioners_working_paper_en.pdf
- DESHMUKH, Anshool (2022): Mapped: The World's Major Religions. *Visual Capitalist*, 2022. február 11. Online: www.visualcapitalist.com/mapped-major-religions-of-the-world/
- EU eyes body to train imams against 'ideology of hatred'. *Euractiv.com*, 2020. november 10. Online: www.euractiv.com/section/justice-home-affairs/news/eu-eyes-body-to-train-imams-against-ideology-of-hatred/
- FARKAS Johanna (2016): A magányos merénylők radikalizálódása. *Acta Humana*, 4(5), 17–31.
- FARROW, Alexander (2016): Drone Warfare as a Military Instrument of Counterterrorism Strategy. *Air & Space Power Journal*, 28(4), 4–12. Online: www.airuniversity.af.edu/Portals/10/ASPJ_Spanish/Journals/Volume-28_Issue-4/2016_4_02_farrow_s_eng.pdf
- FORD, Peter (2001). Europe cringes at Bush 'crusade' against terrorists. *The Christian Science Monitor*, 2001. szeptember 19. Online: www.csmonitor.com/2001/0919/p12s2-woeu.html
- HISTORY.COM EDITORS (2009): Rwandan Genocide. *History.com*, 2009. október 14. Online: www.history.com/topics/africa/rwandan-genocide#rwandan-ethnic-tensions
- HORVÁTH Dániel (2017): A kiberbiztonság kihívásai Európában és Magyarországon (Dark Net: az érem két oldala). *Rendvédelem*, 6(1), 70–84.
- LÉVAI Imre (2008): A globalizáció értelmezésének módszertani és elméleti kérdései. *Magyar Tudomány*, 169(7), 823–832.
- JÓZSEF István (2011): *A pszichoszociális fejlődés-elmélet*. Kaposvár. Online: http://janus.ttk.pte.hu/tamop/kaposvari_anyag/jozsef_istvan/a_pszichoszocialis_fejldselmlet.html
- KIS-BENEDEK József (2016): *Dzsihadizmus, Terrorizmus, Radikalizmus*. Budapest: Zrínyi.
- KIS-JAKAB Dóra (2017): Vallás, radikalizálódás és identitás. Michael Walzer és John Rawls. *ELPIS*, 10(1), 73–82. Online: <https://doi.org/10.54310/Elpis.2017.1.6>
- LATOR Anna (2016): „Mások szeme láttára erőszakoltak meg minket nap mint nap”. Tömeges nemi erőszak Ruandában a népiirtás alatt. *Afrika Tanulmányok*, 10(3), 25–43.
- Mi a dark web? *Schönherz Bázis*, 2018. május 24. Online: <https://szakembereknek.schonherzbazis.hu/cikkek/mi-a-dark-web>
- MINORITY RIGHTS [é. n.]: *Rwanda*. Online: <https://minorityrights.org/country/rwanda/>
- MOGHADDAM, Fathali M. (2005): The Staircase to Terrorism. A Psychological Exploration. *American Psychologist*, 60(2), 161–169. Online: <https://doi.org/10.1037/0003-066X.60.2.161>
- NAGY Terézia (2017): A szélsőséges iszlamizmus térnyerése és a sebezhetőség hálózati szempontból. Kibertér bűnügyi és nemzetbiztonsági kihívásai. *Rendvédelem*, 6(1), 121–144.
- NÓGRÁDI György – PÁKOZDI Nóra (2016): A családi háttér szerepe a radikalizálódás folyamatában. *Honvédségi Szemle*, 144(4), 25–39. Online: <https://honvedelem.hu/images/media/5f58c1fbe17e4933172372.pdf>

- SANDFORD, Daniel (2022): Prison terrorism: Warnings over failure to stop radicalisation. *BBC*, 2022. április 27. Online: www.bbc.com/news/uk-61234614
- SELDIN, Jeff (2021): Islamic State Group Smuggling Boys to Desert Training Camps. *VOA News*, 2021. augusztus 3. Online: www.voanews.com/a/middle-east_islamic-state-group-smuggling-boys-desert-training-camps/6209124.html
- SERDÜLT Sára (2020): *A csoportközi viszonyok rendszerszintű megközelítése*. PhD-értekezés. Pécsi Tudományegyetem Bölcsészettudományi Kar. Online: <https://pea.lib.pte.hu/handle/pea/23550>
- SHTUNI, Adrian (2019): Western Balkans Foreign Fighters and Homegrown Jihadis: Trends and Implications. *CTC Sentinel*, 12(7), 18–24. Online: <https://ctc westpoint.edu/western-balkans-foreign-fighters-homegrown-jihadis-trends-implications/>
- SIPOS Xénia Zsuzsanna (2021): A gazdasági marginalizáció és a szélsőséges ideológiák iránti fogékonyság közötti kapcsolat, *Külügyi Szemle*, 20(7), 199–229. Online: https://doi.org/10.47707/Kulugyi_Szemle.2021.3.7
- SOMOSKÖVI Áron (2014): *A radikalizáció megelőzése és egy EU projekt: CoPPRa*. Online: http://epa.oszk.hu/02900/02932/00006/pdf/EPA02932_terror_elharitas_2014_2_03.pdf
- TAHIR, Ahmad (1991). *The Relationship between Religion & Politics in Islam*. Online: www.alislam.org/library/books/Religion-Politics-in-Islam.pdf
- The president quotes on islam*. Online: <https://georgewbush-whitehouse.archives.gov/infocus/ramadan/islam.html>
- The Rwandan Patriotic Front*. Online: www.hrw.org/reports/1999/rwanda/Geno15-8-03.htm
- Top Rwanda genocide suspect and financier Félicien Kabuga goes on trial. *France24*, 2022. szeptember 29. Online: www.france24.com/en/africa/20220929-top-rwanda-genocide-suspect-and-financier-felicien-kabuga-goes-on-trial
- UNICEF (2021): *Children recruited by armed forces or armed groups*. Online: www.unicef.org/protection/children-recruited-by-armed-forces
- WAGEMAKERS, Joas (2016): *Salafism*. Online: <https://doi.org/10.1093/acrefore/9780199340378.013.255>

Solti István¹

Szobalehallgatás és titkos kutatás az állambiztonsági szervek időszakában – Esettanulmány titkos operatív akciók végrehajtásáról és eredményeiről

*Room Interception and Secret Perquisition
during the State Security – Case Studies on the Implementation
and Results of Secret Operation*

Az esettanulmány egy osztrák üzletemberrel szemben folytatott bizalmas nyomozás néhány intézkedését dolgozza fel. A magyar állambiztonsági szerv kémkedéssel gyanúsította az osztrák férfit, ezért a kémelhárítás feldolgozás alatt tartotta, amihez felhasználta a rendelkezésre álló titkos erőket és eszközöket, a technikai információszerzés módszereitől kezdve egészen a humán hírszerzés eszközrendszeréig. Az intézkedéseik között lehallgatták a férfi szállodai szobáit és telefonbeszélgetéseit, figyelték mozgását az országban, ügynököket alkalmaztak, valamint megfigyelték azokat a személyeket is, akik szorosabb kapcsolatba kerültek az osztrák üzletemberrel. Így orvos barátjának lakásába lehallgató berendezést telepítettek, egy másik ismerősét pedig a nyaralása alatt figyelték meg.

A szerző az esettanulmányban azt mutatja be, hogy az egyes állambiztonsági szervek milyen metódusok és eljárások mentén alkalmazták a titkos információgyűjtés egyes eszközeit. Megvizsgálja azt is, hogy az egyes intézkedések révén milyen információk jutottak a kémelhárítás birtokába.

Kulcsszavak: hírszerzés, kémkedés, elhárítás, titkos információgyűjtés, megfigyelés, lehallgatás

¹ Tanársegéd, Nemzeti Közszolgálati Egyetem, e-mail: solti.istvan@uni-nke.hu

The case study deals with some measures of a confidential investigation against an Austrian businessman. The Hungarian state security service suspected the Austrian man of espionage, so the counterintelligence service kept him under investigation. Counter-espionage used the available secret forces and tools, from the methods of obtaining technical information to the tool system of human intelligence. Their measures included wiretapping the man's hotel rooms and telephone conversations, monitoring his movements in the country, employing agents, as well as observing the persons who came into closer contact with the Austrian businessman. Thus, covert listening devices were installed in his doctor friend's apartment, and another acquaintance was monitored during his vacation.

In the case study, the author presents the methods and procedures used by the state security service to collect certain secret information. It also examines what information was obtained by the counterintelligence department through each of the measures.

Keywords: *intelligence gathering, espionage, counterintelligence, secret information gathering, surveillance, eavesdropping*

Bevezető

Jelen esettanulmány a magyar állambiztonsági szolgálat, a III. Főcsoportfőnökség kémelhárító területének a múlt század hetvenes éveiben végrehajtott operatív akcióiból villant fel epizódokat. A bemutatott operációk egy, a „Publicista” fn. célszemély ügyében zajlottak le, különféle operatív célok elérése érdekében.²

Ebben az időszakban a Belügyminisztérium III/II. Csoportfőnöksége látta el a kémelhárítás feladatait. „Publicista” esetében a Veszprém megyei Rendőr-főkapitányság III/II. osztálya járt el ügygazdaként, míg az ügy központi szakmai felügyeletét a Csoportfőnökség III/II/2-a alosztálya látta el. Amennyiben az általános szűrő-kutató munka keretében valakivel szemben felmerült a kémkedés távoli gyanúja, akkor az illetőt előzetes ellenőrzés alá vonta a kémelhárítás. Az előzetes ellenőrzés feladata a kémgyanú megerősítése vagy éppen kizárása volt. Amennyiben a kémgyanú megerősítést nyert, akkor a kémelhárítás elrendelte a bizalmas nyomozást a célszeméllyel szemben, ennek rendeltetése volt a bűncselekményre utaló magatartás bizonyítására vagy cáfolatára alkalmas adatoknak a megszerzése.³

A kémelhárító állambiztonsági szerv a bizalmas nyomozásban, a belügyminiszteri parancsokban meghatározott eljárási rendek mentén a titkos információgyűjtés akkor ismert erőit, eszközeit és módszereit széles körben használhatta fel, mind a humán, mind pedig a technikai információgyűjtés területeiről. Erők és eszközök terén felhasználható

² Az esettanulmány az Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltárában őrzött 13-Z-8892 „Publicista” ügydossziék dokumentumainak felhasználásával készült. ÁBTL – 3.1.5. – O – 17614.

³ Az állambiztonsági szervek előzetes ellenőrző és bizalmas nyomozó munkáját meghatározó 0010/1973. számú belügyminiszteri parancs, I. és II. fejezet. ÁBTL – 4.2 – 10 – 21/10/1973.

volt például a hivatalos és a társadalmi kapcsolat, a hálózat,⁴ a környezettanulmány, a „K” ellenőrzés,⁵ az operatív technikai eszközök és az operatív figyelés. A felhasználható operatív módszerek közé sorolták például a hálózati felderítést, a titkos kutatást és az operatív tiszt személyes adatgyűjtését.⁶

A bizalmas nyomozás fő eszközének a hálózatot tekintették, de ezzel párhuzamosan a titkos operatív technikai eszközök – korabeli elnevezését használva: az operatív rendszabályok – jelentősége is megnövekedett. Az állambiztonsági szolgálatok rendszabálynak minősítették azokat a technikai eszközöket, amelyek folyamatosan vagy időszakosan biztosították a konspirált lehallgatást, a fényképezést és a vizuális ellenőrzést. Három rendszabályt különböztettek meg ebben az időszakban: a 3/a (telefonlehallgatás), a 3/e (szobalehallgatás) és a 3/r (rejtett fotó, optika, tv) rendszabályokat.⁷

A 3/a rendszabály alkalmazását nem kiemelt célszemélyek esetében a III/II. Csoportfőnökség osztályvezetői és a megyei rendőr-főkapitányságok állambiztonsági helyettesei engedélyezték, míg a 3/e és 3/r rendszabályoknál már csoportfőnöki és főkapitányi szintű engedélyre volt szükség. Az engedélyezett 3/a rendszabály bevezetését és működtetését szolgálati jegy alapján a III/4. osztály önállóan végezte, viszont a másik két rendszabály esetében komoly előkészítő lépésekre volt szükség. Elsőként műszaki felderítést hajtott végre a két rendszabály bevezetésére felállított III/V-1 osztály. A felderítéshez a kezdeményező operatív szerv biztosította az operatív feltételeket. A műszaki felderítés alapján egy műszaki vélemény készült, amelyben az operatív technikai szerv rögzítette a rendszabály bevezetésének lehetőségeit, módszerét (vezetékes, rádiós), időszükségletét és az egyéb biztosításhoz szükséges operatív feltételeket. A rendszabály alkalmazását kérő szerv a műszaki vélemény figyelembevételével a végrehajtás engedélyezésére javaslatot készített.⁸ A 3/e és 3/r rendszabályok beépítése és kiszerelese operatív akció keretében történt meg, amelynek előkészítése és lebonyolítása a rendszabályokat alkalmazni kívánó állambiztonsági szervek feladata volt, valamint a konspirációs szabályok szigorú betartását és az operatív eszközök technikai védelmét is kötelesek voltak ellátni, szorosan együttműködve az operatív technikai egységekkel.⁹

Operatív helyzet a „Publicista” fn. ügyben

A Veszprém megyei Rendőr-főkapitányság III/II. osztálya kémtevékenység alapos gyanúja miatt indított bizalmas nyomozást egy osztrák férfi ellen „Publicista” fedőnéven az 1976-os év utolsó hónapjaiban. A bizalmas nyomozás elrendelésekor az elhárítást végző szakmai

⁴ A hálózat az állambiztonsági szervek titkos segítőtársainak összességét jelentette. Tagjai az állambiztonsági szervek vezetésével és irányításával szervezetszerű titkos együttműködés keretében vettek részt az állam védelméhez szükséges információk megszerzésében és titkos operatív intézkedések végrehajtásában. Az állambiztonsági szervek hálózati munkájának alapelveit meghatározó 005/1972. számú belügyminiszteri parancs 4. pont, ÁBTL – 4.2 – 10 – 21/5/1972.

⁵ A „K” ellenőrzés a postai forgalom operatív ellenőrzését jelentette.
⁶ 10/1973. 16. pont.

⁷ A titkos operatív technikai rendszabályok alkalmazásáról szóló 0017/1971. számú belügyminiszteri parancs, ÁBTL – 4.2 – 10 – 21/17/1971.

⁸ ÁBTL – 4.2 – 10 – 21/17/1971. 10. pont.

⁹ ÁBTL – 4.2 – 10 – 21/17/1971. 27. pont.

terület operatív tervet készített, amelyben meghatározta az elérni kívánt célokat és a célok eléréséhez felhasználni tervezett operatív erőket és eszközöket. Célként határozták meg a célszemély ellenséges tevékenységének bizonyítására vagy kizárására szolgáló operatív és jogi erejű bizonyítékok beszerzését, a „Publicista” mögött álló ellenséges hírszerző szerv beazonosítását és hírigényének megállapítását, mindezzel párhuzamosan pedig fel kívánták deríteni „Publicista” magyarországi és külföldi kapcsolati körét további kompromittálódott személyek kiszűrése érdekében.

A célkitűzések eléréséhez valamennyi, az állambiztonság rendelkezésére álló operatív erő, eszköz és módszer bevetését tervbe vették. Így többek között számításba vették a szobalehallgatás és telefonlehallgatás rendszabályok alkalmazását, titkos kutatás végrehajtását a „Publicista” által használt szállodai szobákban, valamint kapcsolati körének felméréséhez külső figyelés és „K” ellenőrzés operatív módszerek elrendelését.

Mint a titkos felderítés első szakaszában kiderült, „Publicista” magyarországi látogatásai alkalmával rendszeresen megfordult Hévízen. Kezdetben magyarországi látogatásait azzal indokolta, hogy egy korábbi balesetből fennmaradt egészségügyi probléma miatt van szüksége orvosi kezelésre, amire a Keszthely melletti üdülővárosban talált megfelelő körülményeket. Hévízi tartózkodása alatt ismerkedett össze egy németül jól beszélő férfival, aki a Német Demokratikus Köztársaságban végzett számítógépes üzemmnök volt, míg az orvosi kezelése során kapcsolatot alakított ki és tartott fenn a városban több orvossal.

Így került az állambiztonsági szolgálat látókörébe az üzemmnök, akit később „Kálmán” fedőnéven tartottak ellenőrzés alatt, valamint a hévízi kórház egyik főorvosa, akivel „Publicista” kapcsolata túlmutatott egy szokványos orvos-beteg viszonyon. Az előzetes adatok alapján a főorvos „Publicista” egyik kezelőorvosa volt, viszont a két férfi mélyebb baráti kapcsolatot ápolt egymással, „Publicista” rendszeresen felkereste a főorvost hévízi tartózkodásai során egyéb személyes ügyeiben is. Az elhárítás azt feltételezte a hálózati személyeitől és a telefonlehallgatások útján beszerzett információk alapján, hogy a főorvos és páciense közötti kapcsolat bűnös jelleget vett fel. A megszerzett ismeretek azonban már nem voltak elegendők egy bűnös kapcsolat igazolására, ezért az elhárítást végző illetékes osztály munkatársai 1977 nyarán újabb operatív információgyűjtő módszer bevezetése mellett döntöttek. A két férfi közötti kapcsolat megismerésére szükségesnek ítélték a szobalehallgató rendszabály bevezetését a főorvos munkahelyi irodájába és keszthelyi lakásába, ezért megvizsgálták a két célhelyiség lehallgatásának lehetőségét.

A III/II. Csoportfőnökség illetékes osztálya 3/e rendszabályt alkalmaz a célszemély kezelőorvosának lakásában

A technikai lehetőségek számbavételekor a 3/e „labda” rádiófrekvenciás szobalehallgató rendszer alkalmazása került szóba. A „labda” rendszabályt azonban csak abban az esetben lehetett telepíteni, ha az adóberendezés vételi körzetén belül a vételi berendezéseket is le lehetett helyezni, ezért első lépésként a III/II. Csoportfőnökség Veszprém megyei osztályának munkatársa a 3/e rendszabály vételi helyének keresett alkalmas helyszíneket.

A főorvos lakásának feltérképezésekor a vételi helynek egy minden szempontból ideálisnak tűnő megoldást sikerült felkutatni. A célhely közelében lakott egy tartalékos

rendőr főhadnagy, aki 1962-ben szerelt le a testülettől. Leszerelés után a keszthelyi tanácsnál, majd egy szállodai fenntartó vállalatnál dolgozott a karbantartók csoportvezetőjeként. A leszerelt rendőr a körülményei alapján megbízhatónak látszott, valamint az is mellette szólt, hogy a lakása kb. 80 méterre volt a céllakástól, és közöttük olyan tereptárgy sem volt, amely zavarhatta volna a vételt. A volt rendőr hajlandónak mutatkozott akár az egész lakását a szükséges időpontokban az állambiztonság rendelkezésére bocsátani. A lakásban napközben senki sem tartózkodott, az egész család dolgozott, illetve egy üres szobával is rendelkezett, ahol az esti órákban is megoldható volt a vétel.

A hévízi kórházban lévő orvosi irodára is adódott megoldás, habár korántsem olyan ideális, mint a főorvos lakása esetében. A kórháztól kb. 150–200 méterre egy régi villában munkásszállás üzemelt. Az egység igazgatója az elhárítás részére felajánlott egy szobát, ahol a vételi hely kialakítható volt, viszont a végleges telepítés előtt egy vételi próba lebonyolítására is szükség volt a két helyszín nagy távolsága miatt.

Végül az állambiztonság a főorvos munkahelyi irodájának a lehallgatásától eltekintett, és csak a lakás betechnikázása mellett döntött. A hévízi orvos lakásának lehallgató rendszabályokkal való telepítéséhez operatív műveletek végrehajtására volt szükség, mivel a rendszabály telepítéséhez észrevétlenül kellett bejutni a célhelyre. A célhelyiség egy többlakásos házban volt, ezért oda egy lépcsőházon és a bejárati ajtón keresztül vezetett az út, a bejutáshoz a bezárt ajtókat operatív módon kellett nyitni. Mivel egy ajtót a legegyszerűbben saját kulcsával lehet nyitni, az állambiztonsági szolgálat megkísérelte a főorvos lakásának bejárati ajtókulcsait konspiratív úton megszerezni 1977 novemberében, amihez titkos kulcsmintavételi akciót hajtottak végre.

Az akciót a főorvos munkahelyi felettesének, a kórház igazgatójának bevonásával szervezték meg, aki beosztásánál fogva az állambiztonsági szolgálat hivatalos kapcsolata volt. Kihasnálva azt a helyzetet, hogy az igazgató rendelőjét éppen festették, az igazgató – az elhárítás kívánságára – megkérte a főorvost, hogy az egyik betegét vizsgálja meg a saját rendelőjében. A beteg az állambiztonsági szolgálat munkatársa volt, akit az igazgató személyesen vitt le magával a főorvos rendelőjébe és a vizsgálatnál végig jelen volt. A vizsgálat után a főorvos és az igazgató együtt állították fel a diagnózist, aminek során arra jutottak, hogy a beteg esetében EKG-vizsgálatra is szükség van. Az igazgató megkérte a főorvost, hogy a neki fontos beteget személyesen kísérelje el a másik épületben lévő műszeres vizsgálatra. Amíg a főorvos távol volt, addig az igazgató beengedte az elhárítás két munkatársát a főorvos rendelőjébe, akik kivették az irodai szekrényből a főorvos autóstáskáját, és a benne lévő kulcsokról mintákat vettek. A kulcsmintákról a III. Főcsoportfőnökség kulcstechnikai szakterülete 3 db ajtókulcs és 1 db gépkocsikulcs másolatát készítette el. A kész lakáskulcsokat később lepróbták, megfelelően működtek és nyitották a lakást.

A rendszabály orvos lakásába való bevezetésének következő állomása az 1978. január 30-án végrehajtott műszaki szemrevételezés volt. Az elhárító szolgálat a műszaki felderítéshez „Földi Zoltán” fedőnevű tmb. segítségét vette igénybe, miután tudomásukra jutott, hogy a főorvos szeretné lakásának antennarendszerét megjavíttatni. Az elhárítás összeismertette a főorvost a tévé- és antennaszerezőként dolgozó „Földivel”, aki meg is kérte a szakembert, hogy javítsa meg a lakásában található televíziókészüléket és a lakása antennarendszerét. Az operáció jól sikerült, hiszen a főorvos olyannyira megbízott a szerelőben, hogy számára napközben biztosította a szerelés lehetőségét, amikor a lakásban nem tartózkodott senki. A lakása kulcsát is a szerelő rendelkezésére bocsátotta. A javítás

első időpontját a szerelő akkorra egyeztette le a főorvossal az állambiztonsági szolgálat utasítására, amikor a család tagjai nagy valószínűséggel nem tartózkodtak otthon.

„Földi” a megbeszélt időpontban felment a lakásba megjavítani a készülékeket, de először megbizonyosodott arról, hogy senki sem tartózkodik otthon. Miután erről meggyőződött, a tévészereelő beengedte a lakásba a műszaki szemrevételezést végző operatív tisztet, a szemrevételezés ideje alatt pedig segédkezett a biztosításban. A lakás közvetlen közelében az utcán tartózkodott az elhárítás egyik munkatársa, akinek az volt a feladata, hogy a lakásba esetleg visszatérő családtagokat feltartóztassa. Az ő mozgását tartotta szemmel az ablakon keresztül „Földi”, aki probléma esetén jelzést adott volna a lakásban tartózkodó operatív tisztnek. A felderítést végző tiszt „Földit” a lakásban mint ismerőst kereste fel, mint aki tévéjavítás lehetőségéről érdeklődik nála. Ezért a ház többi lakója előtt nem is titkolták a vendég érkezését, a lakásból való távozáskor a szerelő ki is kísérté a lépcsőházba „ismerőst”, majd visszatért folytatni a napi munkáját.

A műszaki felderítést végző operatív tiszt jelentést készített a felmérésről. Megállapította, hogy a célszemély lakása három szobából állt, ahol a dolgozószoba Firenze típusú szekrénysorral, íróasztallal és ülogarnitúrával volt berendezve. A Firenze garnitúra elemeire bontva volt elhelyezve, ennek az egyik különálló részét találta alkalmasnak a lehallgató készülék elrejtésére. A különálló darab alul egy szélesebb rakodóteret tartalmazott teletalpú kivitelben, rajta egy polcos rész volt, legfelül pedig egy ajtóval ellátott rakodó. A rendszabály vételét távhangolt vevőberendezéssel tervezték megoldani, a figyelő- és a rögzítőberendezéseket pedig a városi rendőrkapitányság egyik irodájába lehetett elhelyezni. A vevőkészülék elhelyezését és az üzemeltetéshez szükséges átkötéseket az állambiztonsági szolgálat erre a feladatra tartott hálózati személyei hajtották végre. A telepítés tartamát a célhelyiségben a technikai személyzet harminc percre becsülte, amihez olyan behatolókra is szükség volt, akik a bútorok mozgásában segédkeznek.

Az operatív műveletet lebonyolító alosztály úgy ítélte meg, hogy a tmb. által végzett televízió- és antennaszereelési munkák nemcsak a szemrevételezéshez, hanem a rendszabály telepítéséhez is kiváló lehetőséget jelenthetnek. Ehhez csupán arra volt szükség, hogy „Földi” úgy alakítsa saját munkáját, hogy azt több nap alatt tudja befejezni. Ezért az állambiztonsági szolgálat úgy igazította el „Földit”, hogy a szerelési munkákat több napra húzza el, és a január 30-án megkezdett munkáját február 3-án fejezze be a helyszínen.

A III/II. Csoportfőnökség Veszprém megyei osztálya erre a kialakított operatív helyzetre tervezte meg és készítette elő az operatív akció végrehajtásához szükséges intézkedéseket. A tervek szerint a célhelyre való bejutást ismét „Földi” biztosította volna, így továbbra sem lett volna szükség a korábban konspiratív módon megszerzett kulcsok felhasználására és titkos behatolás végrehajtására. A kiszemelt napon elméletileg az orvos és felesége munkahelyükön, gyermekük pedig az iskolában tartózkodott volna napközben. Miután megkapja a lakáskulcsot, „Földi” egyedül ment volna fel a lakásba, hogy megállapíthassa, valóban mindenki távozott otthonról. Miután meggyőződik erről, lement volna a ház előtt álló kocsihoz, hogy a szerszámait felvigye a lakásba, aminek során a szolgálatnak is tudott volna jelezni, hogy megkezdhetik az akciót. Ezt követően 3 perc múlva a rendszabály telepítését végző két szakember is felment volna a lakásba, mintha csak az ott dolgozó ismerősüket keresnék fel, és becsöngették volna az ajtónál. Az ajtónyitás után, a látogatás szomszédok előtti legalizálása érdekében az érkezők előadták volna, hogy „Földi” műhelyében jártak, és ott adták meg a címet, hol dolgozik éppen, mire „Földi” beinvitálta

volna őket a lakásba. A bejutás után az operatív tisztek elkezdheték volna a lehallgató eszköz elrejtését a dolgozószobában, a munkálatok végeztével pedig „Földi” kikísérte volna őket a lépcsőházba, ahol elbúcsúznak egymástól. A tévészerező – a szemrevételezéshez hasonlóan – akkor is részt vett volna a biztosításban, ismét az utcán tartózkodó és a lakásnál esetleg megjelenő családtagok feltartóztatását végző állambiztonsági tiszt viselkedésének figyelemmel kísérése lett volna a dolga.

A gondosan kidolgozott terveket azonban az élet keresztülhúzta. Amikor a kijelölt napot megelőzően „Földi” felhívta a főorvost, hogy megbeszélje vele a következő napot, kiderült, hogy mégsem lenne egyedül a lakásban. Erre az alkalomra már az orvos családja nem engedte be „Földit” egyedül a lakásba, úgy intézték, hogy valamelyik családtag a javítás idején otthon tartózkodjon, és a kulcsot sem kapta meg a szerelő. Ezzel viszont az antennaszerező alatti telepítés lehetősége elúszott, hiszen „Földi” kénytelen volt a háziak jelenlétében végezni a szerelést, életszerűen már nem húzhatta a megígért munkálatok elvégzését.

Mivel a rendszabály beszereléséről az elhárító szolgálat a kútba esett tervek ellenére nem mondott le, új tervek és új módszerek kidolgozására volt szükség. Az új időpontot február 10-ben határozták meg, amikor a főorvos Budapestre utazott lányával, a felesége pedig délután szakszervezeti gyűlésre ment Keszthelyre. Viszont ez az elgondolás is meghiúsult, ugyanis a távhangolt vevő telepítését és a postai vonalak átkötését nem sikerült a megadott határidőre megoldani, mert az állambiztonsági szolgálat telefonközpontban dolgozó postai kapcsolata csak 12-én dolgozott egyedül a központban, ami miatt az átvitelhez szükséges műszaki munkálatokra ezt megelőzően nem volt lehetőség.

A szobalehallgató berendezések beszerelésének következő kiszemelt időpontja 1978. február 22. volt. Az akciót titkos behatolással, a korábban megszerzett és kipróbált lakáskulcsok felhasználásával tervezték meg. Ezen a napon a főorvos hévízi rendelőjében tartózkodott, tanár felesége az iskolában tanított, lányuk pedig tanórán ült. A férfit, a feleségét és a lányukat, miután elmentek hazulról, egy-egy operatív tiszt követte, akik megbizonyosodtak arról, hogy a lakástól biztonságos távolságra kerültek, majd szemmel tartották őket, biztosítva, hogy az akció ideje alatt nem térnek oda vissza. A beépítést végző operatív tisztek bejutását a házba ismét „Földi” biztosította, akinek a padláson azért még voltak antennaszerelési feladatai. A telepítést végző két technikai munkatárs felment a szerelőhöz a padlásra, mintha valamilyen ügyben keresnék. Eközben „Földi” segítette a tisztek bejutását a céllakásba, arra ügyelve, hogy a szomszédban lakóknak ez ne tűnhesen fel.

Az akció lebonyolítására kidolgozott újabb forgatókönyv megfelelőnek bizonyult. Viszont az akció zavartalan biztosítására jobbnak látták megelőzni, hogy az egyik otthon lévő szomszéd kíváncsiskodhasson az akció ideje alatt. Ehhez egy bűnügyi rendőr kollégát is bevontak a biztosításba, aki a szomszédot bűnügyi tárgyú beszélgetéssel foglalta le az akció ideje alatt. Végül a lakásba a technikai munkatársak 8 óra 55 perckor jutottak be, és a műszaki szemlén kiválasztott helyre telepítették a rádiófrekvenciás lehallgató berendezést, majd 10 perc elteltével távoztak. A telepítési munkálatok elvégzése után a lakásból való kijövetelt szintén „Földi” biztosította, az akcióban részt vevő személyek között rádióösszeköttetéssel oldották meg a mozgások koordinálását. A műveletet a főorvos feleségének és lányának a hazaérkezését követően fejezték be, miután megállapították, hogy a szobalehallgató rendszabály megfelelően működik, a vételi viszonyok kedvezőek,

és a lakásban elhangzott beszélgetésekben nem volt tapasztalható semmi jele annak, hogy a családtagok gyanakodnának arra, hogy a lakásukban illetéktelenek jártak.

A 3/e rendszabály a hévízi főorvos lakásában egy hónapot üzemelt, de nem tárt fel olyan adatot, amely az orvos bűnös vagy ellenséges tevékenységére utalt volna. Erre az időszakra esett „Publicista” egyik magyarországi utazása is, aki ezalatt sem telefonon nem kereste meg főorvos barátját, sem pedig a lakásán nem találkozott vele, így az engedélyezési idő lejártakor az elhárítás nem látta szükségességét, hogy a rendszabály működését meghosszabbítsák. A kiszerezés mellett döntöttek.

A kiszerezésre március 24-e délelőttjét szemelték ki. Ezen a napon a család valamennyi tagja ugyanúgy nem tartózkodott otthon, mint a beszerelés napján, más lakó megbízásából ugyan, de „Földi” is dolgozott a ház padlásán, ezért a biztosításhoz és a bejutáshoz is ugyanazt az eljárást alkalmazta a szolgálat.

Arra vonatkozó dokumentum nincs az ügydossziában, hogy a rendszabály kiszerezésére valóban a tervezett időben, vagy esetleg ismét csúsztatva, egy újabb időpontban került sor, viszont az biztos, hogy a lehallgató berendezés 1978. április 1-jén már nem üzemelt a főorvos lakásában. Ezen a napon ugyanis az ott továbbra is üzemelő 3/a rendszabály adatai szerint „Publicista” felhívta a főorvost telefonon, és addig erősködött, amíg a főorvos megengedte, hogy egy fél órára meglátogassa a lakásán. A „Publicista” néhány napos magyarországi látogatásáról készült összefoglaló jelentés szerint pedig az állambiztonsági szolgálat a létrejött találkozóra vonatkozó adatokkal már nem rendelkezett.

Operatív akció titkos kutatással és szobalehallgatással a célszemély egyik magyar kapcsolatának őszi üdülése során

Telefonlehallgatás anyagaiból derült ki az is, hogy „Publicista” az elhárítás számára ismeretlen tartalmú és tárgyú térképeket és terveket kért „Kálmán” fn. magyar kapcsolattól, aki egy budapesti székhelyű cégnél dolgozott üzemmérnöki munkakörben. A több oldalról beszerzett (operatív technika, hálózat, külső figyelés) egybehangzó információk szerint a „Publicista” és „Kálmán” közötti kapcsolat szintén bűnös tevékenységre utalt. Az információk szerint a két férfi rendszeresen érintkezett 1977 első felében, ekkor „Kálmán” gazdasági tartalmú írásos anyagokat adott át „Publicistának”, amit az osztrák férfi anyagilag honorált. Mivel arra utaló adat nem született, hogy „Kálmán” postai úton küldi el az adatokat, az állambiztonsági szolgálat azt feltételezte, hogy az anyagok átadása személyes találkozókon történik. A már meglévő adatok ellenőrzésére és a két férfi kapcsolata jellegének megállapítására adódott egy lehetőség, amely szintén a 3/a rendszabályból jutott tudomására az illetékes elhárító osztálynak. A két férfi 1977 nyarán megállapodott abban, hogy „Kálmán” magával viszi a „Publicista” által kért anyagokat a szeptemberi üdülésére, amelyet a Balaton déli partján fekvő Ganz MÁVAG üdülőben tervezett feleségével eltölteni 1977. szeptember 15. és 28. között.

Tekintettel arra, hogy a magyar kémelhárítás a dokumentumok tartalmát nem ismerte, valamint feltételezhető volt, hogy „Kálmán” személyes iratai és jegyzetei között a két férfi kapcsolattartására szolgáló esetleges postai összeköttetésre vonatkozó adatok is lehetnek, az állambiztonsági szolgálat „Kálmán” üdülői szobájának titkos kutatását

és lehallgatását irányozta elő. Célul határozták meg a két férfi között gyanított bűnös kapcsolat valódi jellegének és tartalmának a megállapítását, ezekre operatív jellegű bizonyítékok beszerzését, valamint „Kálmán” személyi tárgyainak átvizsgálását és az abban található kapcsolataira utaló nevek, telefonszámok és címek rögzítését.

A titkos kutatás végrehajtására a javaslat a célszemély üdülésének első napján, 1977. szeptember 15-én készült el, amelyet Bodrogi László¹⁰ csoportfőnök-helyettes 16-án engedélyezett. A javaslat szerint a „Kálmán” által lakott 4. emeleti szoba titkos kutatása a szomszédos szoba felől történt meg. A két szoba előszobáját egy lezárt ajtó kötötte össze, amelynek kulcsa az üdülőben lévő hivatalos kapcsolat révén a kémelhárítás rendelkezésére állt. Az üdülő igazgatója (mint a szolgálatok hivatalos kapcsolata) által kiállított beutalóval a szomszéd szoba bázis- és vételi helyként a kémelhárítás rendelkezésére állt. Az üdülő által biztosított bázishelyről a kutatást végrehajtó munkatársak közvetlenül átmehettek a célhelyiségbe anélkül, hogy mozgásuk az épület folyosójáról észlelhető lett volna. A kutatás napját „Publicista” beutazásának időpontjától tették függővé, és a két férfi személyes találkozása előtt tervezték végrehajtani. A kutatás időpontjának meghatározását az is lényegesen alakította, hogy meg kellett várniuk, amíg „Kálmán” és felesége elhagyja az üdülő területét, és biztosítható kb. 1 órányi időtartam az akció lebonyolítására. Erre végül a napi étkeztetés jelentett megoldást, ugyanis az üdülő területén nem volt étkezési lehetőség. Az üdülő egy közeli étteremben biztosított reggelit, ebédet és vacsorát a vendégeknek. A művelet leszervezésében és biztosításában a III/II. Csoportfőnökség síófoki alosztálya is részt vett, illetve az alosztály üdülőben dolgozó helyi kapcsolatát (a gondnokot) is bevonták, de csak a szükséges mértékig.

Az akció parancsnoki és szervezési feladatait a BM. III/II/2-a alosztály látta el. Ez az alosztály adta azt a két kutatást végző operatív tisztet, aki a behatolásban részt vett, illetve „Kálmánnak” és feleségének figyelését is két munkatársuk végezte. Mellettük a BM. III/V-1. osztály fotótechnikus operatív tisztje volt tagja a behatoló csoportnak, az összeköttetést Maros típusú rádió adó-vevő készülékkel biztosították az egyes egységek között.

Az állambiztonsági szolgálat titkos kutatást végző csoportja 1977. szeptember 17-én 12:05-kor hatolt be a célszobába. Az operatív tiszték átvizsgálták a szobában található ruhaneműket és „Kálmán” sporttáskáját, amelynek bal oldali zsebében találtak egy noteszt. A notesz betűsoránál a P betű be volt karikázva, viszont az oldalon név nem szerepelt csak „Publicista” osztrák telefonszáma. Ezenkívül találtak a noteszben egy négybe hajtott papírlapot, amelyen kézírással a magyar nyomdaipari vállalatok címjegyzéke volt olvasható. A kémelhárítás operatív értékű bizonyítékként kezelte a két dokumentumot, ezért fotó útján rögzítették azokat. Lefényképezték még „Kálmán” feleségének útlevelét is, mivel addig nem ismerték a nő személyi adatait, és fénykép sem állt rendelkezésükre. Az akció azonban nem járt további eredménnyel, mert „Kálmán” autóstáskája nem volt a szobában, azt távozáskor magával vitte. A behatolók a célszobát 12 óra 30 perckor hagyták el, dekonspirációra utaló információ nem keletkezett.

A titkos kutatásra tett javaslattal egy időben „Kálmán” szállodai szobájának a lehallgatására is elkészült a javaslat, ahol 3/e „labda” rendszabály telepítését vették tervbe.

¹⁰ Bodrogi László r. ezredes a III/II. Csoportfőnökség helyettes vezetője 1974 és 1984 között. Szakmai életrajzát lásd: www.abtl.hu/ords/archontologia/f?p=108:5::NO::P5_PRS_ID:950505

A lehallgató berendezések elhelyezéséhez szükséges szemrevételezést még „Kálmánék” megérkezése előtt, szeptember 14-én hajtották végre. A szemrevételezéskor feltérképezték a szoba bútorzatát és berendezését, majd meghatározták a telepítendő technikai berendezések telepítési helyét és módját, illetve a telepítést végrehajtó személyi állományt. A 3/e „labda” rendszabály elhelyezését a Somogy megyei Rendőr-főkapitányság III/V. csoportja szaktechnikusának már akkor kellett végrehajtania, amikor „Kálmán” és felesége az üdülőben tartózkodott, ezért a telepítést szintén operatív akció keretében bonyolították le, még mielőtt „Publicista” az országba megérkezett volna. A vételi helyet az operatív akcióknak is bázishelyül szolgáló szomszéd szobában állították fel, aminek figyelését a feldolgozást végző alosztálynak – az üdülőben beutalóval nyaraló – két munkatársa végezte.

A beszerelés ugyanazon a napon történt meg, mint a titkos kutatás, de már a vacsora ideje alatt. A telepítést végző csoport 1977. szeptember 17-én 17:45-kor hatolt be a célhelyre, és a technikai eszközt a szobában lévő rekamié alsó részébe szerelték be. Hangpróbát végeztek, majd 17:58-kor elhagyták a helyiséget.

A rendszabály kiszerelése szintén az előre tervezettek szerint történt, miután a házaspár nyaralása véget ért, és elhagyták az üdülő területét. Először az elhárítás munkatársai meggyőződtek arról, hogy a célszemély és felesége már nem tér vissza az üdülőbe, valamint arról, hogy a negyedik emeleten rajtuk kívül senki nem tartózkodik. A célszoba kulcsát ismét megkapták az üdülőben lévő kapcsolattól, majd két operatív tiszt 10:35-kor a bázis szobából az átjáró ajtón keresztül bement a célhelyre és kiszerelte a rendszabályt. A kiszerelés 3 percet vett igénybe. A célhely kiszerelése után a vevő egységet is elbontották, és még aznap délelőtt elhagyták az üdülő területét.

Az üdülőben lefolytatott operatív művelet nem hozta meg a várt eredményt, mert az előzetes információkkal ellentétben „Publicista” nemhogy nem kereste fel „Kálmánt” az üdülőben, de be sem utazott Magyarországra, illetve „Kálmán” és felesége sem beszélgettek az ügyet konkrétan érintő kérdésekről. Volt viszont az akciónak egy nem várt fejleménye, mivel a 3/e rendszabályon az üdülőben lebonyolított akció dekonspirációjára utaló hanganyag keletkezett. A dekonspiráció következményeinek kezelését pedig az sem segítette, hogy a vételi oldalon ülő operatív munkatársak ezeket a beszélgetéseket élőben nem észlelték, hanem csak utólag, a rögzített hanganyag leírásakor derültek ki a történetek.

Az üdülői operatív akció dekonspirációját kivizsgálják, majd beszerelik „Kálmánt”

Az üdülői szobában keletkezett hanganyagok alapján szeptember 20-án 10:05-kor „Kálmán” és egy másik férfi (később megállapított személyazonossága szerint az üdülő egyik portása) beszélgetett a szobában. A beszélgetést a portás kezdeményezte, aki elmondta „Kálmán-nak”, hogy megérkezésük előtt, 13-án, kedden, az üdülőben nyomozók jártak, és jövelele iránt érdeklődtek. Elmondta azt is, hogy őt és még valakit figyelnek, és „Kálmánról” azt hiszik, hogy kémkedik a keletnémeteknek. „Kálmán” először igyekezett bagatellizálni a dolgot, és a lehetséges megfigyelést annak tulajdonította, hogy kitelepedési kérelmet nyújtott be felesége szülőhelyére, az NDK-ba. Azonban a dekonspiráció „Kálmán” későbbi viselkedésére és „Publicistával” fennálló viszonyára is döntő befolyással volt.

A dekonspiráció okának feldolgozása során az állambiztonsági szolgálat arra az eredményre jutott, hogy saját munkatársai hibáztak. Amikor szeptember 13-án a siófoki kirendeltség operatív tisztjei az akció előkészítése céljából felkeresték az üdülőben a kapcsolatukat, a kapcsolattal a gondnoki irodában beszélgettek. Viszont annak ideje alatt az iroda ajtaja nem volt végig kilincsre zárva, így a beszélgetés kihallatszott onnan. A gondnoki iroda ajtaja a portára nyílt, ahol a portás felesége volt szolgálatban, aki így hallhatta a beszélgetést, majd továbbadta férjének. Valószínűleg nem hallhatta a teljes beszélgetést, mert az elhárítás üdülön belüli jelenlétéről és a rendszabály alkalmazásáról nem volt a portásnak tudomása, hiszen ilyen információt a portás nem adott át „Kálmán-nak”, illetve akkor az értesüléseit sem a lehallgatott szobában osztotta volna meg vele.

„Kálmánt” az üdülés további részében is foglalkoztatta a téma. A hallottakat megbeszélte feleségével, és kereste maga körül a figyelmet. Emellett az elhárítás hálózati forrásból úgy értesült, hogy „Kálmán” hazautazása után sem tért napirendre a kérdés fölé. Beszélt róla egyik otthoni ismerősének (aki az állambiztonsági szolgálat operatív kapcsolata volt), és nagy valószínűség szerint beszámolt „Publicistának” is a történetekről. Ez pedig már azt valószínűsítette, hogy ha „Publicista” „Kálmán” megfigyelését összevetette a korábban általa felfedezett külső figyeléssel, akkor az ő ellenőrzésének a ténye is egyre bizonyosabbá válhatott számára. „Kálmán” ráadásul, nemcsak egyik ismerősének, hanem családjának is elmondta az esetet, akik előtt egyébként „Publicistával” való kapcsolata nem volt ismeretlen, illetve egy baráti társaságában is felhozta megfigyelésének témáját október folyamán. Mivel „Kálmán” családi és baráti körében is rendelkezett az állambiztonsági szolgálat hálózati kapcsolattal, ezektől a forrásoktól volt tudható, hogy „Kálmánban” az is felmerült, hogy a rendőrség érdeklődésének oka esetleg „Publicistával” való kapcsolata lehetett, ezért inkább a kapcsolat lazítására, majd megszakítására törekedett. Mindez pedig az állambiztonsági szolgálatot arra sarkallta, hogy elvégezze a „Kálmánnal” kapcsolatos összes körülmény gyors megvizsgálását, és mérlegelje az operatív felhasználhatóság kérdését.

Az akció dekonspirációja végül nem vezetett a titkos felderítés dekonspirációjához, habár arra vonatkozóan az ügygazda a feldolgozás későbbi időszakában már nem tért ki, hogy „Kálmán” végül tájékoztatta-e „Publicistát” a balatoni eseményekről. A kivizsgálás eredményeként az állambiztonsági szolgálat arra jutott, hogy inkább saját oldalára állítja „Kálmánt”. Ehhez a tél folyamán elvégezte „Kálmán” tanulmányozását, majd hazafias alapon beszervezte a férfit titkos megbízotti hálózati pozícióba 1978. március 24-én, „Publicista” további megfigyelésére.

A beszervezését követően „Kálmán” munkába állt, és először részletesen beszámolt „Publicistával” való megismerkedéséről, a személyéről megszerzett tapasztalatairól, az osztrák férfi irányában megfogalmazott kéréseiről és kapcsolatuk jellegéről. Ezáltal az állambiztonsági szolgálat ugyan új információkhoz nem jutott, de magyarázatot kaptak számos olyan kérdésre és eseményre, amelyről addig elsősorban telefonlehallgatás útján volt már tudomásuk, vagy egyéb részadatokból következtetni tudtak rájuk. Ezt követően az ügyből „Kálmán” tevékenyen vette ki részét. Először további felhasználhatósága érdekében a két férfi között meglazult kapcsolat újbóli felélesztésére volt szükség, ezért „Kálmán” egy közös osztrák ismerősükön, Renátán keresztül üzent „Publicistának”, aki május közepén telefonon jelentkezett, és személyes találkozót is kért. A kapcsolat újbóli megalapozására és „Publicista” beugrasztására az elhárító szolgálat készítette fel „Kálmánt”, amihez egy kombináció alkalmazásával tettek kísérletet. „Kálmánnak” a találkozásokkor

egy előre kidolgozott legendával kellett előállnia, miszerint a magyar hatóságok közölték vele, hogy – a felesége országába való kitelepedése előtt – a képzettsége miatt szükség van rá a honvédségnél, ezért le kell töltenie a sorkatonai szolgálatát. A kitelepedési engedélyt csak ezután kaphatja meg. Számítógép-karbantartó mérnök végzettsége miatt jó eséllyel a légierőhöz vagy a rakétaegységhez kerülne. Utalnia kellett arra is, hogy ugyan teljesítené hadkötelezettségét, viszont anyagilag nagyon kellemetlenül érintené. A két férfi találkozása meg is történt májusban, kapcsolatukat ismét rendezték, majd többször is kisebb, operatív szempontból érdektelen szívettségeket kért „Publicista”.

„Kálmán” hálózati feladatait példaszerűen látta el foglalkoztatása alatt. Nem rajta múlt, hogy „Publicista” sem a felvetett katonai témára nem a remélteknek megfelelően reagált, sem pedig más gyanús üzemekbe nem vonta be a későbbiekben.

Operatív akció telefon- és szobalehallgatással szállodában

„Publicista” ügyében a szakmai felügyeletet ellátó központi illetékes szakterület, a BM III/II/2-a alosztály 1977. július 8-án javaslattal élt Bodrogi László csoportfőnök-helyettes felé, hogy engedélyezze előre meg nem határozott helyszíneken és időpontokban 3/e „labda” rendszabály bárhol és bármikor történő bevetését, amennyiben az „Publicista” találkozóinak rögzítése végett szükséges. Az illetékes alosztály az eszközalkalmazás céljának a férfi kapcsolatai jellegének megállapítását, a lezajló adatszolgáltatás módjának, tárgyának, a bűnös tevékenységek irányának és céljának, valamint a „Publicista” mögött álló hírszerző szolgálatnak az azonosítását határozta meg. A rendszabály későbbi telepítését az egyedileg érintett objektumokban lévő SZT-tisztek bevonásával tervezték végrehajtani a III/V-1 osztály technikai lehetőségeinek a felhasználásával.

A csoportfőnök-helyettes a javaslatot jóváhagyta, erre hivatkozva az állambiztonsági szolgálat kémelhárító alosztálya operatív akciót bonyolított le az egyik előkelő budapesti szállodában. Egy akciócsoport települt ki a szállodába 1978. március 15-én, hogy szobalehallgató berendezést helyezzen el „Publicista” szobájába, valamint azért, hogy megszervezze a célszemély hálózati személyeken keresztüli ellenőrzését a hotelben, illetve hogy a szálloda nyilvános helyiségeiben történő esetleges találkozóinak 3/e „labda” rendszabállyal való ellenőrzését lebonyolítsa.

A célszemély a szobát ugyan már 13-án megrendelte telefonon, de érkezéséről csak a határfigyelőrendszert értesítette az állambiztonsági szolgálatot 15-én 13:40 után, miután „Publicista” átlépte az országhatárt Rábafehérváznál. Az akciócsoport 14:30-kor foglalta el a szálloda egyik első emeleti szobáját, amely az operáció bázishelyéül szolgált. A lehallgató berendezést elhelyező állambiztonsági tisztek a szállodai SZT-tiszt biztosításával 15:10-kor léptek be a célszemély még el nem foglalt szobájába, és a szemrevételezés után a lehallgatót az alulról deszkalappal védett függönykarnis végénél helyezték el, majd a vételi próbát követően 15:30-kor elhagyták a helyiséget.

„Publicista” késő délután érkezett meg a szállodába. Megérkezése után pakolászott egy darabig, majd rendbe szedte magát, miközben zenelejátszóját jelentős hangerővel üzemeltette. Ezt követően a szálloda portájáról elintézett néhány telefont, majd a szobájába rendelte a vacsorát. Vacsora után még leadta az autóját mosásra, azzal, hogy majd reggel megy a kulcsokért. A mosatás remek lehetőséget adott az állambiztonságnak, hogy

a szállodai SZT-tiszt segítségével megszerezzék a célszemély autókulcsát és arról mintát vegyenek. Mivel ezt követően az operatív tisztek úgy ítélték meg, hogy aznap este már más érdekes esemény nem várható, az akciót 21:30-kor aznapra befejezték.

Másnap reggel „Publicista” felkelt, megmosakodott és megreggelizett, majd elment a szobájából dolgait intézni. Figyelési kapacitások híján az elhárításnak nem volt adata arról, hogy merre járt a célszemély, miután a szállodát reggel a saját autójával elhagyta. Amikor visszatért a szobájába, elintézett néhány telefont, megpróbálta többek között elérni a feleségét, sikertelenül. Lement a portára, ahonnan hívta az Agroimpex vállalatot. Egy férfit keresett, de az illetőt sem sikerült megtalálnia. Délután a szálloda taxijával ment az osztrák nagykövetségre. Hat óra után tért vissza, majd arról beszélgetett a portással, hogy másnap az Agroimpexnél és az Alutervnél lesz tárgyalása. Amint rendbe szedte magát a szobájában, újból elhajtott az autóján, és csak fél 11 után tért vissza. Megvacsorázott és lefeküdt aludni.

Amikor a nap folyamán „Publicista” a portánál telefonált, a noteszát a pulton felejtette, és csak 3-4 perc után tért vissza érte. Ez az idő elegendő volt arra, hogy az állambiztonsági szolgálat portán lévő kapcsolata és az ott tartózkodó SZT-tiszt a benne lévő neveket, címeket és telefonszámokat kiírja.

A szállodában végrehajtott akció végül felemás eredménnyel zárult, mivel az alapvető céljai közül egyikhez sem sikerült közelebb kerülni, viszont újabb feldolgozási irányok nyíltak meg. Nem jelentettek hozzáadott értéket a 3/a rendszabály útján megszerzett értesülések, valamint külső figyelés híján a szállodán kívüli történéseket sem lehetett rekonstruálni és később felhasználni. Szintén nem szolgáltatott releváns adatot a szobalehallgatás, mivel a célszemély a szobájában senkit nem fogadott, ráadásul a hangos zene miatt az érthetőség is komoly problémát jelenthetett volna. Viszont a szállodában foglalkoztatott hálózati személyek munkája nyomán újabb kapcsolati személyekre derült fény, erősödött a gyanú, hogy „Publicista” továbbra is fontosnak tartja kapcsolatát „Kálmánnal”, valamint az autójának is sikerült megszerezni a kulcsát.

Befejezés

A tanulmány három olyan esetet tartalmaz, amely az állambiztonsági szolgálatok titkos információszerző tevékenységeit mutatja be. Ennek eredményeként képet kaphatunk arról, hogy a titkos operatív műveletek előkészítése és végrehajtása milyen aprólékos, többlépcsős és egymásra épülő feladatot jelentett a titkosszolgák számára, valamint arról, hogy a megtörtént események nem minden esetben a tervezett és elvárt módon játszódtak le. Ezen esettanulmány pedig arra is rámutat, hogy az állambiztonság erőfeszítései, az egyes lebonyolított akciók rendszerint nem jártak a tervezés időszakában remélt információk megszerzésével, legfeljebb egy-egy újabb lépcsőfokot jelentettek a megismerés egyes szintjei között.

Láthatóan a műveleteket előkészítő és végrehajtó operatív tisztek napi feldolgozó munkája többnyire újabb és újabb kihívásokat, megoldást igénylő helyzeteket tartogatott számukra. Az egyes operációk már az előkészítés fázisában feszes figyelmet és konspirációt követeltek meg, míg a végrehajtás idején szükség volt magas szintű kombinációs készségre és rugalmasságra is. Az egyes intézkedésekkel megszerzett adatok pedig újabb kérdéseket és tisztázandó körülményeket tártak fel, csak a legkritikább esetben jártak az elvárt eredménnyel.

Felhasznált irodalom

13-Z-8892 „Publicista” ügydossziék, ÁBTL – 3.1.5. – O – 17614; O – 17614/1, O – 17614/2, O – 17614/3

A titkos operatív technikai rendszabályok alkalmazásáról szóló 0017/1971. számú belügyminiszteri parancs, ÁBTL – 4.2 – 10 – 21/17/1971

Az állambiztonsági szervek hálózati munkájának alapelveit meghatározó 005/1972. számú belügyminiszteri parancs, ÁBTL – 4.2 – 10 – 21/5/1972

Az állambiztonsági szervek előzetes ellenőrző és bizalmas nyomozó munkáját meghatározó 0010/1973. számú belügyminiszteri parancs, ÁBTL – 4.2 – 10 – 21/10/1973

Bács Zoltán György¹

Gondolatok az információ szerepéről – más, egyéni szemszögből

*Some Ideas about the Role of Information
– from a Personal Point of View*

Az információ mint kifejezés a mindennapunk, munkánk, életünk egyik leggyakrabban használt kifejezése. Használata során nem mindig vagyunk tisztában eredetével, jelentésével, és végig sem gondoljuk, hogyan keletkezik az információ, mi az alapja és milyen tulajdonságai vannak. Nem vetünk számot azzal sem, hogy az információ állandónak tekintendő vagy változhat bizonyos körülmények között. Jelen tanulmány célja – kapcsolódva a már korábban az információ alkalmazásával foglalkozó tanulmányokhoz – feltárni az információt mint jelenség néhány, a rendvédelmi, biztonsági, nemzetbiztonsági és terrorelhárítási területen való alkalmazása során kiemelkedően fontos jellegzetességét.

Kulcsszavak: továbbítás, elemzés és értékelés, érték, érvényesség, hatás

The information as an expression is one of the most frequently used terms of our life and activities. When we use this expression, its origin and meaning are not always clear. We almost never think about how the information is generated, what is the base of information, and which are its most important features. We never think about whether the information is constant or may change under certain circumstances. The purpose of the present study is to follow some earlier studies about the use of information, to disclose some very important characteristics of information from the point of view of law enforcement, security, national security and counter-terrorism.

Keywords: transmission, analysis and assessment, value, validity, impact

¹ Adjunktus, Nemzeti Közszoigalati Egyetem, e-mail: bacs.zoltan.gyorgy@uni-nke.hu

Az információ mint jelenség értelmezése

Talán manapság az egyik leggyakrabban használt szó az információ. Az sem ritka, hogy a mindennapos használat során nem is gondolunk arra, tulajdonképpen hogyan lehetne meghatározni az általunk kimondott vagy leírt kifejezéseket, szavakat. Az idegen nyelvekből átvett szavak esetében szinte azonnal felmerül, van-e rájuk magyar kifejezés. Maradjunk az információ szónál! Minden kétséget kizáróan latin eredetű. A latin–magyar szótárban az alábbi jelentések találhatók:

- „adatok logikai egysége {adott eseményre, egy tárgy tulajdonságaira vonatkozó, új ismereteket tartalmazó},
- értesítés,
- felvilágosítás,
- fogalom,
- képzet,
- tájékoztatás.”²

„Az információ ismeretelmélet szempontú megközelítésben: [...] olyan ismeret, tapasztalat, amely valakinek a tudását, ismeretkészletét, ennek rendezettségét megváltoztatja, átalakítja, alapvetően befolyásolja, ami átmenetileg a tudásbeli bizonytalanság növekedésével járhat.”³

A fenti értelmezések sokszínűsége rávilágít arra, hogy hány területen is használhatjuk – a szakmai értelmezéseket leszámítva – ezt a szót. Ha kicsit filozofikusan tekintjük ezt a kifejezést, láthatóvá válik, mi a közös valamennyi alternatív meghatározásban: az ismerettöbbség vagy többletismeret. Ha elfogadjuk ezt a meghatározást, két irányba indulhatunk el. Az egyik visszafelé, retrospektíve tárja fel, mi lehet az az ismeret, amelyhez valami csak rá jellemzőt hozzáadva már megjelenik az információ, vagyis az ismerettöbbség. Az ismeret ebben az esetben lehet az adat, az az alap. Ebből épülnek fel az ismeretrendszerek, vagyis az egy adott témában az adott ideig megismert adatok, illetve az azok összekapcsolásával kialakított ismerettöbbség – információ – rendszerezett, dinamikus és diszkrét hálózat. Dinamikus, mert folyamatos fejlődésben van, hiszen a megismert világ egyre több ismeretet fog át, és diszkrét, mert önmagában is értelmezhető. Ezeket a diszkrét ismeretrendszereket szokás tantárgyaknak vagy akár tudományágaknak is nevezni.

Már az ókor nagy természet- és orvostudósai, matematikusai is észrevették, hogy a tudományágak egymáshoz kapcsolódnak, és ennek felismerése és alkalmazása a kutatások és az alkalmazások fejlesztésében jelentős előnyökkel jár. Meggyorsíthatja mind az új jelenségek feltárását, mind pedig azok tudományos értelmezését. Ezt a módszert ma komplex vagy holisztikus megközelítésnek szokás nevezni. Ennek lényege, hogy az egyes tudományágakat nemcsak önmagukban szemlélik, hanem vizsgálják a más tudományágakkal összefüggő, egymásra gyakorolt hatásukat, a tudományágak kölcsönhatását is. Ez felfogható úgy is, hogy a diszkrét ismeretrendszerek hálózatot alkotnak. Az ismeretrendszeri hálózatok kialakítása, illetve építése, majd összekapcsolása már az aktív – nem feltétlenül tudatosan irányított – kognitív tevékenység eredménye is lehet,

² Latin–magyar szótár, lásd: <https://dictzone.com/latin-magyar-szotar/informatio>

³ DRÓTOS 1993.

nem pusztán a passzív felismerése. Nem feltétlenül tudatos? Hogyhogy? Egyszerű példa: régóta készülök megírni ezt a tanulmányt, de sok más dologgal, témával is foglalkoztam közben. Nem csak úgy történt az ismeretrendszerek és hálózatuk bővítése, hogy leültem az asztal mellé és belevetettem magam a gondolkozásba az adott témáról. Miközben más dolgokat is végeztem – másról írtam, olvastam, esetleg mosogattam –, az adott témához kapcsolható kérdések ott jártak valahol a tudatomban, de nem érzékeltem őket. Hát így!

Az adat mint az információ alapja

Ezen a ponton vissza kell térnünk az információ keletkezéséhez, annak alapjához, az adathoz. Mégis, mi az adat?

Sajátos tény, hogy az *Informatikai értelmező szótárban* az adat mint szócikk nem is található meg, csak az adatbázis, amelynek a meghatározása: „Egyedek, tulajdonságok és kapcsolatok szervezett együttése”.⁴

Az is jelzésértékű, hogy a a nemzeti adatvagyonról szóló 2021. évi XCI. törvény sem említi magát az adatot az értelmező rendelkezések között.⁵

Ha megnézzük *A magyar nyelv értelmező szótárát*, az alábbi értelmezésekkel találkozunk:

- „Valaminek megmagyarázására, megvilágítására, jellemzésére v. kiegészítésére közölt tény, részlet; adalék.
- Valamely dologra v. tárgykörre vonatkozó, ismert, írásban nyilvántartott tény.
- (jogtudomány) Olyan tények ismerete, tudása, amelyek valamely következtetéshez, valaminek a megoldásához szükségesek, amelyek valamely eredmény, döntés, határozat létrejöttét elősegítik; valamely tény, mint tényszerű bizonyíték.
- (tudományos) Valamely kísérlet, mérés, vizsgálat eredményeképpen megállapított tény, tétel.”⁶

A fenti meghatározások közül az utolsó kettő csak bizonyos mértékben, az első kettő viszont egyáltalán nem alkalmazható az információ, vagyis az ismerettöbblet alapjául szolgáló adat definiálásához. Az adat a mi esetünkben egy, a hozzáadott, ismerettöbblet-érték (információ-érték) nélküli tényező, jelenség, amely akkor válik információvá, vagyis ismerettöbbletté, amikor az érték nélküli állapotában változás áll be, aminek leggyakoribb viszonyítási alapja önmaga, vagyis az alap vagy kiindulási adat. Az ismerettöbblet-érték maga a változás, aminek alapvető szerepe van az információ további alkalmazhatósága, annak ideje és módja szempontjából. Íme, egy példa: a pulzus önmagában egy adat, amely létezik, de csak abban az esetben értelmezhető, ha valamihez viszonyítjuk. Normális, ha percenként 72 és 85 között van, tehát ha ezzel összehasonlítjuk egy vizsgázó 94-es pulzusát, kimondhatjuk, hogy az heves. Ha erre valamilyen módon reagálni akarunk, több lehetőség közül is választhatunk, vagyis meghatározzuk, meghatározhatjuk, akarunk-e reagálni az információra, és ha igen, akkor hogyan. Ez viszont elvezet egy újabb gondolatsorhoz, amelynek lényege, hogy

⁴ PLUHÁR 2020.

⁵ 2021. évi XCI. törvény a nemzeti adatvagyonról 2. 2. §.

⁶ *A magyar nyelv értelmező szótára.*

az információ értékállapota és szerepe az idő mint egyetlen objektív, mindentől függetlenül létező viszonyítási alap előrehaladtával változhat. Erre még részletesebben is kitérünk.

Az információ továbbítása mint alapvető fontosságú tényező

„Az információ önmaga, valamilyen anyagi hordozó nélkül nem képes a térben terjedni. Ez a hordozó vagy »futár« a tér egyik pontjában felszedi az információt és elszáguld vele a másikba. A különböző közegekben terjedő és információt hordozó hullámok természete eltérő. Nem lehetne-e ezeket egyetlen összefüggéssel leírni?»⁷ Az információtovábbítás sebessége a történelmi nagybirodalmakban is kulcsszerepet játszott a kormányozhatóságban, ideértve a védelmi és a biztonsági területet is. Éppen ezért az egyes, esetenként távoli területeken kitörő felkelések, lázadások híre csak nagy késéssel jutott el a központi döntési fórumokra, így a válaszintézkedésekről szóló döntések és az azt követő lépések is nagy késéssel – esetenként már az események bekövetkezése után – érték el az érintett területek felelős vezetőit. Következtetésként levonható, hogy a birodalom nagy kiterjedése, illetve a végpontok közötti nagy fizikai, földrajzi távolság szerepet játszhatott a birodalmak szétesésében. Az eurázsiai térségben több nagy birodalom is kiépítette futárszolgálatát, így például a mongolok vagy később az oroszok. Latin-Amerikában az egyetlen, valóban hatékony futárszolgálatot, a *chasquíkat* (ejtsd: csaszki) az inka, vagyis az uralkodó szolgálatára hozták létre az Inka Birodalomban, a 13–16. században. A küldöncök az uralkodói parancsokat és az irányításhoz szükséges információt írásos formában továbbították. Ez a csomóírás az egyik legbonyolultabb kódolási rendszerként is felfogható. Az 1. ábrán egy *chasquí* látható, kezében a csomóírással írott *quipu*val (ejtsd: kipu).⁸

1. ábra: Chasquí, kezében a csomóírással írott quipu

Forrás: www.historiadelascivilizaciones.com/2014/07/los-chasquis-los-mensajeros-incas.html

⁷ PETROVICS 1977: 37.

⁸ *Los chasquis, los mensajeros incas* [é. n.].

Az információtovábbítás sebességének növelésével csak azt érhatték el, hogy lerövidüljön a lehetséges válaszingázásokhoz szükséges döntések meghozatalának ideje, ami önmagában felgyorsította a döntéshozatali folyamatot. A végrehajtásra hatással lévő körülmények, anyagi-technikai, pszichikai, kommunikációs lehetőségek, adat- és információ háttér megléte, elemzési és értékelési mechanizmusok, szervezeti és szervezési rendszerek stb. csak olyan mértékben gyorsulhattak fel, amennyire a rendkívüli, váratlan helyzetek kezelésére már korábban kialakítottak mechanizmusokat, és azokat be is gyakorolták.

A dinamikus elemző-értékelő tevékenység

Nyilvánvaló, hogy bármilyen rendszerről is beszélünk, mindegyiknek megvan a maga sajátos, jellemző életciklusa. Ennek strukturált elemzése elengedhetetlen a rendszer életciklusa és a környezeti-alkalmazói követelmények folyamatos változása miatt. Ezt a strukturált elemzést, annak fázisait, lépéseit kiválóan mutatja be Harvey M. Deitel és Barbara Deitel *An Introduction to Information Processing*⁹ című könyvének harmadik része. A mű az információfeldolgozó rendszer oldaláról vizsgálja a fejlődés/fejlesztés lehetőségét, vagyis az elemző-értékelő tevékenység egy – bár nagyon jelentős – összetevőjére koncentrálna. A mi szempontunkból ez a rendszerelemzés szükséges, de nem elégséges feltétel. Mégis hogyan lehet további gyorsulást elérni, csökkenteni az idővesztéséget a végrehajtás során? A megoldás a kettős elemző-értékelő tevékenység folyamatosságának fenntartása lehet. Kettős, mivel folyamatosan és párhuzamosan, ugyanakkor egymásra épülve elemzi és értékeli a szintén folyamatosan változó körülményeket az országban, a társadalomban, az országot körülvevő nemzetközi közeli és távoli biztonsági környezetben végbemenő változásokat, amelyekről folyamatosan információkat kap. Az elemző-értékelő tevékenység alapkérdése, hogy a külső környezet változásai hogyan, milyen módon, mely csoportokra, illetve milyen érdekeket érintve hatnak az ország belső környezetére, helyzetére, továbbá a belső és külső környezet egymásra hatásának következtében milyen gazdasági, politikai, társadalmi, biztonsági és nemzetbiztonsági kihívásokkal, kockázatokkal és veszélyekkel kell számolni. Ennek eredményeként lehetőség nyílik a rövid, közép- és hosszú távú megelőző intézkedések tervezésére, azoknak a folyamatokhoz alkalmazkodó, dinamikus fejlesztésére, a kormányozhatósági stabilitás fenntartására.

A fentiek alapján nyilvánvaló, hogy maga az információ rendelkezik egy sajátos változó képességgel, dinamizmussal. A folyamatos és következőképp dinamikus fejlődés nagyban függ a fejlődési folyamatok megalapozása, tervezése és koordinált végrehajtása során figyelembe vett információtól, azok összefüggéseitől. Ezt nevezhetjük a fejlődés információtartalmának is. Ennek vizsgálata időben tetszőlegesen körülhatárolható keretek között – év, évtized – értelmezhető. Ezen belül vizsgálható a meghatározott intervallumban a tervezés során figyelembe vett információk mennyisége, jelentősége, értéke, más szóval helye, szerepe, értékállapota, vagyis mindaz, amit az információ hálózatosodásának eredményeként észlelhetünk és alkalmazhatunk. Mivel az információ hálózatosodása amorf,

⁹ DEITEL-DEITEL 1986: 245–271.

autonóm, fizikai, illetve geometriai térhálóban megy végbe, és az egyes hálózatok mint diszkrét rendszerek is értelmezhetők, az információhálózatok nem lineárisan épülnek fel. Egy információ, egy hálózat több másikkal is kölcsönhatásba léphet. Ebből következően bármilyen információ a hálózati kapcsolatok rendszerében több lépcsőn keresztül, több más („n”, azaz ismeretlen számú) hálózat változásaira is hatással lehet, aminek következtében folyamatosan módosul(hat) az adott információhálózat információtartalma mint a döntéselőkészítés alapja. Ezt akár exponenciális multiplikátorhatásnak is nevezhetjük, amely a hálózatok elhelyezkedése és egymáshoz való viszonya miatt egy multidimenziós, virtuális térben megy végbe.

Hogyan lehet egy ilyen multidimenziós, virtuális teret elképzelni? Hogyan lehet egy ilyenben tájékozódni? Ez is egy diszkrét rendszer, amely önmagában is létezhet, amelynek viszonyítási alapja nem az euklideszi vagy a Bolyai–Lobacsevszkij-féle geometriai rendszerben építhető fel. Mivel az információs diszkrét hálózat geometriai koordináta-rendszer nélküli, amelynek – ahogy azt az előbb is említettem – egyetlen valós viszonyítási pontja lehetséges, amely maga az idő, ebből következően minden új időpont mint referenciapont megállapítása lehet csak a kezdőpontja, origója a következő vizsgálati periódusnak. Az ezen a perióduson belül keletkezett vagy észlelt információk a korábbi vizsgálati periódusban az információk által „felrajzolt” tendenciákat megváltoztatják, vagyis a vizsgált folyamatban, jelenségben dinamikus változást hoznak létre. Minden új információ új, lehetséges következmények sorát hordozza, közvetve vagy közvetlenül. Az ezek folyamatos változásán alapuló elemzési módszer a dinamikusmátrix-alapú elemzési-értékelés módszer.¹⁰

Értékállapot és információérték¹¹

Ha megvizsgáljuk, hogy a fent leírt jelenség, illetve folyamat milyen hatással van az ismert és több felosztásban is létező információs vagy hírciklusra, láthatjuk, hogy az információs ciklus „forgási” sebességét jelentősen felgyorsítja. Mivel ciklikus tevékenységről van szó, a hírigény megfogalmazása már önmagában is lehet egy korábbi elemzés-értékelésre támaszkodó, a változásokat és azok lehetséges következményeit feltáró, újabb, komplex elemző-értékelő jelentés iránti igény. (Ugyanakkor a hírigény felmerülhet egy korábban ismeretlen körülménnyel kapcsolatban is.) A hírciklus további fázisainak alapja, vagyis az időalapú elemzés origója éppen a hírigény megfogalmazásának ideje. Ettől számítva az ismertté vált és számításba vett információk alapján akár retrospektíve is feltárható az adott időben vizsgált esemény, jelenség előtörténete, az ahhoz vezető, tényezők közötti összefüggések láncolata.

Abban az esetben, ha nem a múlt feltárása a cél, hanem a jelenlegi ismeretek mellett a dinamikusán változó, kiszámítható és feltételezhető információkat mint tényezőket is figyelembe vesszük, a vizsgálati intervallumtól távolodva a jövő irányába, csökkenő pontossággal, de felállítható a következmények valószínűségi sora. Ez fontos eleme lehet

¹⁰ Bács 2022: 83–99.

¹¹ Arról, hogy az információ értéket képvisel, más szöveggörnyezetben, más céllal és gondolatisággal írt FARKAS 2020.

annak a törekvésnek, amelyet „prediktív rendvédelemnek” szoktak nevezni. Ennek jelentősége magától értetődik olyan területeken, mint a katonai biztonság, a nemzetbiztonság és a terrorelhárítás. Ahhoz, hogy ezt a módszert alkalmazni lehessen, részletesebben, az időtényező függvényében meg kell vizsgálni az információ néhány alapvető jelentőségű, változó tulajdonságát.

Elsőként nézzük, mit jelent az információ értékállapota! Erről a témáról, az információ értékéről több jó tanulmány jelent meg a *Modern Information Processing. From Theory to Applications* című tanulmánykötetben.¹² Ez a mű szintén a rendszerszintű feldolgozás kritériumai alapján vizsgálja az információfeldolgozást, ám számunkra ez a feladat csupán része a komplex értelemben vett elemző-értékelő munkának. Ennek során minden alkalommal, amikor valamilyen, számunkra új információval kerülünk szembe, helyet keresünk neki a már rendelkezésre álló információk között. Lehet, hogy ez az új információ már korábban keletkezett, mint ahogy mi észleltük és figyelmet fordítottunk rá, de lehet, hogy valóban friss információval van dolgunk. Az információból levonható lehetséges – mind retrospektív, mind pedig perspektivikus – következtetések miatt alapvető jelentősége van annak, hogy az információ közömbös, semleges informatív, mert az adott pillanatban nincs mivel összekapcsolni, nem illeszthető be a dinamikus információs hálózatba, vagy hordoz valamilyen kapcsolódó információt, ismeretöbbltet.

Ha igen, akkor négy minősítése lehetséges:

1. „tényszerű, új (factual new, FaN), amennyiben korábban ismeretlen, valós bizonyítható információ;
2. már ismert információ (known, K);
3. kiszámítható (calculable, C), amennyiben más információk alapján, legalább 50%-os valószínűséggel rendelkező információról van szó;
4. feltételezhető/valószínűsíthető (supposed/probable, SuP), amennyiben az információ valószínűsége kevesebb, mint 50%.¹³

Ugyanakkor az is világos, hogy egy információ értéke az idő és a vizsgálat előrehaladtával változhat. Egy első pillantásra közömbös információ, más információkhoz kapcsolódva, kiegészülve már jelentősebb szerepet játszhat a vizsgálat további iránya, illetve várt vagy számítható eredménye szempontjából. Ez a változás, az információ értékállapotának változása is dinamikus, de nem folyamatos. Dinamikus, mert a vizsgálat menetének függvényében változhat, és nem folyamatos, mert nem minden új információ lehet rá hatással.

Az információ értékállapota is négyfajta lehet:

1. „pozitív 1 (P1), amennyiben a korábbi ismeretekhez képest új az információ;
2. pozitív, megerősítő 2 (P2), amennyiben megerősít korábbi információ(ka)t;
3. negatív (Ng), amennyiben cáfol korábbi információkat;
4. semleges/ideiglenes (Neutral/Interim, NI), amennyiben az adott helyzetben, az adott intervallumban nem észlelhető az információ hatására beálló változás.¹⁴

¹² BOUCHON-MEUNIER-COLETTI-YAGER 2006: 145–219.

¹³ BÁCS 2022: 91.

¹⁴ BÁCS 2022: 93.

Ez a felosztás érthetőbbé válik a következő példa alapján: Át akarok menni az utcán, ahol kétirányú forgalom van. Egy alkalmasnak tűnő pillanatban balra nézek, és nem látok közeledő járművet. Ez P1 információ. Jobbra nézek, és a másik irányból sem látok közeledő járművet, P1, csak a járda mellett látok egy szürke, álló járművet. Ez NI információ, mivel áll, és az álló járműnek nincs jelentősége az én átkelési szándékkal kapcsolatban. Lelépek a járdáról, és ekkor észlelem, hogy a korábban álló jármű elindult, közeledik felém. Ez már P1! A helyzetet tovább építve lehet(ne) példát találni a P2 és az Ng értékállapotra is.

Mikortól meddig „él” az információ?

Az időpont, amikor az információ a tudomásunkra jut, nem feltétlenül azonos az információ keletkezési idejével. Például: felvettek a továbbképzési tanfolyamra (a döntés megszületett), de én nem tudok róla, mert még nem értesítettek. Ennek alapján látható, hogy az információ keletkezése és ezzel együtt hatásának kezdete megelőzi azt, amikor én megtudom az információt vagy észlelem annak hatását. Az információ keletkezésének ideje, annak akár visszamenőleges, retrospektív megállapítása a rendvédelmi, nemzetbiztonsági és terrorelhárítási területen alapvető jelentőségű, mivel bármely folyamatra, eseményre a keletkezésétől fogva hatással van, függetlenül attól, tudunk-e erről, vagy sem, érezzük-e ezt a hatást, vagy sem.

Arra a kérdésre, hogy meddig „él” egy információ, vagyis meddig van jelentősége, csak akkor lehet érdemben válaszolni, ha az információ által befolyásolt folyamatot különböző szakaszokra bontva vizsgáljuk, attól a ponttól kezdve, hogy megállapítottuk az információ keletkezését. Ettől a ponttól távolodva, az értékállapot függvényében mondható meg, melyik szakaszban mekkora hatása van az adott információnak. Nyilvánvaló, hogy ez is dinamikusan változik és az idő múlásával csökken, de nem múlik el, mert áttételesen, de érvényesül. A folyamatos, de csökkenő jelentőség oka az, hogy egy adott ponton hatással volt a vizsgált folyamatra, befolyásolta annak további irányát. A folyamatra ható, további, újabb információk hatásának eredménye a folyamat további irányának változása. Ha a folyamat későbbi szakaszait elemezzük, látható, hogy azokban már az újabb információknak van nagyobb jelentőségük.

Az információ hatása

Az információ hatása a bűnüldözés, a rendvédelem, a nemzetbiztonság és a terrorelhárítás területén is rendkívül szorosan kapcsolódik az információértékhez és az értékállapothoz. Ha részletesebben megvizsgáljuk, egy hatfokozatú rendszert állíthatunk fel:

1. életbevágó;
2. kritikus;
3. jelentős;
4. fontos;
5. járulékos;
6. másodlagos.

Az információ hatás szerinti besorolását több kritérium alapján állapíthatjuk meg. Vegyük például a rendvédelem sajnálatosan mindig időszerű példáját:

1. Életbevágó lehet egy információ, ha az a folyamatban lévő vizsgálat/művelet kimenetelét az operatív, »azonnalos« értékelés szerint alapvetően befolyásoló információt tartalmaz. Ilyen lehet, ha egy fegyvertelen személy elfogását közvetlenül megelőzően olyan információt kapunk, hogy az elfogás (realizálás) során fegyveres, csoportos ellenállásra kell számítani.
2. Kritikus lehet a minősítés abban az esetben, ha a korábbi értékelést döntően befolyásoló, azt megkérdőjelező információt kapunk. Például egy magányos személy őrizetbe vétele előtt közvetlenül a külső figyelők jelzik, hogy a célszemély elhagyta a tartózkodási helyét, mozgásban van. Ez az információ döntően befolyásolja az elfogás végrehajtásának legtöbb feltételét.
3. Jelentősnek minősíthető az az információ, ami a folyamatban lévő vizsgálat/művelet eredményére az adott helyzetben várhatóan nem gyakorolhatást, de annak végrehajtását befolyásolhatja. Ilyenről beszélhetünk, amikor az eljárás alá vonandó személyről, akinek az őrizetbe vételére várhatóan rövid időn belül sor kerül, olyan információt kap az eljáró hatóság, hogy kész önként feladni magát.
4. Fontos lehet az az információ, ami a folyamatban lévő vizsgálat/művelet eredményére nem gyakorolhatást, de annak végrehajtási körülményeit befolyásolhatja. Ilyen lehet, amikor a már eljárás alá vont személy önként átadja a birtokában lévő bizonyítékokat, vagy kész önként teljeskörű részletes feltáró vallomást tenni. (Az átadott/megszerzett bizonyítékok is ugyanilyen kritériumok alapján minősíthetők.)
5. Másodlagos lehet az az információ, amely a célszemély egyéni, pénzügyi, ismeretségi és egyéb körülményeinek feltérképezése során kerül a birtokunkba, de az adott ügy feldolgozására nincs hatással. Ilyen lehet, az információ, hogy célszemélyt korábban gyakran látták egy »zöld Volkswagen Passattal« közlekedni.
6. Járulékosként minősíthető az az információ, ami az adott ügy feldolgozásával nincs kapcsolatban, a vizsgált folyamatra, vagy már ismert összefüggésekre nincs hatással, de más esethez, újabb információkhoz kapcsolva újra értékelendő, mert lehetséges módon a másik esethez kapcsolva meg kell változtatni a minősítését. Ez akkor fordulhat elő, ha – az előbbi esetnél maradván – a célszemély a zöld Passatot eladta egy olyan személynek, aki más ügyben látókörbe került.”¹⁵

Befejezés

Az információ érzékelhetően át- és átszövi életünket. Minden téren hat rá, befolyásolja döntéseinket, véleményalkotásunkat, emberi és szakmai kapcsolatainkat. Ezért meglepő, hogy valójában mennyire keveset foglalkozunk magának az információnak mint tényezőnek a kiismerésével. Az információelmélet vizsgálata ebben a tanulmányban is megmutatta, mennyire eltérően lehet szemlélni az információt, valamint az adat és az információ kapcsolatát, attól függően, milyen terület kontextusában, milyen alkalmazási céllal vizsgáljuk.

Nyilvánvaló, hogy az információtovábbítás sebességének a döntéshozatalhoz szükséges időre jelentős, de nem kizárólagos befolyása van. Több más tényező, mint például az információérték és az értékállapot felismerése és figyelembevétele is meghatározza nemcsak a döntést magát, de annak lehetséges következményeit is. Az információnak ezek

¹⁵ Bács 2022: 84–85.

a tulajdonságai alátámasztják az információhasznosítás dinamikus jellegét. Ha mindezt a rendvédelem, a biztonság, a nemzetbiztonság és a terrorelhárítás szempontjából vizsgáljuk, új összefüggésekben ismerhető fel az információ alapvető szerepe a bűnmegelőzésben, a bűnfelderítésben, a bűncselekmények megszakításában és a következmények meghatározásában.

Felhasznált irodalom

2021. évi XCI. törvény a nemzeti adatvagyonról. Online: <https://net.jogtar.hu/jogszabaly?docid=a2100091.tv>
- A magyar nyelv értelmező szótára I–VII. (1959–1962). Budapest: Akadémiai. Online: <https://mek.oszk.hu/adatbazis/magyar-nyelv-ertelmezo-szotara/elolap.php>
- BÁCS Zoltán György (2022): Új, innovatív módszer megalapozása az elemző-értékelő munkában. A dinamikus mátrix alapú módszer. *Magyar Rendészet*, 22(3), 83–99. Online: <https://doi.org/10.32577/mr.2022.3.5>
- BOUCHON-MEUNIER, Bernadette – COLETTI, Giulianella – YAGER Ronald, R. szerk. (2006): *Modern Information Processing. From Theory to Applications*. Amsterdam: Elsevier.
- DEITEL, Harvey M. – DEITEL, Barbara (1986): *An Introduction to Information Processing*. Boston: Academic Press Inc. Online: <https://doi.org/10.1016/B978-0-12-209005-9.50005-9>
- DRÓTOS László (1993): *Informatikai jegyzetek. Alapfogalmak*. Miskolc: Miskolci Egyetem.
- FARKAS Dezső (2020): Az információ hasznossága [Praktikus tanácsok]. *Farkasdezszo.hu*, 2020. március 7. Online: <https://farkasdezszo.hu/informacio/>
- Los chasquis, los mensajeros incas* [é. n.]. Online: www.historiadelascivilizaciones.com/2014/07/los-chasquis-los-mensajeros-incas.html
- PETROVICS, N. (1977): *Az információról mindenkinek*. Ford. Kovács György. Budapest–Moszkva: Műszaki.
- PLUHÁR Gábor (2020): *Informatikai értelmező szótár. Válogatás az informatikai szakirodalom tanulmányozásához*. Online: <https://mek.oszk.hu/00000/00083/00083.pdf>

Mezei József¹

Könyvismertető

Jobst Ágnes *Hontalan hadsereg?* *Epizódok a hidegháborús hírszerzés* *történetéből* című művéről

Az idei év első felében került a könyvesboltok polcaira a bemutatandó mű, amely egy újabb részterületét bontja ki a 20. századi magyar állambiztonsági múltnak. A könyv a *Modern Magyar Történelem* (sorozatszerkesztők: Ablonczy Balázs, Müller Rolf) című könyvsorozat részeként jelent meg. A mű elsődlegesen az Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltárának iratanyagaira támaszkodva a második világháború után kivándorolt magyar állampolgárok útkeresésébe, valamint a magyar állambiztonsági szerv ezzel kapcsolatos tevékenységébe enged bepillantást.

Jobst Ágnes diplomáját 1984-ben, az Eötvös Loránd Tudományegyetem Bölcsészettudományi Kar nappali tagozatán szerezte magyar nyelv és irodalom szakos tanár – könyvtáros szakon. Doktori értekezését 2007-ben szintén az Eötvös Loránd Tudományegyetemen, a Bölcsészettudományi Kar Nyelvtudományi Doktori Iskolájában védte meg. Értekezésének címe: *Önmegjelenítés és ellenségkép a Szabad Nép vezércikkeiben: 1946, 1950–1951*. 1997-től dolgozik az Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltárában (ÁBTL), illetve annak jogelődjénél. Kutatási területe: propaganda- és művelődéstörténet; magyar–keletnémet állambiztonsági kapcsolatok. A szerző már jól ismert az állambiztonság témaköre iránt érdeklődők előtt a korábban megtartott előadásai és írásbeli munkássága eredményeként.

A kötetet 2023. május 11–13. között, a Margitszigeten megtartott Margó Irodalmi Fesztivál nyitó előadásán mutatták be, ahol a beszélgetés során megismerhettünk néhány, a könyvben meg nem jelenő részletet is a munkáról, többek között a könyv megszületésének körülményei kapcsán. A szerző által elmeséltek szerint a történet kiindulópontja és középpontja a németországi Oberammergau, illetve az ott található katonai bázis volt. Egy korábbi, a keletnémet Állambiztonsági Minisztériumot (STASI) érintő, Berlinben folytatott kutatása során figyelt fel a bajorországi településre, majd 2017-ben az Információs Hivatal beküldte az ÁBTL-be a jogelőd szervezete által készített azon dossziét, amely az Oberammergauban található amerikai laktanyát érintő magyar állambiztonsági

¹ Egyetemi tanársegéd, Nemzeti Közszerzési Egyetem, e-mail: mezei.jozsef@uni-nke.hu

munka dokumentumait tartalmazta. A témakör azonban egy-egy szál mellett tovább volt fejthető, így nőtt a hontalan hadsereg története az oberammergaui események köré.

A könyv keménykötésű, külsőleg is tetszetős, és a borító természetesen összhangban van a tartalommal. A kötet titkosszolgálati jelenésekből származó illusztrációkat is tartalmaz, köztük tíz fényképet, amelyek a történetek egyes szereplőit ábrázolják, illetve egyet egy láthatatlan tintával írt kémjelentésről. Ezek a képi emlékek mind-mind segítik közelebb hozni az olvasóhoz a bemutatott témakört. A kötet könnyebb kezelhetőségét névmutató és személynévmutató is segíti.

A mű – az Előszót és az Összegzést nem beleértve – kilenc fejezetből áll. Az első fejezet a második világháborút követő időszak azon törekvéseivel foglalkozik (brüsszeli szerződés, az Európai Közös Véderő), amelyek valamilyen katonai szövetségi rendszer létrehozását célozták meg nyugat-európai részvétellel a Szovjetunió terjeszkedésének megakadályozása érdekében. A második fejezet a magyar menekültek helyzetét mutatja be, nehézségeiket a befogadó országokban, illetve a Magyarországra való visszatérés kapcsán. Külön taglalja a katonai emigráció útkereséseit, benne azokat a szervezeteket, elsődlegesen a Magyar Harcosok Bajtársi Közösségéét (MHBK), amelyek megpróbálták összefogni a magyar katonákat és irányt mutatni nekik. Ezen szervezetek legfőbb célja az ország „felszabadítása”² volt, ennek érdekében együttműködések alakítottak ki és tartottak fenn, közöttük titkosszolgálati jellegűeket is. A szervezet ez utóbbi okból is a magyar állambiztonság látószögében volt. Ennek mértéke mai szemmel nézve döbbenetes, hiszen a könyv alapján 1956-ban a „magyar hírszerzés ügynökeinek 70 százalékát a MHBK vonalán foglalkoztatták”.³ Figyelemre méltó ismeret az is, hogy az MHBK 14–20 ezer tagot számlált, és nemcsak Európa országaiban, hanem az USA-ban és Kanadában is jelen volt. A harmadik fejezet bemutatja, hogy valós lehetőségként merült fel egy emigránsokból szervezett fegyveres erő felállítása, továbbá azt, hogy a magyar emigráció politikai és katonai vezetői milyen módon és céllal láttak lehetőséget ennek részeként az USA haderejével való katonai együttműködésre, illetve ez hogyan változott meg a Lodge-törvény⁴ kapcsán. Külön érdekessége ennek a résznek, hogy két emigráns magyar állampolgár szemüvegén keresztül bepillantathatunk az amerikai hadsereg akkori működésébe, kiképzési rendszerébe. A következő fejezetben megérkezünk a történet központi eleméhez, az Oberammergauban található, 1933-ban a német hegyivadászoknak épült, de 1945-től az amerikai hadsereg által működtetett és a Hawkins Barracks⁵ nevet viselő laktanyához. Az itt működő speciális kiképző központban készítették fel azon amerikai diplomatákat és hírszerzőket, akiket az európai szocialista országokba terveztek küldeni. A képzés egyik sarokköve – teljesen logikus módon – a nyelvtanítás volt, amelyben az amerikaiak támaszkodtak az adott országból származó menekültekre. A következő részben megismerjük a kiképző központ magyar nyelvi tagozatát, tanárait és a képzés egyes elemeit, a tagozat megszűnését. A körülmények okán természetesen a magyar állambiztonság lépéseket tett a kiképző központ, azon belül is elsődlegesen a magyar oktatók azonosítására, tevékenységük felderítésére, esetlegesen ügynökként való foglalkoztatásukra. Ezen túlmenően a magyar titkosszolgálat feladatkörébe tartozott, hogy a hazatérést fontolgató

² JOBST 2023: 39.

³ JOBST 2023: 43.

⁴ A törvény szerint külföldi állampolgárok is beléphettek az amerikai hadseregbe, és öt év aktív szolgálat után amerikai állampolgárságot kaptak. JOBST 2023: 18.

⁵ JOBST 2023: 13.

emigránsokban ezt az érzést erősítsék. Ennek kapcsán a kötetben példaként találkozhatunk az akkor Ausztriában élő Taby Árpád esetével is, akiről egy 1959-ben készült jelentés azt írta, közel járt ahhoz, hogy hazatérjen, de az állambiztonság munkatársai nem tették meg azokat a lépéseket, amelyek Taby tervének megvalósítását elősegíthették volna. Engedjenek meg nekem itt egy kis kitérőt, amely megmutatja, mennyire is érdekes ez a kis szál. Taby Árpád nevével más forrásokban is találkozhatunk,⁶ ezek szerint 1961-ben az ő közreműködésével vette fel a kapcsolatot, majd szervezte be az egyik amerikai titkosszolgálat dr. Egedy Lehel és dr. Egedy Elemér magyar állampolgárokát. Leegyszerűsítve – tudva persze azt, hogy az eseményekre más tényezők is hatottak –, amennyiben Tabyt az állambiztonságnak 1959-ben sikerül megerősítenie hazatérési szándékában, akkor két év múlva nem találják szembe vele magukat egy amerikai irányultságú kémelhárítási ügyben. A kötetre visszatérve, a hatodik rész megvilágítja, hogy milyen úton jutott el a magyar állambiztonság hírszerzése 1945-től az oberammergaui képző központig, az ügynökök milyen képzést kaptak, milyen eszközöket alkalmaztak (pl. tárgyi postaláda). A folytatás négy Németországban foglalkoztatott ügynök életét tárja elénk, az ügynöki sorsokkal járó speciális nehézségekkel is szembesítve az olvasót. Végül feltárulnak az 1956-os forradalom kapcsán az USA-ba kivándorolt és az amerikai hadseregben szolgálatot vállaló magyarok helyzetének, valamint a hazatérésük érdekében tett magyar kísérleteknek egyes elemei. A kötet utolsó fejezete pedig keretbe foglalja a történetet. Megtudhatjuk belőle, hogy az európai szocialista országokban az '50-es évek első felében lezajlott felkelések hatására (is) az USA-ban 1960-ban végleg elvetették az emigránsokból álló fegyveres erő felállításának ötletét.

Összegezve, a könyv remek olvasmány, logikus gondolatmenet mentén, tudományos igényességgel mutatja be a magyar emigráció útkereséseit a második világháború utáni időszakban és a magyar állambiztonsági szerv ezzel összefüggő tevékenységét azon, egyes nemzetközi, illetve külföldi államok döntései mentén, amelyek meghatározóak voltak e téren. A tartalom és a cím teljesen összhangban van, azonban – talán nem véletlenül – a könyv minden lapján – igaz, néha csak a sorok között, de – megtaláljuk a hontalan hadsereg mellett a láthatatlan hadseregeket, a titkosszolgálatokat is. A mű által kicsit még jobban megismerhetjük és megérthetjük az érintett időszak titkosszolgálati eseményeit. A témakör közelebb hozását nagyban segíti, hogy a szerző több esetben ezt személyes életutak bemutatásán keresztül tárja elénk. A könyv nem hiányozhat a magyar történelem speciális szegmenseit megismerni vágyók polcairól, de különösen ajánlom az állambiztonság, azon belül is a hírszerzés iránt érdeklődő személyeknek, a szakterületet kutatóknak. Hasznos olvasmány lehet minden, a titkosszolgálatok működésének témakörével kapcsolatosan főiskolai, egyetemi tanulmányokat folytató hallgatónak és a nemzetbiztonság területén dolgozó szakembernek.

Felhasznált irodalom

BÁN Ernő (1966): *Kémek – hazaárulók*. Budapest: Zrínyi.

JOBST Ágnes (2023): *Hontalan hadsereg? Epizódok a hidegháborús hírszerzés történetéből*. Budapest: Jaffa.

⁶ BÁN 1966.

Tartalom

RAKACZKI ISTVÁN: Orosz és szovjet hírszerzés 1939-ig	3
PAPP DÁVID: Hogyan látta az FBI-t az 1950-es évek eleji magyar rendőrség?	19
KATONA MAGDA NASRIN: A tálib kormányzati válság	28
PUPOS CSABA: A radikalizálódás okai	46
SOLTI ISTVÁN: Szobalehallgatás és titkos kutatás az állambiztonsági szervek időszakában – Esettanulmány titkos operatív akciók végrehajtásáról és eredményeiről	69
BÁCS ZOLTÁN GYÖRGY: Gondolatok az információ szerepéről – más, egyéni szemszögből	83
MEZEI JÓZSEF: Könyvismertető Jobst Ágnes Hontalan hadsereg? Epizódok a hidegháborús hírszerzés történetéből című művéről	93